

EMLÉKEIM

ÍRTA

Gr. TELEKI SÁNDOR.

KIADTA A PETŐFI-TÁRSASÁG.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST.
A I G N E R L A J O S
könyvkiadó-hivatala.

E M L É K E I M .

Budapest. Weizmann testvérek könyvnyomdája

ÉDES JÓ ANYÁMNAK

FORRÓ SZERETETTEL

AJÁNLVÁ

AZ ELSŐ KÖTET TARTALMA.

	Lap.
Levél Szana Tamáshoz, a Petőfi-társaság titkárához.....	1
Válasz és köszönetnyilvánítás, az érettemkérelmezőkhöz.....	2
Kiszaggatott lapok egy száműzött jegyzeteiből	5
Levél a »Jónás lapja« szerkesztőjéhez.....	12
Első találkozásom Bem apóval	14
Levél a »Hölgyfutár« szerkesztőjéhez.....	34
Bojtorjánok	39
Prológus a mennyekben.....	45
Apropos Repimerth Martba hangversenyeire	51
Liszt Ferenchez	60
Egy száműzött nő temetése Jerseyben.....	68
Az én leányom	80
Boka Károly.....	90
Il Passatore.....	101
Bojtorjánok	112
»Egy az Isten.« Jókai Mórnak	127
A nőegyletnek.....	132
Az én muszkám.....	141
Bojtorjánok	154
Medvesonka és restauratio.....	159
Feleki Miklósnak	169
Hogyan menekültem ki?	182

LEVÉL SZANA TAMÁSHOZ,

a »Pctőfi-társaság« titkárához.

Tisztelt barátom! A »P e t ő f i - t á r s a s á g « összegyűjtött tárcacikkeimet kiadásra méltatta. Tudom, a társaság inkább nagy költőnk barátját, mint az írórt akarta megtisztelni.

E cikkek nagyobbára a »M a g y a r P o l g á r « tárcájában jelentek meg, s tele vannak transsylvaniai muszállal és gyarlósággal.

De én — uram! — nem tudok k ó t á b ó l írni. Naturalista vagyok, mint hajdan Boka Károly, Pócsy Laci, vagy az öreg Bunkó. Utólér, rám jön, s húzom, vígan vagy szomorún, úgy amint szívem érzi; húzom derűre, húzom borúra, de — tányérral nem járok.

A ki nem szereti a cigány muzsikát, ne hallgassa.

Isten önnel! Szívvel üdvözli —

Koltón, Nagybánya mellett, 1879. október 1-én.

TELEKI SÁNDOR.

VÁLASZ ÉS KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

az érettem kérelmezőkhöz. *

Uraim!

Hálás meglepetéssel olvasom a »Korunk«-ból önök szíves részvétét a száműzött iránt.

Fogadják forró köszönetemet s elismerő hálámat!

»Ha valakinek számkivetésben élni súlyos bűnhődés, bizonyára legsúlyosabb az, a magyarnak« — azt mondják önök, — s önöknek uraim, igazok van.

Szeretni, imádni a hazát, s kényszerítve lenni: élni a hazán kívül; vágyani, sová-

* Nagy-Bánya város polgársága továbbá Koltó, Szakáros és Katalinfalva községek lakói az 1867-ik év elején, folyamodást intéztek a császárhoz, a hazában maradhatásom engedélyezése, illetőleg száműzetésem megszüntetése iránt.

rogni vissza a hazába, szeretteink körébe, a mieinkhez, — és nem jöhetni; megosztani a távolban fájdalmát, szenvedéseit, érezni kínjainak minden érverését, és nem láthatni az anyaföldet, melyen születünk és felnőtünk, s melyért édes örömet halnánk meg; — idegennek lenni az idegenek közt, hazátlannak a földönfutásban.

Idegen nyelven beszélni a hazáról, átfordítani: »e földön kívül nincsen számodra hely!« — látni, mint virágoznak fel népek, midőn mi sorvadunk, — nézni a mások jólétét, midőn mi szegényedünk, — bámulni a gazdag termést, a hajlott kalászatokat, a végig öntözött réteket, míg az Alföld éhen hal.

De hagyjuk ezt és reméljük egy jobb jövőt . . .

Önöknek irántami rokonszenve 18 évi fájdalmat enyhít; s ha kérelmök ő cs. k. Felsége által kegyelmesen fogadtatik, úgy engedjék meg, hogy jöhessek Önök szeretett körébe, mint igénytelen magán polgár, mívelni azon földet, melyen éltem legboldogabb napjaimat töltém.

Önök szeretetétől átmelegülve, közösen és együtt munkálódunk, kivenni a földből a termést, a főkből a világosságot, a szívekből a közös szeretetet.

Elfeledjük a múltak keserű emlékeit,
fajkülönbség nélkül élünk együtt, egymásért,
mint emberek, — egy közös anya gyermekei,
mint testvérek.

Elismerő köszönettel üdvözli önöket
Kolozsvárt, 1867. február t8-án.

TELEKI SÁNDOR.

KISZAGGATOTT LAPOK EGY SZÁM- ÚZÖTT JEGYZETEIBŐL.

(London 1859.)

»Il n'y a de patrie que pour les exilés!« *

A . K a r r .

A száműzetésnél nincsen szomorúbb helyzet, azt megszokni nem lehet! — A honvágy ellen nincsen orvosság, mert mennél több ideig tart siralmas állapotunk, annál inkább vágyunk vissza az imádott hazába, szeretteink körébe, — vissza oda, hol édes anyánk járni tanított, a szent földön, mely nem takarandja tán tetemeinket; hol először hallók a szeretet s madár éneklését, hol először láttuk a ragyogó napot, s érzők a család ápoló melegét, hol a részvét és szeretet ringatá bölcsőnket, hol

* Csak is a száműzöttnek van hazája!

K a r r A l f o n z

minden virág, minden fűszál, minden fa ismerősünk, minden ember rokonunk, minden állatbarátunk. Hová az idegen messziről jő, s mi mindenütt otthon vagyunk,—hol érzelmeinket érzik, szavainkat értik, s örömeinkben, bánatainkban résztvesznek. Hol a föld őseinket fedi, s minket táplál, s melyet — mint a nagy Danton mondá: — »nem lehet csizmánk talpán magunkkal vinni«, de magunkkal viszszük, mélyen szívünkbe zárva emlékét, mely gyötör, kínoz, kétségbeejt, és mégis vigasztal és boldogít! . . .

Mindenütt megakarunk telepedni, s mindenünnen elvagyunk; fészket akarunk rakni s elröpülünk, — s mint a bolygó zsidó, e nagy száműzött, örökösen halljuk fülünkbe zúgni: tovább! tovább! tovább!

És mennél tovább vándorlunk, szívünkkel, lelkünkkel, eszünkkel annál közelebb vagyunk hazánkhoz.

. . . Aradról, hol Haynau gorombáskodott, s a brünni hóhér operált, Szerbiába menekültem. Honvéd ezredesből lettem Knicsánin tábornok kocsisa, Szerbiából Törökországba, itt először csengett fülemben: tovább! — Elkoldultam magamat Franciaországba, itt a becsületes praesidens épen akkor mentette meg a társadalmat, s kitette

szűrömet; mentem a belgákhoz tovább! Angliába, Jerseybe, innen kiűztek Guerneseybe, tovább! Belgiumon át Németországba. Bachnak birodalma s a »gleichberechtigung« nem feküdt még olyan szilárd alapon, hogy én Schweinfurtban, mely híres a káposztáról, — időzhessem; menesztettem tehát Helvétiaába, tovább! Vissza Törökországba; itt a honest Emperor muszka ürügy alatt hadat viselt Angliával, — Bonaparte contra John Bull, — én Kis-Ázsiában kóvályogtam, — boldog föld, nem láttam benne zsandárt. Innen Görögország classicus földjére, Solon, Lycurg, Alcibiades, Aristogiton, Aristides házába; itt nyakamról lopták le nyakkendőmet Eeonidás dicső utódai. Vissza Helvétiaába, tovább! Spanyolországba, Afrikába, Portugallba, Angliába. Mindig tovább! tovább!!

Mindenütt idegen, mindenütt gyanús, »ellensége a rendnek és családnak«, száműzött, menekült, emigráns, veres-republicanus, iparlovag, kalandor, comunista, földönfutó, hazátlan, socialists, conspirator, földosztó, revolutionaries, carbonári, Mazzini-agens, szabadkőműves, Kossuth-emissarius, tagja a Marie-Annának . . . hajrá! Mouchard csípd el Spitzli! — Hajtottak rám tíz esztendőn át a rendőrségnek titkos és nyilvános kopói!

Törökországban veszekedtem a Csauszbasival, — Franciaországban a prefecturalval, s a kellemetes Lopezzel; a németek közt a humánus Polizeidirektor geheime Rathtal, — Spanyolországban az alkaldéval, — Jerseyben a Connettableval, — Belgiumban egy — az orrából szavaló, ünnepélyesen unalmas belgával, kit neveztenek vala:»monsieur l'administrateur general de la s u r e t é p u b l i q u e«-nek, ki mindig hálósipkát viselt, mindig náthás volt, s mindig azt akarta tudni, hogy hol nyugszik szent István szent koronája, pallossal, paláستtal, strimflivel és pántoflival együttesen.

Olaszországba vágytam; Olaszországba nem mehettem.

Ott az a t y á s k o d ó s komondoroskodott. A Teutonok civillizáltak, kötéllel és golyóval, — Herman fiai mogyorófával commentálták Dantét és Ariostót, virgácscsal illusztrálták Tassót és a Decameront. — Mantuát, Veronát halálra erősítették s Urbán hirdette az e v a n g é l i u m o t. Ránk nézve capacitáló argumentum az akasztófa volt, s ezen bölcsészeti tételt, az akkoriban uralkodó katonai nyelven: »Vogelfrei«-nak nevezték; ----- és én mégis oda vágytam!

Londont, a s p l e e n metropolisát sűrű köd fátyolozta, cristalizált cseppekben hullott

a köszéneső, a nedvesség, a nyirkosság bő-
röm alá fészkelődött s már érzem a kösz-
vény csimaszát idegeimben, — fáztam, di-
deregtem, mint szegény Tamás Lear király-
ban, s éjelente nappalt álmodám. Úgy
szerettem volna kivaszkutya lenni az alföl-
dön, kinyújtózva ráheveredni a megkezdett
szalmakazalra, piríttatni magamat, mint Job
a szemétdombon, vagy mint Don Caesar:
fejemet az árnyékban, lábaimat a napon; vágy-
tam látni a fölöttem lebegő báránfyellegeket,
az aszályos delet, az úszó békanyált, mely
gazdag nyarat s hosszú őszt jósol; — úgy
vágytam, úgy sóvárogtam haza!

H a z a ? — de hát mi ez a szó:
Haza? ... Talán csapat-tömörülése egy csomó
népnek? — vagy geológiai átformálása egy
csomó földnek? — a jólétnek édene-e? vagy
a szenvedések gyeheennája? — az elnyomatás
Golgothája-e? vagy a feltámadás és meg-
dicsőülés Táborhegye?? . . .

N e m !

Egy eszme a szívben, mely az agyban
elvvé válik, s imádjuk azt, mert szerencsénk
vagy szerencsétlenségünkre m a g y a r n a k
születtünk.

Ismeretes dolog, hogy az angolnak a
kése s az útlevele túlságosan jó; — a
japánt párbajt vivő nem tartja magát ké-
-

vérűnek, hanem scheffieldi bicsakkal hasítja fel hasát; útlevele mellett tanúskodik a híres Pacifico-ügy, midőn Palmerston zsidó, lord Pacificoért levegőbe akarta röpíttetni a híres Görögországot, Miaulis és Mauromichaelis-szel együtt, s csakis akkor tágított, midőn Padiamantopulos fehér galamb képében az olajággal megjelent.

És midőn az alsóházban azt nyilvánítja az öreg Lord, hogy: mint hajdan az ó-rómainak elég volt azt mondani: »Civis Romanus sum!« hogy tiszteltessék bárhol e földön: úgy jelenleg a »Civis Britannicus« még a cannibálok se falják fel, a királyné kormányának engedelme nélkül.

Én ismervén Schwarzenberg-Haynau-Bach étvágyát, étvágymentesíteni kívánván magamat, solicatorom közbenjárására, a londoni burgerek aranykönyvébe ünnepélyesen beíratam, megeskettetvén az ó- és új-testa-
raentumokra.

És lőn útlevelem.

A borbély-legény, gitárral kezében, holdvilágos éjjel, ajkain a szenvedélyes szerelem dallamával: »én vagyok egy hív szerető, kit a fátum megpróbált«, nem örjönghetett volna annyira szíve betegségének frenesisében, midőn az imádott szobaleánynak ablakai megnyílnak, a vizonszeretet mámorát érez-

tetendő: mint a hogyan én örültem Lord Malmesbury aláírásának, mely útlevelemet hitelesíté.

Mehetek hát Olaszországba! Láthatom a napot. Hazámat véltem ott feltalálni. Nyolc évig voltam még száműzött. S a nap még most sem süt!

LEVÉL A »JÓNÁS LAPJA« SZER- KESZTŐJÉHEZ.

Kozárvár, január 7. 1873.

Barátom Jónás!

Felszólítasz, hogy írjak lapodba.

Szívesen; — »legyen nekem a te igéd szerint.« Kiszaggatok majd egy pár lapot a »számműzött jegyzeteiből«, — beszélek veled, s általad olvasóiddal, a múlttól, s hagyom a jelent, hol minden a »geseft«-en kezdődik, a trafikán foly, s a kótyavetyén végződik.

Metaliques-szavazó, nyereség sorsjegy-hivatalnok, kiházasítóhitelbank-képviselő, sáp után szaladó bukott mágnás, múltjokról rene-gált püspökök mind a két hiten, izmaelita Fugger-üzérek, ministerek, sáfárkodó keresztény zsidók, az Eynatten-nemzetségből; consortiumokat eszkábáló advénák, kopólánra fűzve honi himpellérekkel, nyíltan és orozva maró leszalonnázott firkászok, börzén ólálkodó

suhanc diák, és azon trupp, mely a közönséges bódékban szomorú bohózatait kintornása —

»Rész időket élünk.
Rész csillagok járnak!

Ezeket édes Jónás barátom elhagyjuk,
— s közelebről majd elmondom első találkozásomat Bem a p ó v a l .

Et nunc vale!

Barátod

TELEKI SÁNDOR.

ELSŐ TALÁLKOZÁSOM BEM APÓVAL.

Erdély elesett, — Baldacci, Katona Miklós kiverettek az országból, mindenki szaladt és árulást kiáltott, a katonai fegyelem megsűnt, s az egymás iránti bizalmatlanság elterjedt seregeinkben, — a nemzetőr panaszkodott, hogy Baldacci elárulta a hazát, mert a szamosújvári csata előtt nem osztatott ki a polgárkatonák közt fejér kávé tégfölel, s szalonnán koplaltatta a céhbeli mesterembert, ki jó katona ugyan e körülmények közt, hazáját rajongva szereti, de Baldacci uramért még sem kíván éhen meghalni; le a hazaárulóval!

Déésnél, hol hazát szerző ősapánk »Deus«-t kiáltottak, ezer sváb lovas-nemzetőrrel, Rákoczy zászlójával élőkön, s más hat-hétezer lándzsás és kaszás polgártárssal, — kiknek legjobb fegyverök: — a gubájok volt — megiramodtak; a sváb leugrott lováról, hogy sebesebben szaladhasson, a szamosközi nemes atyafi hóna alá fogta csizmáját, s mezítláb velocipedelt a nagybányai bércek felé.

Reggel nyolc és kilenc óra közt perpedes megindult Déésről, s este szürkületkor már Erdőszádán volt; tessék kiszámítani madár-repületben a távolságot.

Nincsen undorítóbb látvány, mint egy megrémült sereg; életemben kétszer élveztem már e gyönyört, a harmadiktól tán megment az emigránsok istene.

A kolozsvár-csúcsai vonalon megmaradt Csúcsa és két római falu.

A déés-bányain Katalinfalva, a katalin-falvi híddal, mely hídnak az akkori földtani felosztás szerint fele Magyarországé volt, s ott kezdődött tekintetes nemes Szathmár vármegye, a peleskei nótáriusnak hírneves hazája.

A kolozsvári sereg Csúcsára érkezve azt tette, mit a déési Szathmárra szaladtában: kitört közöttök a bellum intestinum, — választónk magunk közül vezért, Riczkó contra Baldacci, — Zsurmay contra Katona.

Azt mondták: szervezkedünk, reorganizáltuk magunkat, mint Nagy-Idán, — s midőn legjobban korteskedtünk a leendő vezér mellett, azon hír terjed el, hogy Pestről új vezért küldenek le, — az osztrolenkai hőst, Bem József lengyel tábornokot.

Én az időben kővárvidéki főkapitány és mint akkor nevezni szokták — teljes hatalmú kormánybiztos voltam. — Egy sürgönyt kap-

tam Kossuthtól, melyben bizalmasan tudatja Bem kinevezését, s felszólít, hogy az öreg úrnak rendeleteit teljesítsem.

Másnap sürgönyileg tudósítja Bem tábornok a katonai parancsnokságot, hogy nem-sokára megjelenend Szathmáron, átvenni a parancsnokságot, s szemlét akar tartani, azért az egész sereg Szathmártt összpontosítandó.

Nagy volt az öröm közöttünk, hogy végre valahára lesz vezérünk, — lesz aki újból szervezzen, parancsoljon, s legfőképen aki parancsait végrehajtassa.

Én — mint civil hatalom — more patrio fogadtatásáról gondolkoztam. Táblalabirói véralkatom nem mellőzhette a coculorumot, — előrántottam polgármester uramat, beszél-tünk nagyon a propos diadalívről, a gubás-, varga- és csizmadia-céhek kirukkoltatásáról és mozsárágyukról.

Minekutána fogadtatást haditervünket annak rendje és illő módja szerint elkészítettük, az éj bekövetkezett, nyugalomra hajtók fejün-
ket, Morpheus karjai közé vetvén magunkat, — viradat előtt, Bánffy János barátomnak, — ki minden csatában első volt, s kit egy csir-kecsont meggyilkolt! — segédtsitje költött fel mély álmomból, s jelenté, hogy:

— Bem tábornok megérkezett!

— Mikor?

— Az éjjel.

— Hát a gubás-, varga- és csizmadia-céhek?

— Mind kárba veszték — egy árva lélek sem fogadta.

— Hova szállott?

— A vendéglőbe.

Megöltem magamat! — s kétségbe voltam esve, Magamra vasvilláztam ruhámat, s szaladtam a »F e h é r h á z« vendéglőbe.

A folyosón a tábornok segédtisztjével, gróf A. A.-val találkoztam, s kérdém:

— Felkelt-e a tábornok?

— Lé sem feküdt; — volt a felelet.

— Kérem jelentsen be, én vagyok a kormánybiztos.

A tábornok elibe vezettek, — s először láttam azon embert, ki éltémre oly nagy befolyással volt, kit az események folytán a bálványozásig megszerettem, kinek nagysága eltölté lelkemet, kit még most is az imádásig becsülök, — s ki az egész hadjárat alatt pártfogóm, — apára volt.

Az első benyomás, melyet Bem tábornok rám tett, kellemetlen volt. Elöttem állt egy igénytelen kinézésű kis h o m o n c u l u s, pisze orrával, duzzadt ajkaival, nyírott bajszszal, szakállát több nap óta ott felejtette a borotva, — öltözete hosszú szürke köpenyeg,

lengyel-zsidósan szabva, — arcának jobb felén egy csak most hegedni kezdett seb, — habozó, sántikáló lépésekkel előmbé tántorgott, s rikácsoló hangon kérdé:

— Wer sind Sie? — wass ind Sie?
— und warum sind Sie?

Kicsoda ön? micsoda ön? és miért van ön? — Ezen előzékeny szavakkal fogadott engemet leendő tábornokom.

Első pillanatra nem tudtam mit felelni, — de villámgyorsasággal megfutá agyamat helyzetünk nehézsége, a fegyelmeztelenség s viszály, mely seregünkben fekélyként elterjedt, s összeszedvén ékesszólásomat, az öreg urnák elszavallám:

Én, tábornok úr! a kövárvidéki főkapitány és kormánybiztos vagyok, — nevem T. S. s azért vagyok, hogy az Ön rendeleteit teljesítsem s mások által is teljesíttessem. — mert meg vagyok győződve, hogy itt parancsolni, s feltétlenül engedelmeskedni kell!

Az öreg úr rám mosolygott. — De sokszor láttam hadjáratunk alatt e mosolyt, mely nem annyira ajkain, mint inkább szemeiben tűnt fel!

— Nekem a sereget kell megszemlélnem,
— mikor láthatom önt?

— Ha megengedi, a tábornok úrral maradok.

Az öreg úr újra rám mosolygott, s kezét nyújtá.

A szathmári nagy piacon fel volt állítva seregünk, úgymint:

A 4-ik honvédszászlóalj, (M e s z e n a).

3. század Sándor-gyalog, (K e l l e r).

Bécsi légió, (A u e r s p e r g).

Szathmári önkénytes lovasság, (M a r ó t h y).

I. osztály Koburg-huszár, (S u l y o k).

1 század Vilmos huszár. (Z s u r m a y).

2 század szathmári gyalog, (J e n e y); és

1 üteg hatfontos ágyú, (B ö h m).

A tábornok azon előszeretettel fogva, melylyel az ágyúk iránt viseltetett, a vezénylő tiszt (Zsurmay) jelentését be sem várva, egyenesen az ágyúknak tartott.

Zsurmay jelentését lengyelül tévé, de az öreg mintha semmit sem hallana, csakis ágyúira fordítá minden figyelmét; rendben és egyenként megtapogtva vizsgálá azokat, s mindenik ágyúnak kinyitattá töltényes ládáit.

Még akkor nem ismertük az öreg úrnak azon túlságos szenvedélyét, melylyel ágyúi iránt viseltetett, s így igen furcsán tűnt fel előttünk ezen b a t t é r i a - s z é p e l g é s.

Elvégezvén az ágyúkkal, az emberekre került a sor.

Rendre szemlélte a csapatokat, s végezvén a szemlét, elléptette maga előtt a sereget,

s azután mindnyájokat haza ereszté, csakis a nemzetőrök maradván fegyverben, azaz hogy: lándzsában és kaszában.

Nagy volt a rémület nemzetőreink közt, — azt hitték, hogy őket küldi a pólyák generális a mészárszékre, megboszulni a déési hedzsarát.

Szemle után a vendéglő termében gyűlt össze az egész tisztikar, s midőn Zsurmay be akará mutatni a tiszteket egyenként a tábornoknak, az öreg úr összeráncosítá homlokát, arca kellemetlen kifejezést ölte magára, hangja rikácsolóvá vált, s mindenki szeretett volna inkább másutt lenni, mint közelében.

— Hagyja a bemutatást, — lesz alkalmunk közelebről megismerkedni, mert én az urakkal maradok. — Uraim! a kormány engem e hadsereg teljhatalmú főparancsnokává nevezett ki. Én önöktől feltétlen engedelmességet kérek, aki nem engedelmeskedik: agyon fogom lövetni. De én fogok tudni jutalmazni is! — A múlttól nem beszélek. A parancsolatokat rögtön kiadatom. Elmehetnek!

Egymásra néztünk s kiindulánk.

Midőn az ajtónál valék, utánam kiáltott:

— Kormánybiztos úr, egy szóra! szíveskedjék lemenni a nemzetőrökhöz, szólítsa fel őket, hogy azok, kik maradni akarnak, álljanak be önkénytesnek a harc végéig, a többieket

éreszsze haza. A csizmadia csak hadd csináljon csizmát, a szabó meg ruhát, a hadsereg számára. A népfelkeléssel csak akkor lehet valamit végrehajtani, ha lelkesülve van, de én úgy látom, ezeknek enthusiasmusát Déés lehűtötte.

Elmondám az őrseregnek az öreg úr u k á z á t, — öt perc alatt a vén polyák generális a legnépszerűbb ember volt az őrseregnél, — azonban majdnem az összes fiatalság felcsapott önkénytesnek, csakis az öregek és családosak mentek haza.

Teendőimet végzém, azon lázas tevékenységgel, mely a hazafit a szabadságharc alatt ösztönzi; — rendezni, szervezni, szerelni, erős hittel, mély meggyőződéssel, egy pillanatot nem kételkedve a jövő sikerében, nem tekintve az élénkbe kerülő akadályokra; — a k a r a t fejlődik ki az emberben, s akaratának erőssége a várt eredményt eszközli.

Jelentést Írtam a kormánynak Bem megérkezése és első fellépéséről, midőn segéd-tisztje által magához hivatott. Siettem hozzá. — Befogott kocsi állt a vendéglő udvarán. Az öreg úr készen volt az indulásra.

— Én indulok, s kormánybiztos úr jön velem.

— Tábornok úr parancsára; de még

előbb rendelkeznem kell, s holmim sincsen bepakolva.

— Nem tesz semmit, az úton majd rendelkezik, — menjünk.

Egy vékony kabát volt rajtam, s az idő csípős hideg, — de nem volt mit tenni, beültem a kocsiba az öreg úr mellé; egy pár szóval rendelkeztem a vendéglősnek, hogy pakoltasson be nálam, s küldje kocsimat hátsó lovaimmal együtt utánam, azt sem tudván merre, vagy hova.

Kiértünk a városból. — A város végén megáll a kocsis és azt kérdi: merre?

Én lefordítám németre, s kértem az öreg úrtól:

— Merre?

— A szamosi hidon keresztül és balra.

Világos lőn előttem, hogy Nagy-Bányára megyünk.

Hosszasan haladtunk, — az öreg úr hallgatott, mint a hal. — Végre egy kátyúba zökkent a kocsink, s akkor megszólalt:

— Volt-e ön katona?

— Igen is, nem is.

— Hogyan?

— Egy expeditiot csináltam Spanyolországban.

— Ki alatt?

— Don Ramon Cabrera alatt.

— Ön carlista volt?
 — Tulajdonképen nem voltam, de ott szolgáltam.

— Hogyan?
 — Sportból.

Az öreg úr jóízűen elnevette magát, s fölolvadt; kérdezősködött toronyáról-boronyáról, és mintha kicserélték volna, olyan kedves és előzékeny lett; megkínált bundájával, én lábpokrócát fogadtam el.

Beesteledett, a köd sűrű cseppekben hullott alá.

— Ismeri ön e vidéket? — kérdé tőlem.

— Igen jól.

— Messze van-e még Krassó?

— Egy félórányira.

— Krassóban megszállunk, hajtasson a fogadóba.

— Krassóban nincsen fogadó, — behajtatunk Darvay Ferenchez.

* *

*

Darvay Ferenc egyike volt a legsajátosabb embereknek, kiket valaha ismertem. Prototypusa a valódi magyar táblabírónak p i s z kos kiadásban.

Nem igen láttam emberben annyi ellentétet önmagában, annyi következtelenséggel; — nála a fukar fősvénység a préda pazarlással

karöltve járt, a ronda piszok a fényűzéssel; — a kicsapongó jókedvből minden átmenet nélkül a legmélább búbanatba rohant át, — szeretete pillanat alatt gyűlöletté lőn, — hónapokon keresztül rakta élére a pénzt, hogy három »vízin« elherauszolja, — ezreket korteskedett el ma, hogy holnap — elcsapott kocsisának pruszlikját sajátkezüleg hátáról lerántsa.

Mint első alispán nyolc-tíz patvaristát tartott, kiket kártyázni tanított, pénzt adott nekik kölcsön, s legnagyobb öröme telt, ha az adott húszasokat viszanyerhette.

Jókedvében jobbágyainak telkeket ajándékozott, — s szobájának egyik szöglete tele volt zálogba lefoglalt baltákkal, fejszékkel és vasvillákkal.

Eszébe jutott megnősülni, s megkérte konyhaszolgálóját; Rózsi vonakodott; adott neki huszonnégy órai gondolkozási időt; — Rózsi gondolkodott, gondolkodott, s az idő leteltével szemlesütött fővel mondá:

— Meggondolkodtam tekintetes uram, — de már én csak Pistához megyek!

Pista pedig az igás-kocsis volt.

A szomszédban egy igen előkelő asszony-ság felajánlotta szép, művelt leánya kezét, — Darvay azt felelte rá:

— Édes nagysám, elég volt egyszer
á n g l u s n a k lenni!

Háza, háztartása is olyan volt mint gazdája, — piszok a fénynyel, gazdagság a szegénységgel, pazarlás a fösvénységgel bizonyos disharmonious egyhangúságot kölcsönzött, melyet én csakis nála tapasztaltam.

Azon időben gyakran fordultam meg házában, — én már nem voltam nála vendég, beletalálván magamat különcködéseibe.

Vendégek érkeztek. — Kinéz az ablakon.

— Ugyan kivel ver meg az úristen?

Úrhölgyek voltak.

Fiuk! szedjétek le az ágyakról a lepedőket s terítsetek asztalt, — mert nincsen tiszta abrosz a háznál.

Felterítettek, — meg volt rakva az asztal régi ezüst servic-szel, — s a patvarista urak lepedőjén pompásan ebédelt az úri társaság.

* *

*

Megérkezhvén Krassóba Bem tábornokkal, behajtottam a Darvay-udvarba.

Ferenc urnák rász kedve volt, de mégis elég szívesen fogadott.

Előnkbe jött.

— Hát ugyan merre jár, domine Comes?

Nem járok, hanem járattatom! — s bemutatám a tábornoknak.

Hideg volt, s csak lakószobája volt befűtve, oda vezetett.

Az öreg úr körülnézett, s láttam szememből, hogy meglepte a d e c o r a t i o .

Azt hiszem, ő is kevés hasonlót szemlélt életében! . . .

Nagy négyszögű szoba, — az egyik szegletben a kandalló, melyben a nyirkos, frisen vágott fa érzékenyen sírdogált, s csakis a tengeri-csutkák csaltak belőle életjelt, — a kandalló mellett egy puttony, a benne el rothadt szőlőgerezdekkkel szüret óta ott melegedve, — (kérem megjegyezni, hogy ez december második felében történt!) A kandalló előtt három szalacsi szalmával font karosszék, a kandallón birsalmák, úri- és lopótökök, — felette összetört tükör, Wesselényi Miklós és Kölcsey képeivel.

Az ablakok közt íróasztal, megrakva mindenféle képzelhetetlen holmikkal, szerszámokkal, portékákkal és állapotokkal. Faggyúgyertya és puncsessentia, sült gesztenyének a héja thermometrummal, — aszalt szilva, a házi úr fehér báli-mellényén, — mindenféle kéziratok, salétrom, barackmag, sárga répák, compass, fonál-gombolyék, s az ég tudja, hogy még mi minden; de arra világosan emlékszem, hogy egy darab s t o k f i s c h is volt még ott több éveken át és keresztül.

A másik szeglet tömve volt a már említett confiscált fejszék, balták és vasvilákkal.

A főtért a szoba padozatán, egy óriási szalmazsák, négy viseltes lópokróccal beborítva, foglalá el. — Midőn Darvay üléssel megkínált valakit, erre mutatva mindig azt mondta:

— Tessék leülni az ázsiai luxusra!

A harmadik szögletben volt az ágya, melyet csak akkor vetettek meg, midőn az alja letört; — a falon hápogásainak undorító nyomai látszóttak, mert megfordulni restelt.

Ezen díszteremben, az »á z s i a i l u x u s «- o n foglalónk helyet.

Végre befűtöttek a tábornoknak szánt szobába. — Átkísértük az öreg urat. Ezüst kandeláberekben égtek a fagyúgyertyák, régi aranyszövetű paplan takarta ágyát, óriási medvebőr terült az ágy előtt, — az ágy mellett egy háromlábú faszéken egy nagy hábárló a mosdótál szerepét játszotta, — s a szoba egyik szegletében egy nagy csomó nyíri kolompér volt felhalmozva.

A tábornok írószert kért.

Kimentünk, s lón nagy vadászat tinta, penna és papír után; — lelőttük a pennát, a papírt, a kalamárisnak nyomán hajtattunk, de a tinta — kámforrá vált.

Darvay befütyinté legényét.

— Te! vegyél egy vasvillát, menj át Mózeshez, üsd agyon, s rabold el a kalamárisát.

Míg mi hajtóvadászatot tartánk az íróeszközökre, azalatt megérkezett a tábornok segédtsíztje, egynéhány kocsis kísérettel, megyei tisztviselők, s más önkényes tisztelgők.

Letelepedtek. — Darvay vidulni kezdett, s egyszerre elárasztotta a jókedv. — Ilyenkor aztán a szó teljes értelmében igen kedves ember volt; nagyszerű humorával, utánozhatatlan cynicus kitételeivel, laconicus mondásaival napokon át el tudta mulattatni vendégeit; — ilyenkor a legelőzékenyebb házigazdává vált.

Legénye megérkezett a tentával, bevitük a tábornokhoz; az öreg úr fel s alá sétált szobájában.

— Bocsánat alkalmatlankodásaimért! — szíveskedjenek kérem segédtsíztemet beküldeni, s mondják meg, hogy hozza be irótárcámat az irományokkal. — Darvayhoz fordult: — És ha ön olyan kegyes lenne, hogy nekem egy tányér köménymagos levest csináltatna, igen le lennék kötelezve.

Darvay rám nézett, — s kimentünk.

— Domine Comes! — engem mindig így címzett, — mit tart az úr e vén emberről?

— Azt hiszem nekünk készítették; nagyon szigorú, s a mellett jó, — azt mondják Osztrolenkánál csodákat művelt.

— Na, én nem várok valami nagy dolgokat tőle; — nagyon udvarias, — kömény-magos-levest vacsorál, — aztán lengyel! . . . én polyákat csakis akkor láttam kártyán nyerni, ha csalt; — a szerencse legnagyobb tudomány.

Gróf A. A. bevitte a tábornok írotárcáját írományaival, s benn maradt nála.

Darvay elővett egy játék kártyát.

— Uraim! az idő drága, ne vesztegessük; csengettek a chorusra, kanonok urak, imádkozzunk; itt a biblia!

Leültünk ferblizni.

Javában folyt a kártya; — A. A. kijött a tábornoktól, egy csomag irat volt hóna alatt, kezében a Mózes kalamárisa, leült a lomkamara-íróasztalhoz, s szomorúan rágta a tollát.

Darvay odakiáltott hozzá:

— Gróf úr! ne csináljon kérem rendetlenséget íróasztalomon; — a rend és tisztaság egyedüli bolondom; — hozzátok be a mosogatót a konyháról, hadd lássa a gróf úr, hogy úrnál van, aki szereti a rendet, de gondol tisztelt vendége kényelmére is.

A. nem felelt, csak rágta nagy szomorúan

a tollát, — kegyetlen vajúdasok közt volt, a szülés fájdalmai kínozták agyát.

Én sohasem szerettem a kártyát, nem volt szenvedélyem; felebarátom pénzére nem sóvárogtam, — felkeltem a kártyaasztaltól s A.-hoz mentem.

— Mi baj, cimborám? — kértem tőle.

— Meg vagyok löve!... der alter Herr olyan dolgokat adott züm concipiren, melyeket én nem tudom.

— Hadd lássam! — s olvasni kezdém jegyzeteit: Nagybánya városának rendelet a sereg élmezésére, — Szathmármegyének detto, — Biharnak önkénytes csapatok állításáért, — Ugocsának, — Mármarosnak, — Sziget városának stb. stb.

Én azon időben sokat foglalkoztam megyei dolgokkal, s hírneves főjegyzőnk Hosszú László vezetése alatt meglehetősen be voltam gyakorolva az ilyesmikbe! — megszántam emberemet, s kártyázni küldém, — magam pedig íráshoz fogtam, s midőn elvégzőm, kértem tőle:

— Nyertél-e vagy vesztettél?

— Vesztettem.

— Jól van, vidd be az iratokat az öreg úrhoz.

Kevés idő múlva a segédtsit jön vissza, s mondja nekem:

— Menj be az öreghez, — nem tudom az írásodat elolvasni, eine verfluchte Schrift!

— Majd eltudom tán én! — te ülj le kártyázni, de okvetlenül veszíts.

Bementem a tábornokhoz.

Ez volt életem döntő perce, sorsom e pillanatban határozódott el, — ez logical egymásutánja tizennyolc évi száműzetésemnek; itt kezdtem kiérdemelni a kötelet. — e helyen avattattam fel a szabadságharcok katonájává; — áldalak tégedet szent forradalom!

Az öreg úr felkelt székéről, előmbe jött, s kezét nyujtá.

— Kormánybiztos úr írta a rendeleteket?

— Igenis, tábornok úr!

— Kérem szíveskedjék felolvasni.

Elolvasám, úgy, a hogy tőlem telt franciául.

— Nem volna-e kedve nálam és velem maradni? — kérdé hirtelen.

— Én mindenesetre a tábornok úrral maradok.

— Meddig?

— Míg hatásköröm kerületében működik.

— Nem úgy értem! — Nézze ön, mi forradalmi időket élünk, szerencsétlen viszonyok és körülmények közt. Erdély, Magyar-

országának kulcsa, el van veszve, csak az osztrák tábornokok ostobaságának köszönhetjük, hogy nincsenek Nagyváradról a debreceni úton. — Nekem Erdélyt török-szakad vissza kell foglalnom, és vissza fogom foglalni, — s hogy sikeresen működhessem, sebesen, gyorsan kell cselekednem; és nem annyira fegyverrel, mint lábbal kell az ellenséget megvernem . . .

— Két kard egy hüvelyben nem fér meg, — folytatá, — a civil hatalom mindig vitatkozó és késedelmes; én parancsolok, s önök vitatkoznak, — az idő telik, s az ellenség kipiheni az alatt magát. Nekem egy emberre van szükségem, ki a helyi viszonyokkal ismerős, s akiben bízhatom; — azért kérem önt, szíveskedjék beadni lemondását, s maradjon mellettem.

— Ha tábornok úr azt hiszi, hogy ügyünknek így jobban használhatok: azonnal beadom lemondásomat.

— Köszönöm, — s különösen köszönöm ezen rögtöni elhatározását! — Mától kezdve, a sereg létszámába mint honvéd-örnagy lesz bevezetve, és át fogja venni a sereg élelmezését. — Jó éjszakát.

A szomszéd szobában még javában folyt a ferbli; bementem. — Darvay, éleslátásával

rögtön észrevette, hogy velem valami rendkívüli történt.

— Magnifice, quid novi?

— Spectabilis, felcsaptam katonának.

— Hát a vármegye?

— Visszafoglaljuk az országgal együtt,
cum armis!

—Magának ajándékozom fringiámat!

Még ekkor nem ismertem Proudhon József urat, hogy elmondhassam:

— Uraim! E — kard . . . e kard! . . .
legszebb napja életemnek!!

LEVÉL A »HÖLGYFUTÁR« SZERKESZ- TÓJÉHEZ.

Kohón, Nagybánya mellett, szeptember 15. 1876.

Kedves barátom!

Leveledet csak tegnap vettem, azt is titok teljesen, rejtélyszerűleg, felbontva, kitérve, íróasztalomon leltem. A koltói tízek tanácsának sbirrjei csempészték-e oda, vagy a nagybányai inquisitio san fedistáinak kezein át jutott el hozzám? — még ez ideig mély titok. Hanem azért kés>re ugyan, de rögtön válaszlok.

Jókai, te, és még egynehányan par force tárcaíróvá akarjátok idomítani rokkantságomat; — én, aki már annyi gyepen fizettem, nem fizettem és futottam, nem tudom, megfogom-e ütni a mértéket a turturffőtökön, s nem fogok-e »Kisbért« fogni az őszi lágy gyepen; — ha lemaradok,, vagy kitérök, legyen a ti károtok: én indulok!

. . . Volt nekem az emigrációban egy igen kedves száműzött barátom, G a f f n e y - nek hívták; a híres haveri lapnak volt főszerkesztője, egyike a legkülöncebb eszes embereknek, kiket valaha ismertem. — Egy sajtóperében jambusokban védte magát; az esküdtek prózához voltak szokva, a r í m e - kért hat hét helyett három hónapot húztak rá; az ítélet kimondása után, a hosszú, száraz, sápadt hecticus alak fel magasodik, s midőn az elnök azt kérdi tőle:

— Van a szerkesztő úrnak valami megjegyzése? — azt mondja rá:

— Igenis elnök úr! — Nagyon felbesülték verseimet, igen drágán fizetem eposzomat, — minden egyes zsoltár kétheti fogságba kerül; kár, hogy az urak nem k i a d ó k .

Az elnök leszidta és rögtön becsukatta.

A haveri lap radical-republicanus irányú volt; a h o n e s t I m p e r o r becsületes kormányja számúzta Gaffneyt; betegen Jerseybe érkezett. — A száműzetésnek egyáltalán nincs valami nagy gyógyhatása, s különösen a mellbetegeknek nem c s u k a m á j o l a j .

Gaffney naponta sorvadtt, szárazon köhécselt, körmei kékültek, hányta a vért, s végre a kór ágyba verte, utolsó napja közeledett.

A száműzött halottak felett többnyire Hugó Viktor tartotta a gyászbeszédet, — világhírű ékesszólása kísérte a hazátlant valódi hazájába; a száműzetés megszűnt, mert az öröklét kezdődött!

Gaffney jó barátja volt Hugó Viktornak, s ez látogatására ment. Hugo látására a haladóklo felült ágyában, szemei túlságos fényben csillogtak, kinyujtá elaszott, hosszú, száraz karját, s azzal fogadta a látogatót:

— Köszönöm, barátom, hogy eljött hozzám — mértéket venni beszédére! — megfordult ágyában, s meghalt . . .

Jókai és te, nem vesztek mértéket rólam, hanem mértéket küldtök.

A tiszteletbeli »dísz-csizmadia« azt mondja: nekem Petőfi kell Koltón; s Garibaldi kikötése Marsallában. — Meglesz!

A »Magyar Polgár« rám kancsalít, s azt zengi édes-mézes kenetteljességgel, imaszzerűleg, — a mi csakis szerkesztőjének kiváltságos tulajdona! — nekem: »e l s ő találkozásod Garibaldival, Kosuthtal, Victor Hugoval«; s itt nem elégszel még meg, hanem oda penderítesz még két stb. stb.-it, s aztán folytatod: »Érdekes volna még a caprerai történet is, melyet olyan jóízűen beszéltél el nekem.«

Ha jóízű volt, válják egészségre; de neked azt felelem: nem lesz meg!

Nem dolgozom mérték után. hanem leírom azt: »Hogyan menekültem ki.«

De kérem, értsük meg egymást: *clara pacta boni amici!*

Már a görög bölcs elprédikálta, hogy az ember testből és lélekből áll. Hogy ezt honnan vette, azt ő tudja, már ha tudja; de azt meg én tudom, hogy napsugárral, rózsaharmattal, holdfényvel s csalogány dallal nem lehet jóllakni; Strasser Samu bátyámnak is megvan a maga Olympusa. Azt mondják, hogy nála lehet hitelezni, de ingyen gazdálkodni nem.

Nekem, édes barátom, egy darabig a kard volt toliam; most az eke, borona, kasza, kapa, a fejőstehén, a rúgott bornyú s a makkoló disznó.

Ezekkel írok, ezekből élek.

Tudod, vagy legalább hallomásból sejteted, hogy milyen áldásos idők malasztjai alatt gazdagodunk, gyarapodunk, lépesedünk, szóval virágzunk, mint a sáritök a gyepen.

Nálunk még nem vetett senki, és én ritkán vagyok kivétel, — az eső folyvást csorog, a hideg gyilkolja a tengerit, nekem és az oláh bácsinak mannáját; a hegyen őszes szőlőtermésemet kis leányom ozsonnázta

el, s e szüret után azt mondta: még nem lak-
tam jól!

Az adó kérlelhetetlen, mint a halál, de az uzsorás könyörületlenebb; a végrehajtó kihúzza párnádat fejed alól, de Nadálybőr aláírta egy szép kis darab nyomtatott hosszúkás, kékelő papirosocskára a nevedet, két cinkos társaddal együtt; a többi a Jeremiás dolga, meg a Prótákéné!

Tudod a Georgiconból, hogy *oculus domini*. . . a gazdának Figarónak kell lenni; Figaro itt, Figaro ott, Figaro majd megmondom hol! A gazdának firegni, forogni kell.

Azért ha *cu pompa si cu gratia* mondva: az ég csatornáit folyvást csorognak, bérces kies kis hazánkban; ha a kőszirtekről csergedező patakocskák rohanó folyókká varázslódnak, ha az ég zivatara mennydörögve villámozza le az ős rengeteg koronáit, e tytani cser óriásokat, — akkor komám! bevonom magamat *gut gemüthlich dumm Deutsch*, dans ma niche; és írok a Polgárnak, fellengző szárnyakon.

De ha feltisztul, ne húzd el Mariust romjairól; s hadd, hogy fogja a tél beálltaig az eke szarvát

barátod

TELEKI SÁNDOR.

BOJTORJÁNOK.

Édes barátom!

Azt kérded, miért nem folytatom cikkeimet a »Hölgyfutárban«?

Felelek neked egy pár szóval.

Tudod, minket kővárvidékieket kettévágtak, mint Shalabahámán a lovát; engem Szathmárba öntöttek, Károlyba kellett mennem, — onnan ide jöttem, — innen M.-Vásárhelyre, — vissza ide, — innen Fejérvárra.

Nem írhattam, de elmélkedtem. Cogito, ergo sum!

Közlöm veled, ha hasznát veheted, vedd.

Sokan panaszkodnak a botbiintetés eltörlése felett; nem virágzik többé a mogyrópálca. a hatágú korbács özvegyen siránkozik a szegen, a deres avasodik s eszi a pondró, a bank — heraut! — ma-holnap csak atyáink hagyományából tudjuk, — s ezek folytán: »romlásnak indult a hajdan erős magyar!«

Erre eszembe jut szegény Tausenau. Mikor a bécsiek amnestiát kaptak, Kossuth azt kérdezte tőle, hogy mikor megy haza? Azt felelte, hogy nem megyen. — Miért? — Azért, mert a kinek Ausztriában hátulja van, az soha sincs biztosan. És nem ment.

Azt mondják a botbüntetés eltörlésének ellenzői, hogy nincsen equivalens büntetés.

És ebben tökéletesen igazok van.

Ma — és ez nálam valóban megtörtént — ha béreseim összepofozódnak s beütik Mitrujnak az orrát, Mitruj eltántorog a járásbíróhoz, a járásbíró behívhatja őket, kihallgatja, jegyzőkönyvre veszi, da capozza, biszszeli, forazza, — ezt ismétli négy-szer-ötször, elvesztek tehát ugyanannyi nap-számot, s én, ki tisztelője vagyok Mitruj orrának, én ártatlan büntettettem.

A Mitruj orrán elkövetett merényletért több napig dutyiba zárják őket, — ott jól kiheverik, nyugoszszák magukat, pipáznak ad libitum, s áldják az urat, hogy Mitrujt orral áldotta meg.

Én, az ártatlan, büntettettem; ökreim hevernek, pénzes napszámossal kell őriztetnem, elmarad a szántás-vetés.

Alig telik el egy pár hét, az én embe-reim recidivába esnek, és — újra én, az ártatlan büntettettem.

De hogyan lehetne ezen segíteni? — Rájöttem! Eureka!

Utazzassák a bűnösöket a keleti vasúton, s jótállók, nem lesz többé r e c i d i v i s t a .

A kibűnhődő vonal: Kolozsvár-Déva.

E gőz-kálváriának első állomása K o c s á r d, itt az expiatio csak kezdődik, — második T ö v i s, itt már tövisen nyugszunk meg, kínoknak közepette; harmadik F e j é r - v á r, 5 órai sírás és fogaknak csikorgatása; negyedik P i s k i, ha Bem apó előre tudhatta volna, hogy milyen kínszenvedés vár itt az utónemzedékre: sohasem foglalta volna vissza.

Hajdan a bűnös katonával vesszőt futtat-tak, ötször fel és ötször le, háromszáz ember közt; — nagy büntetés! — Tíz-szer fel és tíz-szer le: halál! És megtörtént, hogy a halál-tól menekült megszökött negyedszer is.

Próbálják meg e hon atyái, hozzanak törvényt, mely szerint utazzassák meg a javíthatlan, megrögzött bűnöst, Kolozsvártól Déváiig tíz-szer fel és tíz-szer le, — és ha visszaesik bűnébe, hát akkor én — én — de mit mondjak? — hát akkor én — legyek pipa!

* *

*

Az öreg Dumas-val voltam egyszer egy estélyen. A társaságban egy aláírási ívet körtöztek, — egy végrehajtó szegényen múlt ki

ez árnyék világából, s földporai sátorának elhelyezésére aláírtunk.

Az öreg Dumashoz viszik a lapot.

— Mennyit kell adni? — kérdi mosolyogva.

— Öt frankot.

Kivesz mellénye zsebéből egy tízes táska oda adja; vissza akarnak belőle adni öt frankot, — s az öreg azt mondja rá:

— Kérem tartsa meg mind a tízet, és temessenek el egyszerre kettőt.

A napokban déltájban jövök haza, — egy úri ember sétál fel s alá szobámban; első pillanatra azt hittem, hogy Krasznay Miska barátom, mert olyan szent János-juhőr kabátja volt, de megfordulván az illető, látom, hogy csalódtam.

Illedelmesen köszönt, — én is meghajtom magam (mert tudnod kell, hogy még az öreg Bassitói tanultam táncolni s tudom a complimentet).

— Jó reggelt kívánok!

— Adjon isten! — ugyan kutya hideg van, ért-e már ilyen korai telet?

— Bocsánatot kérek, — s nem beszélt a télről, — én sajnálom, de foglalni jöttem az X. csödtömeg számára.

Meg vagyok löve! — gondolám, ez a tisztességes úri ember elviszi a paplanomat,

ebben a csikorgó hidegben mivel takarózom majd? — mégis némi vigaszt nyújtott azon tudat, hogy utolsó esetben van — bundám.

— Mennyi az összeg? — kérdém meghatottam

— Huszonhét forint ötvenkilenc krajcár.

Arcom felvidult, — mert még ennek a summának állhattam elébe, — s kipenderítettem a huszonhét forint ötvenkilenc krajcárt.

A végrehajtó, mint mondtam, tisztességes úri ember, — első látására az embernek kedve jön felkérni komának, násznagynak, — én a fiam lakodalmára okvetlenül meghívom.

Arca elkomolyodott, homloka redőjéből úgy látszott, hogy: nem oda Buda! — Folytatá:

— Kérem, és a költségek. B. ügyvéd (a föld legyen felette könnyű!) számítása szerint ötvenkét forint kilencvenhárom krajcár.

— Kérem az étlapot! — mondom savanyú arccal; — s átadott egy patyikus kontót.

1. Tőke	27 frt 59 kr.
2. Kamat 6%	3 frt 74 kr.
3. Megállapított perbeli költség.....	18 frt 40 kr.
4. Végrehajtási költség	3 frt 20 kr.
szóval: jöttünk, mentünk, summa.....	52 frt 93 kr.

Megdermedtem — s kifizettem: nálam a nyugta.

S aztán volna lelked kívánni, hogy ilyen körülmények közt »Hölgyfutár«-ozzam?!

De derül az ég, olvad a jég, szemlátómást tavaszodunk, — bennem is felolvad az írvágy, s a napokban küldeni fogom cikkem folytatását.

PROLÓGUS A MENNYEKBEN.

I. Jelenet.

Az Úr, — a három főangyal, — utóbb Mephisto.

Az Úr felhő-trónján ülve szundikál, — Rafael, Gábor, Mihály
a trón számolyzatán ülnek.

R á f a e l. Haragszik az Úr, és nagyon mérges.

G á b o r. Ma mind csak prózában beszélt.

M i h á l y. Mephisto járt itt ugye? nagy spiczli a gazember!

A z ú r. (Felébred.) Ráfi! hol van Mephisto?

R á f a e l. (Megijedve) Egy futó csillagon alászállt a földre.

A z Ú r. Rögtön itt legyen!

(Nagy sustorékolás. Kénszag. Mephisto veresszinben megjelenik.)

A z ú r. Nos beszélj, mit mond a kritik us?

M e p h i s t o. Parancsodra, uram, alászálltam a földre, s gyepelve kapám őt, — számártövisen rágódott, ezzel táplálja magát.

Kutyatej-virágot tapos és bojtorján lepte el a serényét.

A z ú r . Lóvá tette őt?

M e p h i s t o . Nem, uram, csak öszvérré.

A z ú r . Miért tette őt barommá?

M e p h i s t o . Nem tevém, csak átváltoztattám. Formába Öntém az alakot, hogy ősi fajához hű legyen; hogy ne lássa Desdemonát Othello szemüvegén át, s hogy Jágo zsebkenőjével ne törölje Othello könnycseppjeit; hogy hallja a csalogány csattogását, mely Romeo és Júliának is hattyúdala, s míg a pacsirta felettök csiripol, ne készítse a rágalom maszlagát 24 órai gondolkodás után; hogy ne tivornyázzék a Saylock - banketten, hol a frissen kivágott font hús még párolog; — ezért tevém őt, Úr! — fű e v ő v é !

A z Ú r . Mi célod vele?

M e p h i s t o . Mindenható vagy, uram, tudhatod; de hogy ne fáraszd magad gondolatokban, elmondom én, hű ördögöd, a szegény, kizsákmányolt sátán. Fű e v ő v é formáltam őt, hogy szokják el a hústól, s hogy ne ismerje többé azt, mi a carnis Cupido. Kiveztem őt az anyatermészetbe, hadd legeljen a posta-réten, s lássa nagy műved: a bornyumált; ha elmélnedni akar, bámulja a Felek óriás tekegolyóit, a fellegvárból lássa a kincses várost, hol Báthory

cselekedte azt, mit Alba Bruxellesben, s hol Urbán üté fel sátorát, kielégítvén minden nemzetet.

Az Úr. És miért?

Mephisto. Engeded-e Úr, hogy beszéljek, s hogy fölfejtsem a problémát?

Az úr. Mondd!

Mephisto. Egy, és egyetlen hang van, s ez egyen kívül mind csak összhangtalan.

Az Úr. S melyik az?

Mephisto. Az, mely a szívhez szól, s mely megrázza szívednek húrjait, mint az aeolhárfa a zephir. S ha könyet csal szemedbe, vagy mosolyt ajkadra, a szív megrezzen, mint mennydörgéstől a firmament. Legyen symphonia, oratórium, opera, operette, népdal, avagy gyászharsona; ha csak füledét éri és szíved nem rázza meg: a hang meghalt, mert nem szül érzelmet. A »D i e s i r a e«, mely könnyel árasztja szemedet, a »Hát á n v a n e g y l y u k«-kal egy testvér; — az könyet csal ki, ez megneveltet: mindkettő a fülen át kebledbe vág.

Az úr. E szerint Beethoven Offenbachkal egyenlő?

Mephisto. Nem! — Orpheus, a nagy mester lyráját hallgatták az állatok, — az ember érzi azt, mire az állat csak megállt és

hallgatott. Az ember a majom szülötte. Te csak a majmot alkotád, s idő hosszú során fejlődék emberré. Bennök most is feltalálod a majmot, egész a félistenig. Vedd az eszkimót, s állítsd Homer mellé. — Tónké a gorilla mestere, de a fajta ugyanaz, s ha a rengetegben látod fügefaleveletlenül, összetéveszted apjával. — Ki »Angot«-ban tapsol, nem mindig érti Becker négyesét. Beethoven a mester, Offenbach a terjesztő. A nagy költők, a zenészek teremtik az eszmét; egy Homer, Aeschylus, Jób, Shakespeare Hugo, Petőfi, elhintik a magot, s az apróbbak felszedegetik azt, hogy újból elhítsék még apróbbaknak, s így megyen ez le egészen a népig. És aki nem érti Petőfit, megéri faluja rektorának rigmusát.

A z Ú r. De ez nem zene?!

Mephisto. Épen úgy van azzal is Haydn, Mozart, Beethoven, Rossini, Bellini, Verdi, Meyerbeer: a gúla teteje; alapján az aprók fekszenek. A »Casta diva« szüli a »diri-diri-dongót!«

A z Ú r. Látom, érted a dolgot, s e mellett még becsületes ördög is vagy, mert szenvedély nélkül beszélsz. Szállj alá a földre, változtasd át a kritikust, — mert mint ösvért nem fogadhatom, — s hozd színem elébe.

(Mephisto a tejúton lekorcsolyázik. Mindnyájan el.)

II. J e l e n e t.

Díszített nagy terem az égben. Az Úr, a három főangyal,
Mephisto, a kritikus (mint tövisdisznó).

Mephisto. Itt hozom őt, felség, s bemutatom: *Erinaceus europaeus* a botanikus neve, különben csak *T o n k ó*, mint tudod; ítélezenek felett, — trikós és krinolinos népeket.

Azúr. Hadd lám: mit tud. Ha ítélezen, tudnia kell! Mephisto, színem előtt tétesd le vele az érettségi vizsgát!

Mephisto. Na ez lesz ám a *p u c s*! — Készülj, halandó, figyelj, s értelmesen felelj, mert az Úr hallja szavaid! Hát legelőször is mondd meg, mit tesz ez a szó: *frivol*?

A kritikus. (Megrémülve.) *Frivol*?... hát annyit tesz, hogy . . . *frivol*; — azaz hogy *frivol*, mikor Madame Schneider kankánt jár, Gallmayer kitárja ikráit a nép előtt, Krecsányi Sarolta meg kirúgja Kassai kezéből a kalapot. Don Ranudo de Colibrados *frivol*, — Hernáni nem az, — és . . . és . . . elmondám. Dixi!

Mephisto. *Non ad rem*! — Még csak egyet! Mi a *paillasse*?

A kritikus. *Paillasse*?.. (tövisseit rágja) a Renz cirkusában azon egyéniség, aki

vékonyan beszél, s oda rúgat magának; lám ez is frivol kitétel, de illik a paillassehoz.

Mephisto. Nem; a paillasse édes testvéred neked, ki többet akarsz, mint amennyit tudsz. Milanóban: Menechinonak, Nápolyban: Pulcinellának, Turinban Giandujának, Rómában Arlechinonak, Londonban: Clownnek, Párisban: Paillassenak, Berlinben: Michelnek, Debrecenben: Bolond Istóknak hívják, (A kritikus hasára üt) **Va B u f f o n e !**

Az úr. Ne ítélj, hogy ne ítéltessél! Tanulj, hogy tudj! Ne blaterálj, hanem gondolkodjál! (Int Gábrielnek. Nagy dörgés, villámlás.) És most — (haraggal) a fare din Bálhaus!

(A függöny legördül.)

APROPOS REMMERT MÁRTHA HANG- VERSENYEIRE.

Remmert Mártha kisasszony, a nagy mesternek és zongorakirálynak épen olyan tanítványa mint az ecsetmesterek mesterének: Urbino Raphaelnek Andrea di Salerno, — vagy a szobrászat és ékszerészet k o l o s z s z á n a k , Benvenuto Cellininek: Ascanio volt.

Olyannyira megközelítették ezek mestereket, hogy első látásra alig lehet őket megkülönböztetni mesterüktől, — de ha az ember mélyebben vizsgálja, csakis akkor üti ki magát a s z e g a z s á k b ó l .

A vásznán megvan az alak, az alaknak teljes formája, a formának körvonalzata. — Az alak ott áll teljes szépségben, hibátlanul, — de hiányzik belőle az élet, nincsen benne lélek, — szóval az: amit csakis a lángész önthet bele. Látszik, hogy a tanítvány festette, s nem a mester alkotta.

Remnert M. kisasszony nemcsak tulajdonait sajátította el mesterének, hanem — ha szabad úgy szólanom: — pikant (piquant) mozdulatait, arckifejezésének ideges összeráncolásait, azon bizonyos méla mosolygást is, mely a nagy mester ajkairól a szívbe hat.

Játéka érzelemteljes, technikája bámulatos, ügyessége, jártassága rendkívüli; — de mind ezek mellett azért mindig halljuk, hogy zongorán játszik, s érezzük a műszernek hiányait, hátrányait. Zongoráján bámulatosan játsza, de nem éneklí a darabot.

Mestere ellenben, midőn a zongora mellett ül s kezeivel végig fut a billentyűkön, át villanyozza a szíveket és velőket, megrázkódtatja hallgatóit, s bizonyos neme a rémületnek fut végig idegeinken. Bámulattal kérdezzük önmagunktól: »De hát ugyan min csi nálja?!« — Mert a zongora már többé nem zongora kezei alatt. Átvarázslódik az egy teljes, tökéletes orchesterummá; halljuk az egyes műszereket, s azt, amit egyedül csak Ő tud, az emberi hangokat, s énekel zongoráján, mint Malibran, modulál mint Patti, strillázik mint a fülemile.

Remmert M. kisasszony a »Magyar Ábránd«-ban közelítette meg leginkább mesterét. Én azt bámultam benne, hogy idegen léte, nem sok cigány zenét hallva, ho-

gyan sajátíthatta el a magyar dalnak sajátos zamatját; s a mű egyes részeiben pompásan cimbalmozott zongoráján.

* *

*

Érdekes, mulatságos és tanulságos könyvet lehetne írni e cím alatt: »Egyes művek fogamzásának története.«

Nekem azon nagy szerencse jutott ősz-, tályrészemül, hogy — magyarosan mondva — sok »ebek harmincadján« mentem keresztül életemben; — sok nagy író voltam szerencsés megközelíthetni, s a mit azok a nagy elmék elhullogattak, lángelméjük morzsáit, mákszemeit, csirke módjára begyembe szedegethettem.

Örömmel emlékszem vissza arra, midőn Hugo Victor a »Notre Dame de Paris«-jának történetét elbeszélte, melynek eredeti címe ez volt: »Az a mi egy üveg tintában rejlik«, — (mert a művet egy üveg tinta tartalmával írta) s mely címet kiadója kérelmére változtatta meg.

A nagy író és még nagyobb elbeszélő Dumas »Antoni«-jának fogamzást történetét, a boldogult nagy író ilyenformán beszélte el egyszer egy víg társaságban:

»Tele voltam adóssággal, csak úgy csörgött ki belőlem; otthon nem ülhettem, mert

hitelezőim egész nap húzták csengetyümön a vészharangot, — az utcán nem járhattam, mert minden lépten-nyomon belém botlott egy-egy hitelezőm; én kerültem őket, de ők mindig belém ütköztek, s nagy okom volt sejteni, hogy nem épen véletlenül.

Gondolkozni kezdtem, hogyan csinálhatnék magamból Mahomed-koporsóját. — Az ég és föld között biztos lehettem volna, de a ballon nem volt még akkor olyan tökélyre vive, Nadar akkor még csak Tournachon volt, s anatómiával foglalkozott.

Egy délelőtt hitelezőim kicsengettek, — kénytelen voltam gazdátlan kutya módjára kóvályogni az utcán; ha nem is voltam kóborló kutya, bolygó zsidó, de mindenképen üldözött a sors.

Véletlenül a »Porte St.-Martin« színház igazgatójával találkoztam, — ennek nem tartoztam egyébbel, mint udvariassággal. Hogy miért, azt most sem tudom.

— Épen önhöz indultam; — mondá nyájasan.

— Miért?

— Engedjen előbb egyetlen kérdést.

— Tessék.

— Van-e sok pénze?

— Üres vagyok!

— Így beszélhetünk. Egy drámára volna szükségem.

— Versben-e, vagy prózában?

— Prózában.

— Hány felvonás legyen?

— Ad libitum.

— Mikorra kell?

— Mentől előbb.

— Meglesz!

Erre elváltunk. Neki indultam a »Faubourg St.-Antoin«-nak, tárgyat keresve magamban a drámához; — de egyik gondolatom rosszabb volt a másiknál. Beesteledett. Amint a járdán ballagok, két vén banya félrészegen tántorgott előttem; macskájokról beszéltek. Azt mondja a részegebbik: Rám ugrott s megkarmolt, — dühbe jöttem és agyonütöttem. — Miért? kérde a másik. — Megöltem őt, mert ellenállott!

»Megölt em őt, mert ellenállott!«

. . . a dráma megszületett fejemben; Antoni — utolsó felvonása utolsó jelenetének végszava:

Antoni. »Megöltem őt, mert ellenállott!«

* *

*

Én is elbeszélem, hogyan keletkezett a »Magyar Ábránd.«

Hajdan — »a fokosnak fénykorában szép volt életünk.« Nem volt adó és volt robot, —

az uzorás zsidónak a lelke kacagott örömeiben, ha az úr nem fizette a kamatot, — a váltó még csak bimbójában volt, s olyan növény, mely faluhelyt nem igen díszlett; — falun húzta a cigány, s öntöttük a nótát.

A széles, tágas alföldön két híres népművész volt, — akkor csak cigányoknak hittuk biz azokat, — Boka Károly Debrecenben és Pócsy Laci Mármaros-Szigeten — Pócsy Laci gyakran meglátogatott engemet Koltón, — hetekig ott hevert, húzta és öntöttük. Megtörtént az is, hogy a háziúrnak — mint akkor hittuk — nem volt monétája, — de ezt Pócsy Laci csak olybá vette, mint Sándor cár Milán fejedelmet, oda sem hederített neki. Beküldtem végig üresen Nagybányára, ott összecsikolt magának annyit, hogy isten segedelmével megérkezett vele Szigetre, és ott — otthon volt.

Boka Károly nagy tisztelője volt Pócsy Lacinak; s László úr ezt hegedűje mélyéből viszonzta.

Egyszer Biharban tisztújítás volt, — akkor még restauratio nak mondtuk, — Károlyt, Papszászék elkaparították orrunk elől, mi László úrral maradtunk.

Nagy-Váradon a mi tanyánk a »Bárányában, Papszászéké a »Sas«-ban volt; Pócsy Laci velünk lakott.

Egy jó reggel beállít két mór é hozzánk, s mint mondák, Pócsy László urat keresik. Megjelent a fehér szakállas öreg úr.

»Minket Boka Károly küldött Laci bácsihoz, s azt kérdezteti, mikor teheti tiszteletét Laci bácsinál a bandával, mert nem szeretné, hogy azt higgyék az urak, hogy politikai meghasonlás van köztünk.«

Egy versen hosszú ideig nem láttam Lacit. — Aggódtam, hogy beteg, írtam Szigetre, azt válaszolták, hogy elutazott.

Kevés idő múlva egész bandájával behajtat hozzám, — mint gyermekek, örültünk egymás látásán, hosszú távoliét után.

— Hát Laci bácsi, magát a föld nyelte el?

— Nem, uram, — az aldunán jártam, és hoztam egy nótát.

Én rögtön körüljártam a »véres kardot« a szomszédságban, — a szomjas, cigányos és dallos vazallok hűségesen megjelentek.

Laci ráhúzott egy egészen ismeretlen nótára, s roppant hatást idézett vele elő.

Huszonnégy óráig folyton-folyvást húzta, mi megöntöztük.

E nótára lett aztán a híres: »Hej Teleki Jankó!«

* *

*

1846. késő őszén. Liszt Ferenc szerencsétetett becses látogatásával; a »B i a s i n i« vendéglőbe szállott, gróf Karácsonyi Guidóval együtt.

Együtt voltunk mindig; kedvesebb, mulatságosabb, geniálisabb és nemesebben gondolkodó embert nálánál nem ismerek. Elbájol ő asszonyt, férfit egyaránt. — gondolatait, mondásait csak úgy lesi le az ember mosolygó ajkairól, s többnyire mindig olyant mond, mit nem várt senki.

— Szeretnék — azt mondja — egy kis jó cigányzenét hallgatni. — mondd meg, ki most a legjobb cigány az országban?

— Boka Károly Debrecenben, s Pócs Laci Mármaros-Szigeten.

— Hát itt nincsen?

— Van, még pedig igen jó, — de már ezek kótát tudó német cigányok, azt te tudsz eleget; neked olyan kell, aki v a d o n húzza; a kótába oltott cigány már félig k ü n s t l e r .

Ha meglátogatlak Koltón, elhozatod valamelyik — mint mondod — vad bandát oda? — Nagyon vágyom hallani.

— Nem kell azért Koltóra menni.

A jelenlevők közt ott volt Haray Viktor barátom, ki az időben nálam lakott.

— Viktor, megtennél értem és Lisztért egy szívességet?

— Akár kettőt!

— Eredj fiam haza, fogass be, ülj fel a szekér tetejére, s hozd el nekünk Pécsi Lacit hatodmagával; ügyelj, el ne törjön az úton, s ha lehet épen hozd.

Viktor elevezett Sziget felé.

Egy hét múltával épséges egészségben megérkezett a trupp; — Pócsy Laci rágyújtott, s elhúzta az akkoriban úgynevezett »Koltóit.«

Lisztnek szemei kigyúladtak, ujjáival patogtatott, belekiáltott a nótába; — mi aprózni kezdtük, s hajtottuk reggelig.

A nagy mester zongorája mellé ült, mi apróztuk, s ameddig mi hajtottuk, ő megírta: »Első magyar ábrándját.«

LISZT FERENCHEZ.

Liszt Ferencről e sorokat kaptam:

»Trés eher ami! *

Vous avez admirablement illustre nos Rhapsodies hongroises. Votre naration dans le »Hölgyfutár« (du 1-er Février) me fait un extrémé plaisir, et je vous reinércie de tout coeur de ce souvenir d'une affection exceptionelle.

* Igen tisztelt barátom!

. Ön bámulatos szépen világitotta meg a mi magyar Rhapsodiánkat.

Az ön leírása, a »Hölgyfutár« február 1-ői számában, végtelen örömmre ragadott, s teljes szívből köszönöm önnek e rendkívül rokonszenves emléket.

Haray Viktor él-e még? És Pócsy Laci ad-e még mindig kardvágásokat nyirettyűjével?

És ön, igen kedves barátom, mikor jó már Budapestre? — én március 10-éig maradok itt, apró nyomorokban s fáradtságban végezve az öregedést.

Nagyon vágyom reá, hogy a huszadik és utolsó Rhapsodiát önnél Koltón írjam meg; s főleg, hogy ismételhessem csendesen az én régi, nagyon odaadó barátságomat.

Budapest, február 10-én 1877.

»LISZT F.«

Victor Haray est-il encore de ce monde?
— Pócsy Laczi n'a-t-il pas cessé de donner des coups de sabre avec son archet?

Et vous, très cher ami, quand vous reverrais-je a Budapest? j'y reste jusqu'au 10. Mars, achevant de vieillir en petites misères et fatigues.

Je voudrais écrire une vingtième dernière Rhapsodie chez vous á Koltó, et surtout vous redire tranquillement ma vieille et bien dévouée amitié.

Budapest, 10. Février 1877.

»F. LISZT.«

* *

*

V Á L A S Z .

Mester!

Köszönöm, hogy alkalmat nyújtottál irántadi hálám nyilvánosítására, — mert az, ami veid neked tartozom, letörölhetlen adósság, melynek nincsen amortizatioja, s mely nem évül el, nem járja le magát 32 év alatt.

Emlékezz vissza, a minap, — ezelőtt harmincnégy évvel, — Berlinbe jövel; a művészetnek azon fokán állottál már akkor, melyet csak Phydias, Raphael, Angelo Mihály és te közelítettetek meg.

Én szerény, igénytelen student voltam a berlini egyetemen, s magyar társaimmal és más burschokkal tanulgattam keveset és k ne i p o l t a m sokat.

Te megérkezel hírneved és dicsőséged fényárjában; büszkék valánk rád, mert magyar valál, s nagy költőnk már elmondá rólad, hogy:

»Hírhedett zenésze a világnak
Bár hová juss, mindig hű rokon,
Van-e hangod a beteg hazának
A velőket rázó húrokon.«

Mi tiszteletteljesen járulánk testületileg tehozzád, — úgy emlékszem rá, mintha csak ma történt volna. — Szónokunk Így kezdé a ve j á t: — »Minden nép a maga lángelméiben él, s mennél több genie je van, annál nagyobb!«

Te megértéd e szavakat, a távol hazára gondolái, érzéd szegénységét, s miénk levél egészen.

Szíves, barátságos, előzékeny valál hozzánk. — Nekem jutott a szerencse, hogy megkülönböztetél, felkaroltál, elárasztád lelke-met saját lángelméd malasztjával, s ha valami vált belőlem, a mű a tied, az enyim a hála; azért mondom: örökös adósod vagyok.

Magaddal vivél, s én vagyok legrégebb tanítványod. — Jól tudod, hogy egy árva kó-t á t sem ismerek; azt, amit te general-

basznak nevezel, az én előttem mélységes titok, a melopée és a rhytmopée előtt elhal emberi véges elmém; — tudod, széles e világon én vagyok az az egyetlen egy ember, aki téged arra is kért, hogy: »ne játsszó!« — s te meghallgattad hűséges famulusodat, tudtad, hogy félttem egészségedet, s hogy zúg a fülem, s bezártad a zongorát. De azért mégis én vagyok leghívebb tanítványod, mert lelked nagyságát legrégebben őrzöm.

Magaddal vivél, — utazánk úgy, mint még soha senkisem.

»Bárhová juss: mindig hű rokon!« . . . Tárt karokkal, teljes szívvel, s telt pohárral fogadtak mindenütt.

Vígan, gondtalanul haladtunk a poros úton, az élet útján; meg voltunk áldva szívvel, lélekkel, víg kedélylyel és jó gyomorral.

Emlékezel, Lignitzben, mikor a »Massigkeits-Verein« küldöttsége, vacsora-reggeli közben meglepett, s a fehér kráglis, fecskefarkos porosz-német így kezdte: »Herr Doktor! Sie haben eine Provinz beehrt, wo die Besoffenheit in so einem hohen Grade herrscht«, — stb. Én álltam elébe a sógornak, s érthető — tőlem kitelhető — németséggel azt feleltem: »Nix vízi! nem ér az semmit; míg ital

lesz, szomjas torok is lesz. Én alakítok most egy társulatot, melynek feladata lesz: minden szeszés fluidumot elinni felebarátaink torka elől, hogy mások be ne rúghassanak. Liszt úr már nekünk ígérte meg a dísz-hangversenyt.« — És a porosz-németek fecskéfarkosan sasíroztak tovább.

Hát Frankfurtban, mikor Rothschild zsidó a maga banknotális önhittségében, estélyre hívó jegyeire — tudtodon kívül — ezt nyomatta: »Liszt úr játszani fog«, — te meg azt mondád: »majd ha fagy!« — Ám zsi hozzád szaladt, s kért, hogy játsszál, — s midőn többszöri elutasításodra azt mondta, hogy fizet, te azt felelted: sem ingyen, sem pénzért! — Hát a publicumnak nem játszik-e ön pénzért? — Az más, a közönség fizet, s csinál amit neki tetszik. Nézze, uram, Eszterházy herceg árultat a jószágain ökröt, tehenet, borjút, juhot, — de ha ön a hercegtől egy porció rostélyost, vagy épen egy adag cotelettet kérne pénzért, úgy-e nem tálalná ki az úrnak? — Én is épen így vagyok a publikummal: neki játszom pénzért, az úrnak meg semmiképen. S bizony a pénz-király is elmehetett hosszú orral.

Magaddal vivél, s bebarangoltuk fél Európát;adtunk együtt hangversenyeket, te csináltad, én meg hallgattam; a dicső-

ségben egyaránt osztoztunk, mert a te dicsőséged: az én hiúságom vala.

Csekélységemet bemutatád hasonlókna k, a világ jeleseinek; érintkezések által megközelítém nagyságtokat, s kezdém érezni, hogy idővel tán még én is lehetek valami.

Te vagy, — mesterem! — a bőséges forrás, a biblia illatedénye, melyből annyit szívtam, hogy képes vagyok benneteket felfogni és megérteni! . . .

Azt kérde: él-e még Haray Vifortor? — El, és ő is forrón érzi, és híven őrzi irántadi mély tiszteletét és bámulatát.

Hanem szegény Pócsy Laci nem csinál már kardvágásokat nyirettyűjével! — meghalt a német világban. A kiváló cigány muzsikus olyan, mint a seregély-madár, ritkán él meg kalitkában, s gunnyaszt és elvész. ha nem füttyölhet a zöld ágon, az isten szabad ege alatt, ha nem szedegetheti eledelét a szabad természetben, ha nem ülhet fel a legelő marhának a hátára, ha nem ingerkedhetik a csókákkal, ha nem kavaroghat rajban a felhők alatt, ha nem ihatik friss folyóvizet, ha nem fürödhet meg a tócsában, a barázda árkában és a nap sugaraiban . . .

Ő is undok kalitkába került a nemzettel együtt — »Szomorú a magyar nóta, há-

romszáz esztendő óta«, de még sokkal szomorúbb volt az a német világban; — nem tudta ő azt azelőtt, hogy mi az, a mit a sisakos zsandár »Polizei-Stund«-nak nevezett, — nem fért az ő jámbor ősz fejébe, hogy ha esti 11 órakor még húzza a diri-diri-dongót, hát azzal felségsértést követ el; a Rákóczy - nótáért dutyiba tették az öreget, s ott ült a kapcabetyárokkal, meg a csirkefogókkal. — És az ő jó grófja a világot vette nyakába azalatt, s nem tudhatta, szegény öreg hogy éli világát. Minden ismerősömtől azt kérdezte: vájjon mikor jön már haza az én uram? — Haraynak gyakran mondá: »mikor a koltóit húzom, mindig őt siratom!« — szemlátomást gyöngült, ölte a bú, meg a bánat; egy reggel nagyot lélezett, s elment oda, a hol már várta őt Boka Károly.

. . . Azt mondod, mesterem, hogy szeretnél még egy huszadik és utolsó »Rhapsodiát« írni, nálam, Koltón.

Legyen akaratod szerint! — »Jöjj be hajlékomba, és meggyógyul az én lelkem!«

De mit adhatok én ott neked?

Adom: szemeidnek országunk egyik legszebb kilátását, — feltekinthetsz a Rozsály, Gutin és Cibles ormaira, megláthatod a magyar alföldi pusztának kezdetét, s honunk határának havasait.

Megmutathatom neked, milyen nyomorral keresik az aranyat, s milyen éhhalállal küzd az, ki a kincset a föld gyomrából felhozza. Láthatod a halványsárga arcokat, a vézna, száraz alakokat, kik kiolvasztják a köből az ércet, kiknek mellökre száll a kénfüst, s magukba lélezkzik a halálos betegséget.

Adhatom neked: nőm »isten hozottíját, fiam hálóját azon jókért, melyeket apjokért tevéi, és szőke kis leányom angyali mosolyát.

Beszállásollak, mesterem, azon szobába, melyben Jókai lakott, s melyben Petőfi irt verseket, s hol éltemben le g b o l d o g a b b volt.

Harmincnégy évvel ezelőtt, egy műved ajánlásával tiszteltél meg, s azt irád rá nagy neved elébe:

»Freundschaft und Bruderschaft!«

Én hosszú évek során át megőrzém azt hűségesen. — engedd, kérlek, hogy most én mondjam neked:

»Barátság és testvériség!«

híved:

TELEKI SÁNDOR.

EGY SZÁMÚZÓTT NŐ TEMETÉSE JERSEYBEN.

(1855)

„Quae medicamenta non sanant, ferrum sanant,
Quae ferrum non sanant, ignis sanant,
Quae ignis non sanant, mors sanant!”

Hypocrates.

Úgy van! — a honvágyat is, vagy a haza, vagy a halál gyógyíthatja csak meg!

Hányan, mennyien pusztulának el mi közülünk a száműzetés földjén.

Ott nyugosznak ők az idegen, a részvétlen hideg földben, elfeledve, megtagadva!

Nagyszerűen nemes örültek, kiket a honszeretet gyilkola meg.

De jól van úgy! — Miért nem alázták meg magukat? miért nem hunyászkodtak meg? miért nem kunyoráltak?

Miért nem játszottak a börzén, miért nem spekuláltak, miért nem gscheftelettek a Schacher világban?

Ha jobban szerettek volna 18—24 százalékot, mint a hazát, tán most is élnének. —

A becsületes Kemény Farkas, — a nemeslelkű Batthyány Kázmér, — a jó öreg Mészáros, kótyavetyélhetne schlipperre, szódára, keleti vasútra, s a miskolci kiházásító egyletre.

Szent consortium, eljött a te országod l

* *

*

Jersey sziget szent Helliér városának délnek fekvő magaslatán, nyírott galagonyafákkal kerített hely van, ez az independent vallásúak temetője.

Halottaink hullái csak a helyre kaptak passust a föld mélyébe, — a többi secta megtagadta a meghívó jegyet, s hogy ki ne vessen a föld gyomrából, nem enged, ték, hogy gyep alá tegyük halottainkat.

Miért e trágya-megtagadás a megszentelt földtől?

Azért, mert polgárian temettük el halottainkat, ők pedig azt vallák, hogy pap nélkül nem lehet rothadás.

Halottaink hullái felett többnyire Hugo Victor, századunk legnagyobb költője és írója tartá a halotti beszédet, azon bámulatos ékesen szólással, mely a velőkön át szívünkbe hat, s könyek helyett eszméket teremt a bánatos hallgatók agyában.

Az, kit átadánk a földnek s az öröklétnek, egy száműzött, beteges, béna nő, kinek nagy szíve, nemes érzelme, magasztos gondolkodása, lángesze, nem fért már el gyenge, nyomorult, vézna testében, — a lélek utat tört magának, fel a mennyeknek országába.

Nagy költőnk, száműzetésünk vigasztalója, a sír szélére állt, s elmondá a száműzött nő felett, ki itt hagyott bennünket, élő példa gyanánt — a jövődönék törvényét; mint Mózes a sínai hegyen, mint Jézus a jeruzsálemi templomban, mint Mahommed a kavicsos pusztán, mint Luther Wittenbergában — a »jó hírt.«

*

*

*

Polgártársak!

Három koporsó négy hónap alatt.

A halál siet, s az Isten átad bennünket a sírnak egytől-egyig.

Nem vádolunk téged, megköszönjük neked, hatalmas Isten, ki kinyitád nekünk, száműzötteknek, kapuit az örökkévaló hazának!

Ez alkalommal a kedves és léleknélküli lény, a kít a sírba hozunk: egy a s s z o n y .

A múlt január 21-én, egy asszony fogatott el lakában B o u d r o t párizsi rendőrségi biztos által.

Ez asszony még fiatal — 35 éves vala, de béna és beteges; a rendőrségi lakra küldetett s becsukatott az I-ső számú egy es be, melyet a megpróbálás szobájának neveznek. — Ezen egyes körülbelül egy 7—8 lábnyi kalitka, levegő és világ nélkül. A szerencsétlen fogolynő egy jellemző szóval rajzoló, ő: »sír-szobá«-nak nevezé, és mondá: — saját szavait idézem — »Ezen sír-szobában nyomórékon és betegen tölték huszonegy napot; ajkaimat óráról-óra ragasztám a vasrostélyzathoz, hogy szíhassak egy kevés éltető leget s ne haljak meg.«

21 nap teltével, február 14-én, a decemberi kormány kilöké ez asszonyt és kikergette; egyszerre kiveté a tömlőéből és hazájából.

A számúzótt, szerencsétlen nő kijött a tömlőből, a száraz-betegség magvával. Elhagyá Frankhont és Belgiumba ért; a végzet utazni kényszeríté köhögve, vért köpve, beteg tüdővel, a tél közepette, északi éghajlat alatt, esőben, hóban, azon förtelmes nyitott kocsikban, melyek a gazdag vasúti vállalatokat megbecstelenítik. Ostendebe érkezett, kiűzve Frankhonból, hogy Belgium is kiűzze; — Angliába ment. Alig szállá ki Londonban, ágyba feküdni kénytelenült. Ott a számfizetés elviselhetlenné vált. A számúzótt nő — a halálra ítéltnek kellene őt neveznem, — másfél

hónapig mozdulatlanul feküdt, s azután tavaszt és egy kevés melegítő napot remélve, Jerseybe jött. Emlékeznek még, akik látták megérkezni egy hűvös, esős reggelen, a tenger nedves ködjein át, dideregve és reszketve, az ő szegény vászonruhája alatt átázva. Kevés napok múlva lefekvék, hogy többé fel se kelljen. — Három napja, hogy meghalt.

Azt kérditek tőlem: ki volt e nő, s mit cselekedett, hogy így bántak vele? — Megmondom.

Ez asszony hazafias dalokkal, rokonszenves és szívteljes szavakkal, jó és polgárerényes tetteikkel, nevezetessé tette Páris külvárosaiban a Julien Luiz nevet, a mely alatt a nép ismeré és üdvözlé őt. Munkásnő: beteg anyát táplála, ápola, tartta fenn tíz éven keresztül. A polgárharcok napjaiban tépést készített, sántán és alig vánszorogva a sebesültek szekereihez cammoga s ápolá a sebesülteket — pártkülönbség nélkül.

Ez asszony a népből költő volt; ez asszony a népből egy szellem volt. Ő megénekelte a köztársaságot; ő szerette a szabadságot; forrón hitt testvéries jövődjében minden népek és embereknek; hitt az istenben; a népek és Franciaország jövődjében; maga körül árasztá mint egy illatszekerény a

proletáriusok szellemében az ő nagy, szeretetes reménydús szívét.

Íme, ezt cselekedte ez asszony! . . .

Bonaparte úr megölte.

Óh egy ily sír nem néma, — teljes az zokogással, sírással és lármával!!!

Polgárok! A népek, az ő hatalmuk és joguk törvényes és büszke önérzetében gránitból és márványból építenek csengő épületeket, főséges palotákat, magasztos állványokat, melyek tetejéről beszél az ő genie-jök; melyek tetőiről elárad a lelkekben az ékes-szólás szent hazafisága, az előhaladás és a szabadság. A népek azt hiszik, hogy elég uralkodónak lenni, hogy legyőzhetetlenek legyenek, — megközelíthetetlenek és bevehetetlenek hiszik az ő igéjök bástyáit, az emberi értelem és a polgáriasodás szent várait, és büszkén mondják: a s z ó s z é k l e d ö n t h e t l e n !

Ők csalatkoznak, — e szószékek ledönt-hetők. — Egy áruló jön, a katonák megér-keznak, egy csapat haramia tanácskozik, s levetik az álarcot, elsütik a fegyvert, és a szent hely el van foglalva, — és a kő és a márvány szét van szórva, és a paloták és a templomok, a melyekben a nagy nemzet a vi-lághoz beszélt, egybeomlanak, — és a piszkos, győzedelmes zsarnok tapsol, és egybeveri a kezeit, s azt mondja, vége mindennek, senki

sem fog többé beszélni, egy szó sem fog többé felemelkedni, csend van mindenütt!

Polgárok! A zsarnok is a maga során csalódik; az Isten nem akarja, hogy csend legyen, az Isten nem akarja, hogy a szabadság, mely az ő igéje, elhallgasson.

Polgárok! Azon pillanatban, amidőn a diadalmaskodó kényuralkodók hiszik, hogy tőlük elvették örökre, az Isten visszaadja a szót az eszméknek, s ezen lerombolt szószékeket ő újból fölépíti. — Nem a köztérek közepette, nem gránitból és márványból, — neki nincs azokra szüksége! — ő felépíti a magányban, ő felépíti a temető füveivel, a cyprusok árnyékával, azon mogorva dombokkal, melyeket a föld alá dugott koporsók csinálnak; és ezen magányból, ezen füvekből, ezen cyprusokból, ezen eltűnt koporsókból, tudjátok-e polgártársak mi jő ki? Kijő egy szaggató kiáltása az emberiségnek, kijő a feladás, a bizonyágtétel, kijő a kérlelhetetlen vád, mely elszakasztja a koronás vádlottat, kijő a halottak rémítő óvás-tétele, kijő a bosszúállás szava, az elolthatlan szó, — a szó, melyet elfojtani nem lehet, a szó, melyet elnyomni nem lehet.

Ah, Bonaparte úr. elhallgattatta ön a szószéket; — jól van; de már most hallgattassa el ön a sírt is!

Ő és a haza hasonlók; mindaddig semmit sem tettek önök, míg hallani fogjuk kijőni a sóhajt a sírból, és mindaddig, míg csordulni látunk egy könyet, dicső szemeiből a szánakodásnak.

Szánakodás! e szó, melyet kimondék, keblem legmélyéből jöve ki e koporsó előtt, mely koporsója egy asszonynak, koporsója egy testvérnek, koporsója egy mátyrnak.

Roland Paulina Afrikában, Julien Luiza Jerseyben, Madespacher Franciska Temesvárit, Teleki Blanka Pesten, és hányán mások, — (Robert Rosália, Guillemant Eugenia, és a többi; — és hányán még: testvérek, anyák, lányok, nők, számüzöttek, számkivettek, transportáltak, kinezottak, kivégezettek, megfeszítettek, ... óh szegény asszonyok! óh mily tárgy a forró könyeknek és ki-mondhatatlan szenvedelmeknek! . . .

Gyöngén, szenvedőleg, betegen, elszakasztva családjaiktól, férjeiktől, szülőiktől, gyámolaiktól, — néhányan vének és megtörve az évektől, mindnyájan hősnők és többen hősök.

Óh, e percben gondolatom lerohan a sírba, és megcsókolom hideg lábát e halottnak, koporsójában; — nem egy asszony az, kit Julien Luizban tisztetek, — nem; hanem az a s s z o n y, a mi napjaink asszonya.

Az asszony méltó hogy polgár legyen; az asszony úgy, a milyennek mi látjuk őt, mi körülünk, az ő egész odaolvadásában, az ő egész kedvességében, az ő egész áldozatkészségében, az ő egész dicsőségében.

Barátaim! A jövő korban, azon szép, békés, csendes és testvéries sociális Respublikájában a jövődönék: a nők szerepe nagy lesz; — de mily dicső előjátékot képez azon szerepre, az, amit ily vértanúk szenvedének!

Férfiak és polgárok! Gyakran mondók a mi büszkeségünkben, hogy a 18-ik század kikiáltá az ember jogát, a 19-ik kikiáltandja az asszonyét! De be kell vallanunk, polgártársak, hogy nem siettünk; — sok és fontos okok. — megengedem — melyeket komolyan meg kelle vizsgálnunk, hátráltattak bennünket; és jelenleg is, ahol beszélek, ott, ahova az előhaladás eljutott, a legjobb republikánusok között, a legtisztább és legigazabb demokraták közt, kik különben igen jó szelleműek, vonakodnak még kimondani, hogy az asszonyban ugyanazon lélek van, ami a férfiban, és következőleg az azonosság és hasznosság ugyanaz az asszonyok polgári jogaira is. Mondjuk ki nyíltan, polgárok, hogy amíg a jólét tartott, amíg a köztársaság fenállt. az asszonyok elfeledve tőlünk, saját magokat is elfeledték, magokat arra korlátolák, hogy tün-

dököljenek, mint a világosság, hogy melegítsék az elméket, érzékenyítsék a szíveket, lelkesülést ébreszsenek, hogy ujjaikkal mutassanak minden jót, jogszerűt, nagyot és igazat. Semmit sem igényeltek ezen kívül; ők, kik képei az élő hazának, — ők, kik lelkei lehetek volna a városnak, lelkei maradtak egyszerűen a családnak.

A veszedelem óráiban azonban az ő helyzetük megváltozott és megszűntek szerények lenni; a baj óráiban azt mondák nekünk: »Nem tudjuk, van-e nekünk jogunk az önök hatalmához, az önök szabadságához, az önök nagyságához; de az, amit tudunk az, hogy van jogunk az önök nyomorához; megosztani az önök szenvedéseit, önök leveretéseit, az önök kétségbeesését, az önök elhagyatását, az önök száműzetését, ha önök hajléktalanok; az önök éhségét, ha nincsen kenyerek; — ez az asszony joga, és ezt mi követeljük!«

Oh testvéreim és íme ők kísérnek a csatákba, követnek a száműzetésbe és megelőznek a sírban!

Polgárok! Minthogy akarták, hogy ez alkalommal újra beszéljek az önök nevében, s mivel az önök megbízása, szavaimnak nagyobb fontosságot ad, — mely hiányoznék egy elszigetelt szóban a Julien Luiz sírja

felett úgy, mint a Bourguet János sírja felett; — az utolsó kiáltás, melyet tenni akarok, az a bátorság kiáltása, az insurrectióé és a reménységé.

Igen, oly koporsók, mint e nemes asszonyé, jelentik és jövendölik: a hóhérok bukását s elmaradhatatlan egybeomlását a despotizmusnak és a zsarnokoknak.

A száműzöttek egymásután halnak, a zsarnokok ássák a sírokat, — de egy eljövendő napon a sír egyszerre magához vonja és elnyeli a sírásókat.

Óh halottak! kik körülöttem vagytok, kik halljátok, átok Napoleon Lajosra! — Oh halottak, átok ezen emberre! — Midőn eljő a győzelem: nem a veszthely, hanem hosszú és megbecstelenítő bűnhődés e gyalázatos nyomorultra! Átok minden ég alatt, átok minden éghajlat alatt; Frankhonban, Lombardiában, Siciliában, Rómában, Lengyelhonban! Átok a gályarabok küldőire, az akasztófák építőire, a családok megrontóira, a népek kínzóira! — átok az atyák, anyák és gyermekek száműzőire! — átok az asszonyok korbácsolóira!!!

Száműzöttek! Legyünk kérlelhetetlenek ezen ünnepélyes és vallásos visszaszerzésében az emberi jogoknak. Az emberi nemnek szüksége van ezen rettenetes kiáltásokra; az ál-

talános lelkiismeretnek szüksége van ezen szent neheztelésére a szánakodásnak.

Gyűlölni a hóhérokat, annyi mint: vigasztalni az áldozatokat; — átkozni a zsarnokokat, annyi mint: áldani a népeket.

Éljen az általános köztársaság!

* *

*

... És mi áhítatos kegyelettel, megtottan tértünk nem h a z a , hanem szállásunkra; magunkkal víve a gyűlöletet, reményt és feltámadást.

És agyunkon, szívünkön, lelkünkön átnyilalt a fájó gondolat, a mélabús fohász: meg fogunk-e gyógyulni a honvágyból a h a z a által? vagy a mi sírjaink fölé is ezt vési majd fel könnyörtelen kezekkel a végzet: »O biit in exilio!!«

A Z ÉN »LEÁNYOM.«

Van nékem egy leányom; voltaképen nem leányom, de azért mégis az én »leányom.«

Hogyan kaptam én őt?

Nem találtam a káposztás-kertben, a legnagyobb fő káposzta alatt, — nem vettük rozsvagy málélisztben a szerencsemondó cigányasszonytól, — nem hozta a drótos tót házunkhoz. — nem tette az üveges zsidó küszöbünkre, — s a szatócs tálján sem fektette a jászolba, mint a kis Jézuskát.

Ő nagykorában született nekünk, s a jó Isten adta.

. . . Van nekem egy jó feleségem, tele teljes szeretettel; szíve akkora, hogy mindnyájunkat elföd szeretettel, s mint Hugo Viktor mondj t: »mindnyájunknak megvan a maga része, s mindnyájan bírjuk egészen.«

Őt évvel ezelőtt nőm látogatóba ment egy nő-rokonunkhoz, ki példányképe a magyar matrónának, melynek faja enyészetben

van már, s oly fájón esik az a gondolat, hogy ki fog veszni ez is, mint az ychtosaurus a földről, vagy mint Erdély rengetegeiből a b ö lé ny.

Rokonunk nem vala otthon.

Nőm kérdésére, hogy hol van? — a szóbaleány azt felelte, lent a fogadóban egy beteg asszonyságot ápolnak Gizella comtessel együtt. — Nőm lement a fogadóba, benyitott egy szobába; az ágyban feküdt nagy kinok közt, szívgörcsben, egy fiatal gyönyörű szőke nő, sápadtan, halványan, önkívüli állapotban.

E jelenet nőmet nagyon meghatotta.

Estére haza jött, első tekintetre láttam, hogy valami baja van, de kérdésemre azt felelte: semmi.

Egy híres francia vizsgáló-bíró, emlékeiben azt mondja: »Ha a nőből valamit ki akarunk venni, ne halmozzuk el kérdésekkel, hagyjuk hogy ő beszéljen, s hallgassunk.«

Én így tevék.

Leültünk vacsorához, nőm nem evett, én hallgattam.

— Ma Somkúton nagyon megható jelenetnek voltam tanúja; — kezdé.

A nyúl kezdett mozogni a bokorban, én hallgattam.

— Csak képzelje, Matild nem volt otthon, lementem a vendéglőbe, s ott találtam egy

haldokló fiatal asszony mellett; a doktor azt mondta, hogy ha az a szegény nő ott marad abban a zajban, lármában, meghal . . . Hozasuk ide!

— Én holnap úgysis megyek oda, beszéllek az. orvossal, s ha lehet, elhozom; — felelék.

* *

*

Dr. Takács Sándor nekem keresztfiam s a mellett jó barátom. Furcsa egy ember ez az én druzsám. Elsőrangú orvos lehetne Pesten, Debrecenben, Kassán vagy Kolozsvárit, de hát a szülőföldhöz van ragadva, s olyan, mint a gesztenyefa: csak a berkeszi határt szereti. Ő se vágyik el mitőlünk, azt mondja: szeret minket, mi meg kamattal adjuk azt neki vissza.

Ő gyógykezelt a beteg asszonyt.

Megérkezvén Somkútra, a vendéglő előtt találtam.

Van az értelmes orvosok szemében valami, mi az emberre mély hatást gyakorol; az a fürkésző tekintet, melylyel bennünket néz és vizsgál, bizalmat kelt. Ezt bírja az én druzsám nagy mértékben, azért vidékünkön hozzá járnak leginkább, a másvilágra szóló útlevél iránt, de ő nagyon fukar az útlevél-osztogatással, s ritka betegének engedi meg a hosszú útát.

— Hogy van a betegje? — kérdém tőle.

— Nagyon rosszág s ha itt marad ebben a lármában, mely szerfölött kártékonyán hat az idegeire, félek, még rosszabbul lesz. Tökéletes nyugalomra lenne szüksége; ha nem alhatik, kimerül, a legnagyobb csend és folytonos gondos ápolás nélkül, félek . . .

— Elvihetnők-e Koltóra?

— El.

— Ha te elkíséred és ott maradsz, míg jobban lesz, úgy elviszem, de nálad nélkül én félek.

— Megyek; fogasson ki, addig rendelkezem, menjünk be a beteghez.

Bementünk.

Sok szomorú jelenetnek voltam már viharos életemben szemtanúja. Láttam csatamezőket, frissen párolgó vérral előntve, hullakévéket egymást keresztezve, haldokló halottnak görcsösen szorító karját, egy ital vízért esengve, melylyel égető fájdalmait enyhítse; hallottam Istenhez imádkozni, s »édes jó anyám!«-at kékült ajakkal emlegetni; káromolni istent, császárt, életet, világot, mindent, (csak a hazát nem, soha); hallottam — még pedig magyarul, olasz földön — a végelszántságtól mondott szavakat: »pajtás! az isten áldjon meg, neked van kezed, löjj meg, hisz úgy is meghalok; ne hagyj tovább kínlódnom!« — Láttam tízezer sebesültet Bres-

ciában, a solferinói ütközet után összehalmozva, szomorú kötelességem volt őket naponként kétszer megvizsgálni.

De mindez, zajban, mozgásban, járás-keelés közt történt, s a harci szenvedély, a győzelmek mámore, a jövőbeni remény, másfelé terelték a figyelmet és gondolatot, a halottak és sebesültek háta mögött sejtém az atyai tűzhelyet, az édes anyát, a gyermekkori barátokat, véreimet, a nemzetet s a haza megnyílandó kapuját.

El volt fásulva az emberben az ember, csak a katona sajnálta bajtársait, s — miért ne vallanám be, — néha a boszú, az emberi szenvedély e csúnya kinövése, simogatta nemtelen érzelmeinket.

Az, a mit most láttam, csendes, néma, bús, méla, megható jelenet volt. S engem, a veteránt, nagyon meglepett.

Egyszerű, gyéren bútorozott korcsmái szoba, az ablakon a papír-függöny leeresztve, az ismeretes svájci ház és tó, a Teli Vilmos kápolnájával, az egészet a zöld szín uralta; a fényes nyári nap világos zöldes sugarakban tört rajta át és keresztül, s ettől a meszelt fal sárgás-zöld színt váltott.

Pár szalacsi szalmaszék s szalmapamlag; egy fakó ágy, mellette fenyőfa-asztal, rajta orvosságot üvegek; a falhoz támasztva fogas,

színész-ruhákkal megrakva. A falon, az elmaradhatlan négy évszak, a vadász temetése s Genovéva életének jeleneteit ábrázoló, olcsó vásári képek. A szegénység eltagadhatlan színezete mindenén.

Az ágyban egy élőhalott kinézésű nő, élte virágjában, szépségének szomorú fényében, dús szőke haja hosszan csüngött le válláról s majdnem a padozatot érte, megtört fényű szemei nyitvák, s a fájdalom könnycseppjei harmatozták sápadt orcáját.

Az ágy mellett egy fiatal nő, kis leánykát tartva ölében, búsan tekintett a betegre.

E jelenet Thaschaerl louvre-i híres képének pendantja volt.

Az orvos megfogta a beteg nő kezét, s üterét tapintá; megrázkódott, végig futott a fájdalom tagjain, balkezelével görcsösen szívéhez kapott s elkezdett dideregni, ajkai reszkettek, fogai egymáshoz verődtek. — Nem nézhettem tovább. Kimentem.

* *

*

Befogattam, felültem a bakra, magam hajtám a lovakat, s a beteg szobaaajtaja elé álltam.

A beteg nőt önkívüli állapotban bétették az üveges kocsiba, s elindultunk a nagy-

bányai úton. Remeténél magához jött, de szívgörcei újból rohamosan szállták meg, be kellett vinni egy barátom házába; a gyógyszer megszüntető fájdalmait, s útra kelhettünk; végre megérkeztünk Kohóra.

Itt láttam egy párviadalt, melyet az orvos a halállal vívott. Az éj beállt, mindennütt a legzajtalanabb néma csönd, a leborított lámpa félhomályban világítja a szobát, az orvos ott ült a beteg mellett, folyvást üterén tartva ujjait, időszakonként felkelt s baloldlára tette kezét, és ez így tartott reggelig.

A hajnal megvilágítja a szobát, a beteg nagyot lélekzett, megfordult és mélyen elaludt.

Az orvosnak szemei ragyogni kezdtek, én lestem arcának minden izommozzanatát, ajkain a meglegedésnek és öntudatnak mosolya vonult végig, ülőhelyéből felegyenesegett, s halk hangon oda sugá nekem:

— Meg van mentve! Menjünk most már ki csendesen, s hagyjuk nyugodni, míg magától felébred.

Betegünk hosszasan aludt; déltájt, mikor bementünk hozzá, mintha ki lett volna cserélve, egészen más arc, más tekintet, más mozdulat, szemeiből úgy kilátszott az elismerés és a hála.

Nőm azt kérde tőle: hogy van?
— Jól, — már talán ehetném is.

* *

*

Pár nap múltával felkelt, sétálgatott a kertben, s játszott gyermekeimmel.

Egy estve a hársfa alatt ülve találtam. E hársfát én ültetem a forradalom előtt, s öt évvel ezelőtt már árnyékával fedte be egész családomat; nagy elégtétele a vénségnek; ott áll ő egyedül, csakis őt kímélte meg a zsidó árendás, a vakarózó bivaly s a német atyáskodás. — De csalódom; van még egy somfám, kertem ékessége, a »római szent birodalmi« időkből, melynek árnyéka alatt Petőfi délutáni álmait húzta, melynek hajtásából Jókai botot faragott, s mely alatt, ha isten is úgy akarja, borvizes borral koccintok majd Liszt Ferencsel.

Leültem mellé s beszélgeténk.

Elmondta élte történetének vázlatát. Kezdetben sok nyomor, folytonos küzdelem, örökös törekvés, harc a szükséggel, később a megélhetésnek egy parányija, gyér tapsokkal; a folytonos törekvés és tanulás folytán látszólagos neme a jólétnek, hosszú selyem-uszályban, sűrű taps, éljenzés és egy-egy bokréta; s végre, annyi fáradság, folytonos szorgalom,

örökös törekvés, tanulás, küzdés, előhaladás után, a természettől, — vagy ha úgy tetszik: a jó istentől — megáldva annyi anyaggal, kiváló tehetséggel, énekelve ő egy maga mindazt, a mit Párisban Schneider, Theresia, Judich, Theo, Duval, Theol, Granier — együtt véve . . .

És aztán —? —? —?

* *

*

Betegünk felgyógyult, menni készült a trupp után. Mi váltig marasztottuk, de mi tartja vissza a vándor-madarat, ha rájön a menőkéje? — a vadliba húz, a daru magasan repül arra, hol Mikes »egyedül hallgatta a tenger mormogását«, a. haris alatt jár, bokortól bokorig száll, piano masano, de keletre ér; a fűrj mitőlünk Nápoly felé tart, s úgy ismeri Capri-szigetét, mint az öreg Seján, és a mi íbiszünk, a gólyamadár, a homok gyöngyvirága, melynek megjötte után Petőfi leskelődött, s a libuc, a szalonka, a barázdabillegető, szántásaink e kis táncosnője, és a csalogány? — mind-mind a nap melege után megy.

Neki is követni kellett hivatását.

A koci előállt, elbúcsúzóék illendően.

— Az isten áldja meg, s vezérelje szerencsésen!

Könyező szemekkel mondá:

— Mivel köszönhetem meg jóságukat?

— Avval, hogy legyen az én leányom.

— Mindig hálával fogok a tatára gondolni!

. . . így adott az isten nekem egyszerre nagy leányt, s e nagy leányom: Krecsányi Sarolta.

BOKA KÁROLY.

— Visszaemlékezés. —

Luzsenszky Lajosnak.

. . . Ott nyugszik ő, a hideg föld gyomrában, ki annyi melegséget tudott gyűjtani fiatal szíveinkben; — napokon, éjeken át hallgatuk hegedőjének sírását, húrjainak nevetését, nyirettyűjének villámlásait, — vele s mellette vigadtunk s bánkódtunk, — örömeink s bánataink kiegészítő része volt ő.

Ösmeré keblünk húrjait, s úgy pengette azokat, mint a szellő, vagy vihar az aeolhárját. Mosolyt csalt ajkainkra, könyüket szemeinkbe, s lelkesedést, honszeretetet keltett lelkünkben.

Ott nyugszik már ez a vén cigány is a hideg föld gyomrában, -- elszakadtak a húrok, eltörött a nyirettyű, s »elfogyott a nóta«, — s csak mi egynehányan tudjuk még, hogy: »hogy volt!«

Néha-néha felemelkedik sírja felett a pacsirta, a puszták fülemiléje, felszáll maga-

san, s rezegeteti szárnyait, — végig tekint a debreceni határon, a Hortobágyon, a Halápon, beletekint a piruló napba, a halvány délibádba, s elcsiripolja neki az ó n ó t á j á t.

És mi mégegynehányan, ha »betérünk a csárdába bor-innya«, s csikói a cigány, s húzza hosszúra vagy apróra, megüti füleinket egy-egy hang a múltból, kortyintunk egyet, s azt mondjuk magunk magunknak: »hejh, nem így húzta ám azt Boka Károly!« ...

* *

*

Híres asszonyság volt Debrecen városában Aranyiné asszonyom. — Mikor még Debrecenben híres vásárok voltak, Debrecen volt a magyar alföld Nisninowgorod-ja, — bejött ide a rőfös meg a rezes német, a lipcsei bundás, a bécsi m a s a m ó d, a fügés görög, a narancsos talián, — hetekig tartott a vásár, s vele a dáridó ide jártunk messze távol földről, lovat venni, meg debreceni peracet pattogtattunk a lóvásárban, — benéztünk a színházba, megbámultuk Szághfy bácsit, nagyokat tapsoltunk Dérynének, s megirigyeltük Füredynek a hangját. Istenem, ha úgy fúhatnók Boka Károly bandája előtt, q u a t e r k a mellett! — szeplős dolog az irigység!

Enni, inni, mulatni, Aranyiné asszonyomhoz jártunk, — ott jól voltunk, s nem bántott senki. Kapujára fel lehetett volna írni: »Hic habitat felicitas!«

Jó volt a bora, parádi vize, konyhája, — de mindezeknél jobb volt a kompánia, — s aztán »Károly bácsi« húzta.

Hol vannak azok a hű barátok, jó pajtások, víg cimborák, kikkel együtt mulattam, vigadtam?! Ibrányi Feri, Kállay Guszti, Farkas Károly, Erős Feri. Kazinczy Titus, Lovász Sándor, Komáromy Gyuri és még hányán, mennyien?! . . .

Ott vannak ők is, ahol Boka Károly!

A »fortissimus vir« mi közöttünk Komáromy Gyuri volt. Éltető lelke társaságunknak; rá hallgattunk, őt bámultuk, Őt utánoztuk, amennyiben tőlünk telt.

Én nálánál eredetibb, sajátosabb magyar embert nem ismertem, — soha egyénben nem láttam úgy összpontosítva nemzete jellemét, jellegét, mint ő benne. Az a tiszta hazafiság, feddhetlen becsületesség, hősiebátorság, roppant olvasottság, mindenkit megnyerő modor, a legrokonszenvesebb külső, mindig a legnagyobb eleganciával öltözve, a nélkül hogy divatbábbá válnék. Nem ismertem

embert, kit barátai, — pedig sokan voltunk! — úgy szerettek volna, mint őt. Biharban, Szabolcsban, Szathmárban rajongtak érte, — s nem hízelkedem prózának, de tudom, hogy még élő barátai, e sorokat könyektől nedves szemekkel olvasandják.

Hibái is voltak. Nagy szívének túlságos jósága, — szeretetének mértéktelen gyöngédsége, — lelkének ábrándos költészete.

A nagy francia forradalom története volt kedvenc tanulmánya. — Visszaemlékezem, milyen gyöngéd barátsággal csepegtető belém az emberiség nagy eszméit, — belém, ki akkori még azokat csak dadogni tudám, — s midőn Lamartine »Girondisták története« megjelent, milyen lelkesedéssel olvasá fel a kiválóbb részeket; — éjeket tölték a Mira-beau, Danton, Saint-Just társaságában, s megvirradánk Bocskay, Thököly és Rákócyval szemben.

Készülénk az eljövendő napra, s eljötté talpon állva talált.

A Debrecenben szervezett X-ik honvédszászlóaljba állt be közvitéznek, — népszerűsége hadnagygyá lenni kényszeríté.

Pestre voltam menendő. Szolnokon találtam zászlóaljánál.

Siettem hozzá. — A forró barátság égő

hevével öleltem át, — mosolyogva nézett rám, s szemrehányólag mondá:

— Hát te még c i v i l vagy?

Megszöktem a vármegyétől, — főkapitányból lettem baka.

Neki köszönöm. — Nyugodjék békével!

* *

*

Zászlóaljunkat a rácok ellen küldték. Leindultunk Beeskerekre. Virradat előtt, a Tisza partjára voltunk felállítva sorrendben, — vártuk Pest felől a gőzöst; — nagy későre megérkezett a hajó, a pesti önkénytesek voltak rajta, s köztök Sükey; testvérieskedtünk velők.

A másik gőzös, — melynek bennünket kellett volna vinni lefelé, — hátramaradt; mi éhesen vártuk megérkezését. Zászlóaljunknál a zászlótartó Ilosvay Laci volt, gyönyörű szál legény, de dadogott, épen úgy mint Sükey. Bornyújára egy rúd szalámi volt felkötve; kínált belőle, de nem volt kenyér.

— Va-va-van ne-ne-nekem! — dadogja Sükey, s elment a kenyér után. Ilosvay nem ismerte Sükeyt, akkor látták először egymást.

— Sükey visszajött a kenyérrel s kiosztogatta köztünk.

Ilosvay nagy nyájasan megkínálja Sükeyt:

— Pa-pa-pajtás! ne-nem k-k-kell szá-
szalámi?

— Ne-ne-nem! — k-k-köszönöm! . . .
p-p-paraszt!

Kölcsönösen azt hitték, hogy csúfolja
egyikőjük a másikat; s dühbe jövén, szuronyt
rántva rontottak egymásra.

Komáromy közibök veté magát:

— Aki jobban ki tudja mondani, hogy:
p u s k a p o r , azé legyen a dicsőség.

Mi majd eldőltünk neveltünkben, — s
lőn béke közöttök.

Az alibunári sáncokat kellett bevennünk;
zászlóaljunk szuronysegezve rohant neki, a
3-ik század megmászta a sáncokat, az 5-iket
visszaverték. Komáromy összeszedte századát,
s francia fúriával rohant neki, százada élén,
egyedül, mint a *Campeador*, — a sánc
tetején pallisád volt, nem tudta átmászni.
Hátra kiáltott:

— Fiúk! az isten áldjon meg, lökje-
tek át!

Felfogták s átlökték, — s amint a palli-
sádon túlesett, sipkája lehullott a fejről; e
percben egy golyó fúródott sipkáján kereszt-
tül, s ezt látva felkiáltott:

— Látjátok, milyen jól lő a gazember,
reptibe!

* *

*

A nemzet bukása után ő is azok közé tartozott, akik nem akarták hinni, hogy: »Finis Hungariae!« — nem hunyászzkodott meg, hanem cselekedett. Végre az amerikai bankók várfogságra juttatták.

Szép kis állapot az, amit a német *Kriegs-gericht* »s á n c - a r b e i t«-nak nevez! — A baromtól csak annyiban különbözik itt az ember, hogy a barmot fenállva, ezt meg lefektetve verik, — a baromnak neve van, ezeknek csak numerusuk, — s a barom istállóban, emezek meg kazamátákban laknak.

Azt a kényelemhez, tisztasághoz, eleganciához szokott embert megkoronázták sánc-arbeiternek; — viselte a nehéz vasat, míg lábai a fájdalomtól ki nem bomlottak, — takafittatták vele az árnyékszéket, s kora tavasszal, hómenés s ibolyavirulás közt, térdig állva a cloákában, tisztogatta a vár sáncait. Adtak neki enni, hetenként háromszor, vízben főtt száraz paszulyt. — Megpróbálta az a t y á s k o d á s minden kegyességeit.

Aki nem hiszi: kérdezze meg Theisz Elektől, ő is vele volt.

És mindezt miért? — Mert jobban szeretted h a z á j á t, mint a B a c h ú r i d e á i t.

* *

*

Végre azok, akiknek akkor hatalmas befolyásuk volt, kimentették, — a gályarab-ból lőn emigráns, az akut betegség krónikussá vált.

Engem keresett fel legelőbb, beavattam őt Memphis templomába.

Az időben hadjáratoztam Olaszországban; ő Genfben telepedett meg, s így nagyon ritkán találkoztunk egymással; — de — mint a vers mondja: — »Csend lőn megint és béke.« — Látogatására mentem, hozzá szálltam és együtt éltünk.

Most fogok egy történetkét elcsevegni, ami akkori helyzetünket s szóban levő embereimet, tisztán, tökéletesen jellemzi.

Szép őszi napok voltak. — Genf vidéke — a Lemman-tó de hagyjuk ezt; akkora keretet tudnék erről írni, hogy még Mohácsi bácsi is bele férne.

Elég az hozzá, egy jó reggel sétálni mentünk, s a tó partján ballagtunk, — egy ösvényen eltértünk balra, a hegyek közé.

Ő elől ment, én meg utána, — elmélázva, szemlesütve cammogánk. Látám, hogy György barátom koronként lehajol, felszed valamit a földről, s azt kabátja zsebébe dugja. Édes istenem, vájjon mi lehet az? — Eszembe jutott a legenda Krisztusról, midőn a cseresnyét hullogatta, s szent Péter szedegette, —

de hát én nem voltam szomjas, s aztán meg
a v a l a m i t ő szedte zsebre.

Figyelő állást vettem, s látom, hogy az,
amit az én jó barátom zsebrerak, nem más,
mint — venia damus petimus quae
v i c i s s e m — marha-ganój.

Megbomlott ez az ember végképen? —
gondolám, s megszólítom:

— Hát maga mit b o t a n i z á l ?

Megfordult s vérvörösre pirult, lesüté
szemeit s megfogá kezemet.

— Édes jó cimborám, hát látod, ilyen a
magyar ember! — felszedem a tehén — —
haza viszem a zsebemben, bezárom a szobám
ajtáját, — van nekem erre a célra egy tányé-
rom, rárakom, s meggyújtom, — s mikor már
jól ég és jól füstöl, kezemmel az orrom alá
hajtom a füstöt, s szívom magamba, s azt
hiszem, hogy o t t h o n vagyok.

Nekem két könycsepp gördült, ki a sze-
memből.

Aki nevetni tud rajta: víg gyerek.

* *

*

Volt Siculiában, a granicsárok
közt, egy vén strázsamesterből avanszírozott
fiatal alhadnagy, Fitos hadnagynak hitták;
Tölgyestől a Rikáig mindenki tudta, hogy

kicsoda Fitos hadnagy; — elvégre Fitos hadnagy azt cselekedte, amit ő előtte már többen is megtettek: meghalt.

Nagy temetése volt Fitos hadnagnak; — a pap kolofoniumozta a torkát, hogy ő most így, meg amúgy fogja kidobolni a Fitos hadnagy virtusát.

A székely granicsárok letették a koporsót a templom előtt, a páter egy octávéval fentebb kezdte mint máskor:

— Megkeseredett gyász-gyülekezet! — Julius Caesar — erre Székely Jankó főhadnagy sarkon fordul, s azt mondja Sztridon káplárnak: Ha majd Julius Caesartól leér Fitos hadnagyig, akkor híjjon ki a korcsmából, — én addig iszom.

Megtörtént; rágyújtottak a »C i r c u m d e d e r u n t m e« szomorú dallamára, Sztridon ment jelteni.

— Hát mit mondott?

— Hát kérem alázatossággal, sokat beszélt arról a Júliusról; Fitos hadnagy úrról már semmit.

Így jártam én most Boka Károlylyal.

Elragadt a pennám.

De mégis elmondok egypár jellemzőt róla:

Azt kérdezem egyszer Aranyinénál tőle:

— Ugyan Károly bácsi, kitől tanult maga hegedülni?

— Ibrányi Ferenc tekintetes úrtól.

— Hát jól húzza Ferenc úr?

— Nem az, — nem tud az egy fikarcnyit sem.

— Hát aztán hogy?

— Hát csak úgy, hogy régen, mikor rosszul húztam, hozzám vágta a quaterkát, — s addig vágta, amíg jól húztam.

Egy este nála vacsoráltam. — Vacsora után a nyitott kemence mellé ültünk, pipáztunk, hallgatva gondolkodtunk, csak a prűcsök szólt.

— Min gondolkozik Károly bácsi?

— Hallgatom azt az ártatlan állatot.

— Hát minek?

— Hejh, nagyságos uram, nagyobb meseter ám az, mint Cherny, meg Rozenthal zsidó! . . .

IL PASSATORE.

Manassesi időket élünk; — nem vagyunk többé futóbetyárok, útonállók, haramiák, zsiványok, — hanem orgyilkosok, gyújtógatók, tolvajok, csalók, kapcabetyárok.

Dolgozunk a hamis-bankóban és váltóval, s megugrunk a cassával, glacé-keztűsen és lackírozott topánkában.

S ha a vasúton, a fürdő-évad alatt, egy mélyen gondolkozó egyéniséggel ülünk együtt a coupéban, kockáztathatjuk azt a szerény kérdést: tán az intézet pénztárával méltóztatik megszökni?

Ez idő szerint a szegény legény mind gazdag legény akar lenni, — s ha még valamelyikőjük útra állni mer, az már üzletet visz, vagy kereskedési társulatban konsortió, »firmája« van, — Farkas Béni, Krokmanlik et Comp.

Ez a civilizáció áldása; — nem hiába lettünk k u l t u r-állam.

Ott, a hol hajdan Zöld Marci, Becskereki, Palatinszky — die drei Alhirten — evangelizáltak, most a gőzbivally rohan, s óránként népesíti a Fegyvernek vidékit, — már pedig a szegény legényben sok van a remetéből, — különösen ez is kedveli a magányt.

Sobri Jóska volt a nagy iskola utolsó mestere. Már Rózsa Sándorral kezdődik a hanyatlás; tetteiben olyan volt ő, mint Lucca Giordano képeiben: vakmerő vonások, gyönyörű színezet, magasztos fölfogás, de az alakok nem domborodnak ki, a távlat nem tökéletes, a körrajz hiányos. — Geszte Józsival még felpislog a nagy iskola utolsó lángja, de csakis azért, hogy aztán végkép elenyésszék. Dovecz már a hanyatlás embere, Pusztai Józsi, Macsvánszki, Dobos Gábor, ennek csak félénk utánzó.

Nem régiben újra feltűnt egy fényes egyéniség, — D e á n u úrról szólok; — s — mint a francia példaszó mondja — »ha az isten időt ad: a kis halból nagy hal lesz.« Már is büszke lehet rá nemzete.

Tudva van, hogy a zsványkodás classicus földje: Olaszország; itt születtek hírneves hősök: Fra Diavolo (Pózzai Mihály), Gasprone,

Cipriano della Galla, Crocco, Nineo Naco, Mangiacavallo, Stoppá. — Ezeknek legnevezetesebbjét akarom megénekelni.

* *

*

Il Passatore. *

Forlimpopoli, Forli mellett, Romagnában, lakott egy ember, kinek valódi nevét még maig sem tudják; — nem volt neve a karjára tetovirozva, mint Manassesnek: Papp Vince.

Révész volt. Kompon szállította az átkelőket, egyik partról a másikra, — ez volt mestersége, — s az átszállításról neve: *il Passatore.*

Gyönyörű legény, átlétai termet, marciális tekintet, sugár, mint a torony, karcsú, mint a nád. — A fehérnépség bomlott utána, mind a mellett, hogy egy kissé ragyás volt; — s ha nálunk, a Tisza közin lakott volna, gyakran eldanolták volna neki:

»Azért hogy kend kicsit ragyás:
Kend az én szeretőm, nem más, —
Illik kendnek rettenetes,
Hogy egy kicsit himlőhelyes.«

* Történetéhez e részleteket a »Grand Journal« 1865-iki 49 számából veszem. Nem akarván »É b r e d é s«-t fogni: megnevezem a forrást.

Jelleme megfelelt külsőjének; becsületes, önérdektelen, a gyöngeségig jószívű, s vakmerően bátor.

Testi gyakorlatokban kitűnően ügyes, s olyan evező, hogy a legnagyobb árvízben, vagy viharban, mikor más révész gondolatban sem mert volna átkelni, ő a legnagyobb nyugalommal és biztossággal szállította át az utasokat.

Élte veszélyeztetésével, sok embernek menté meg életét. Egy napon egy öreg embert és két gyermeket húzott ki az árból; jutalmat tettéért soha el nem fogadott, — s inkább adott, mint vett. Jótékony és adakozó volt a pazarlásig.

A rajongásig szerette mindenki; vidékén a legnépszerűbb ember volt, hozzá jártak tanácsot kérni, a perlekedőket ő békítette ki, nászon, keresztelőkön, temetéseken ünnepelt vendég volt. Forlimpopoli községe kétszer választotta meg polgármesterének. — Nem fogadta el.

Beleszeretett egy szép fiatal leányba, ez lőn veszedelme és végpusztulása Ivott az »arany pohárból méregitalt«; — kedvesét bálványozta, a leggyöngédebb érzellemmel kényeztette, s mint önmaga mondá: »l'ama vo almadre!« — anyailag szerettem!

Pár nappal esküvője előtt, névtelen levelet kap, melyben tudatják vele, hogy arája egy koldulóbaráttal szoros viszonyban van, s ha erről meg akar győződni, szemmel látó tanú lehet ezen s ezen a helyen, — hűtlen jegyese és a csábító az esti órákban tartják légyotlukat.

Utálattal szagatá szét a levelet, büszke öntudattal mondva: Il Passatorenak egy koldulóbarát lenne vetélytársa, több mint vetélytársa? — Nincs olyan! —

A komptól hazamenő útjában, véletlenül találkozik épen a kérdéses baráttal. — Mélyen szemei közé néz. — A barát lesüti szemeit. Ez gyanút kelt benne, — haza megy, és kifeni jó hegyesre törét, — nem evett, nem aludt, szívében fellázadva várta a másnap estét.

Másnap elrejtőzve várta a történendőket, — s mint az angolok igen tisztességesen kifejezik: meggyőződhetett a kriminális konversatióról.

Dühében mindkettőnek szívébe mártá törét, — aztán összekötözte őket, kompjába tette, kioldta a komp láncát, s vízmentének ereszté a két hullát.

A hegyek közé vette magát, ott bujdosott, de nem rabolt. Később megtudván, hogy halálra van ítélve, bandát alakított. Embe-

reinek száma meghaladta a negyvenet; a hegyek közül leszállt a síkra, rabolt, gyilkolt, leginkább kolostorokat, papokat, s olyanokat, kik valamiképen közel álltak az egyházhoz. Soha egy parasztot, vagy kisebb urat nem bántott, s gyakran egész helységeknek adóját kifizette.

Megtudván, hogy egy zsandárcsapatvezér ki van küldve elfogatására, koldusnak öltözött át, találkozott a zsandárokkal s kérdé:

— Hova mennek?

— Körjáratra megyünk a rablók ellen.

— Ne menjenek arra, ott van Passatore vagy huszonötöd magával, s önök csak heten vannak. Menjenek vissza, s jöjjenek legalább is húszán, — én majd megmondom, hpgy hol találhatják fel őket.

A koldust megajándékozták s másnapra légyottot adtak. A koldus hűségesen megjelent a kitűzött helyen, hol már a zsandárok, számszerint huszonketten, egy tiszttel élükön, vártak.

— Passatore és emberei egy negyed-órányira a völgyben, egy kocsit raboltak ki s fosztogatják az utasokat, — menjünk oda hamar, mert ma nincsenek sokan, a banda kétfelé oszlott, az alkalom kedvező.

Midőn a kocsihoz érnek, az ál-koldus,

zsebéből kiránt egy pisztolyt, s menydörgő hangon kiáltja;

— Te akartad föbelőni Passatoret? — azzal föbe lövi a tisztet, — emberei erre kirohannak a sziklák mögül, s a zsandárokat egytől egyig lelövik.

* *

*

Forli 15 ezer lakost számláló város, Romagnában, van püspöksége, nagyszerű palotái, piaca. Morgagni, — az orvosok tudják, hogy ki volt, — itt született. Van a városnak híres és szép színháza is.

Il Passatore tartott benne egy előadást, mely vendégszereplésére a forli á n o k ma is sírva emlékeznek.

. . . Forli városában nagyszerű, rendkívüli előadás, — a színház kivilágítva al giorno; mint mondani szokták: az egész város a színházban. Passatorenak ez tudtával van, majd ő fogja ott játszani a legfőbb szerepet.

Bandáját két részre osztja; húsz ember a római, másik húsz a bolognai kapunál be-suhan a városba, a kapunál az öröket, a pápa ő szentsége katonáit lefegyverzik, s megkö-tözik, a színháznál összpontosulnak, három embert hagyva minden kapunál, kik a meg-

kötözötteket őrizték. A színház főbejáratánál felállít nyolc embert, azon parancscsal, hogy azt, aki ki akar menni, löjjék le.

Passatore, — a nagy művész — a hátsó bejáratnál huszonkettőd magával állást foglal. Két csapatban osztá fel embereit.

Az első felvonás bevégeződik. És midőn a második felvonásra a függönyt felhúzzák, festői csoportozatban ott áll a banda, fegyvert szegezve a közönségre, Passatoreval élén.

A meglepetés nagy volt, a csoportozat tetszett, — s mint Filippo Minghetti mondta, ki jelen volt az előadáson, — olyan igaz, olyan természetű volt a jelenet, s annyira sikerült, hogy a közönség zajos tapsban tört ki.

De a bámulat még nagyobb lőn,, midőn a vezér, érthető hangon így szólt:

— Uraim! Aki egy szót szól, egy hangot ad, egy mozdulatot tesz, az halál fia. Én senkinek rosszát nem akarom. Akiket hívni fogok, jöjjenek le a színpadra, hogy értekezem velök. Legelőször kérem a prefect és a polgármester urakat. Semmi habozás, semmi ellenállás, különben lövetek. Ismerik Il Passatorét?

A prefecten és a polgármesteren kívül még hat tekintélyes gazdag polgárt nevezett meg. Lementek a színpadra.

— Elviszem önöket szállásukra. Mindenki fizet annyit, amennyire becsülöm; egy óra múlva itt vagyunk ismét. Ha hiba lesz: lövök és lövetek; — a színpadon csak 10 embert hagyok, a többi velünk jön.

Nem telt el egészen egy óra, s mindnyájan épen és jó egészségben visszajöttek. Százötvenezer frankot sarcolt ki tőlök.

— Én senkit sem bántok, — mondá a haramia főnök, — s mindnyájan nyugodtan lehetnek. A prefect és a polgármester urak velünk jönnek, — a város utolsó házáig fognak kíséрни, — addig az előadást folytathatják. Siete allegri! legyetek vígan. Csak azt az egyet kérem megjegyezni, — és erre esküszöm a Madonnára, minden szentekre, és szegény boldogult mátkám holttestére! hogy az, aki innen egy óra előtt, vagy addig, míg a két úr ide vissza nem tér, megmozdul: úgy jár, mint a frate mendicante, a kolduló-barát!

* *

*

Értésére esett, hogy a bolognai vasúti állomásra, az állampénztár részére kétszázezer frank érkezett. Nyolc emberét zsandárnak öltözteti, ő mint zsandártiszt, ezekkel az állomásfőnökhöz megy, a kellő igazolási bizonyítványt előmutatja, s azt mondja a főnöknek:

— A rendőrségnek tudomására esett, hogy Passatore, az éjjel, az ide érkezett kétszázezer frankot el akarja rabolni. Engem a rendőrfőnök azon megbízással küld, hogy a rablókat fogjam el. Önnél van-e a pénztár kulcsa? Ha nincsen, hozza el és vezessen a pénztárba.

Úgy történt. — Midőn a szobában voltak, megkötözték az állomásfőnököt és két hivatalnokot, szájokat betömtek, s a kétszáz ezer frankkal szép csendesen tovább álltak.

*

Számtalan hasonló tettei által nevezetessé vált és nagyon meggazdagodott. Elmehegett volna nyugodtan élni Dél-Amerikába. Buennos-Ayresbe, Chillibe, Laplatába, Montevideoba, Venezuelába, hol annyi az olasz, — s midőn mondták neki: miért nem vándorol ki? — azt felelte: nem hagyom a hazát, nem hagyom hegyeimet, nem hagyom itt mátkám holttestét.

Nagy díjat tettek fejére, ha jól emlékszem — huszonötezer frankot, — úgyszintén embereire is. Keményen üldözték mindenfelől. Emberei egyenként elhagyogatták, végre másodmagával maradt.

Elvégre — szomorú történetnek szomorú vége — egy tanyán körülfozták. Ő volt és-

egyetlen cimborája, s ötven zsandár és katona kettőjük ellen. Két óráig tartott a lövöldözés, végre sikerült a tanyát felgyújtani. Passatore s társa a házfedél egyik szegletéről a trágyadombra ugranak, s mint a szarvas, pár ugrással, lőtávolon kívül esnek. Meg volt mentve. — Megfordul, s látja, hogy társa meg van sebesítve; hátára veszi s menekül vele, de nehezen. Társa kéri, rimánkodik: hagyja ott, sebe úgy is halálos. Passatore nem enged, leteszi cimboráját, melléje térdel és sebeit törülgeti. Üldözői közelednek, — rájuk kiált:

— Gyáva kutyák! ötvenen két ember ellen! — löjjetek!

. . . Löttek, és egy golyó homloka közepén találta.

*

Mindig elszomorodom, midőn hasonló egyéniségek történetét olvasom. — Egy szerencsétlen lépés, egy véletlen esemény, egy a telt pohárból kicseppent víz, egy gondatlanul kiejtett szó, egy pillantás, egy tekintet, egy könnycsepp, egy gúnyos mosolygás: ember sorsa felett határoz, dönt, jobbra vagy balra tereli. — Egy hajszál az elválasztó vonal az erény és gonoszság közt, — s mennyi kárba ment erő.

Hiába, »ilyen az élet!«

BOJTORJÁNOK.

„Budapest, okt. 12. A „Románul“ azon híre hogy egy magyar csapat benyomult Kis-Oláhországba teljesen alaptalan.“

(Távüregnyö

a „Magyar Polgár“ 137. számában.)

Abban a selyem-bársony zöld-szín reményben ringatom magamat, hogy mielőbb azon megnyugtató hivatalos sürgönyt kapjuk, mely szerint Pulszky Ferencnek meghagyatik, hogy Kiszeneffet ne ostromolja, s hagyjon fel a rohammal, mert ezen vakmerő tett által a keleti kérdést még complicáltabbá teszi.

Kellett-e ez jó Pulszky Ferencnek? — De hiába, úgy jár az ember, mikor jóvéncsatalómódjára, a nemzeti lovardában élre nyergeli magát, fejé-nyelének hatalmas szipákolásával megfújja a harci harsonát, Szűcs Gyula elkiáltja magát: »Fegyverre magyar!«

Hallom a nemzeti színház kardalát:

»Harcra, harcra, ti gallusi tölgyek.«

Hitte volna-e akkor a plebiscit elnöke, hogy:

Székely támad?

* *

*

Nevetségesen szomorú ez az »erdélyi légió« bohózatja, valóságos montefiasconi összeesküvés — alla conspiratione permanente — Krecsányi Sarolta nélkül, pedig ő a java az egésznek.

Ugyan, excellentiás uraim! — az isten áldja meg magukat, ne irigyeljék Kassaitól azt a kis dicsőséget, ne mutassák lábaikat, s ha lehet — fedjék el!

Nem tudom, a conspiration kacagjak-e jobban, vagy annak felfedezésén, kiderítésén s elnyomásán?

Rettenetes ember mégis az a Sebestyén Mihály!

* *

*

Volt egy idő, mikor én is conspiráltam, — komolyan és hosszasan, igazán permanente.

Egyszer, Londonban, — a császárság kezdetén — a németek gyűjtöttek bennünket,

kopott emigránsokat, össze, egy titkos inter-
nationális összeesküvő gyűlésre.

Rugge Arnold elnökölt.

Conspiratori méla, hazát sirató komoly-
sággal jelentünk meg, mindnyájan száműzöt-
tek és bús hazafiak. Mint »Hernáni« negye-
dik felvonásában a kripta-jelenetben:

ad augusta,
per augusta,

adtuk a jelszót, karbonári léptekkel sasíroz-
tunk a korcsma pipafüstös éttermében végig,
— mindenki szívébe véste:

»Trappe comme un romain,
meurs comme un hébren.c

Én már kitanult legény voltam, tagja a
Mariannának.

A »L'Homme« lap hírneves szerkesztő-
jével: Ribeyrolles barátommal mentem —
Európát felosztani, — ez volt a gyűlés
célja.

Egy csomó vézna, kiéhezett, hosszúhajú
német, több vékonyhangú pólyák, néhány
munka nélküli francia ouvrier, egy tucat ve-
res nyakravalós talián, egypár búsmagyar,
és egy szál muszka: a híres Herzen Sándor,
formáltuk a »kerek asztal« lovagjait, s
csináltuk a sántáiét.

Az első conspirator, aki szemembe tűnt, B a n g y a volt.

Bangyáról tudtuk, hogy osztrák és muszka kém, de azért ő hűségesen referált Kossuthnak s eljárógatott Mazzinihez is.

Meghúszom Ribeyrollesnek a kabátját, s fülébe súgom:

— Te! én már látok egy magyar spiclit!

Ribeyrolles azt mondja rá?

— Én meg két internationalistát, akik a párisi Jeruzsálem-utcából (rendőrségi palota) húzzák a gázsit.

Leültünk. Rugge Arnold hátrasimította a haját, felstimmolta a hangját, kivette füleiből a gyapotot, kettőt-hármat köhintett, s rágyújtott beszédjére. Megemlítette a német filosofusokat, Kantot, Schlegelt, Fichtét, Schleiermachert, Hegelt, Strausst és az ördög tudja még kit. Elmondta, hogy így, ahogy van, nem maradhat, — mert így, ahogy van, teljességgel nincsen jól; ezen változtatni kell; s Európát újból felosztani, az értelem, érzelem és érdek szabályai szerint. A nagy német ségnek (D e u t s c h t h u m) álláspontot kell foglalni az együttleges, tömörületes, általános átalakulásban, s a fogamzásnak átmenete jelenből jövőbe, mint bimbónak »virágba átnyílása,

szülni a nagy németiség térfoglalását socialdemokrata alapon.

Ribeyrolles elnevette magát.

Az elnök észrevette satyricus mosolygását, s neheztelőleg azt kérdi Ribeyrollestől:

— Ugyan, polgártárs! ha szabad kérde-nem, mivel akarná ön a nagy németiség helyét pótolni?

— S ó s v í z z e l ! — lőn a felelet, — azt szeretném, hogy ott, ahol az urak vannak, t e n g e r legyen, — Pozsonytól Koppenhágáig mind víz!

Ribeyrolles ezen nyilatkozata, német részről nem részesült általános tetszésben. — de haladtunk tovább a munkában, s boncoltuk a vén Európát.

Dancigra került a sor.

Dancigot a németek is akarták, a lengyelek is. — egyik fél sem tágított, mindegyiknek szüksége volt Dancigra; — a németek egyfelől, a polyákok túlról húzták a mappát. — Uram! úgy összevesztünk Dancig felett, hogy nincs mód benne; — s vége lőn a gyűlésnek.

Ezt a történetecskét Thaisz Elek barátomnak, s Jekelfalusy úrnak beszéltem el; — a m o r á l j á b ó l épülhet Szentiványi Gyula és Sebestyén Mihály is.

Azt mondja a példaszó: ne keressünk
 ökö r alatt horny út!

* *

Valami dolgomban kimentem tegnap a
 vasúthoz. Uram fia! milyen dolog van! —
 fürkészik, vizsgálják, kutatják ott a ládákat,
 kuffereket. felbontják a zsebkendő t s kiszór-
 ják a strimflit.

Mi lehet ez? — Végre a hatalom egyik
 ő ré től kér dem:

— Tán brüsseli-csipke dugárút ke-
 resnek önök?

— Nem, — hanem fegyvereket, dynami-
 tot, lőport, torpedókat, congre v rakétákat,
 szóval hadiszereket.

Eszembe jutott, hogy ezelőtt öt évvel,
 Parisban, Desirabonde fogorvosnál egyik lyu-
 kas zápfogamat plom b í r o z t a t t a m . —
 Ulram isten! ha észreveszik, hogy ólom van
 bennem, rögtön kivágják, s még a Gorcsakoff
 szájában kapom meg. — Hirtelen a szájamra
 tettem tenyeremet, s megszaladtam; — isten
 ügyse! még most is futok.

II.

Mindenekelőtt meg kell nyugtatnom tisztelt olvasóimat, hogy a minapi, vasúti — rám várandó — szerencsétlenségtől, szerencsésen megmenekültem; épen hoztam haza zápfogamat, ott van benne az ólom rendíthetlenül, s a Gorcsakoff szájában nincsen semmi keresni valóm. A rendőrség irányomban igen tisztességesen viselte magát.

De a »székely lázadás«, összeesküvés, felkelés, forradalom, betörés és ribillio folyvást tart, s mint a múltkor mondám: azon selyem-bársony zöld-szín reményben ringatom magamat, — hiába, én optimista vagyok! — hogy ha isten is úgy akarja, nemsokára el lesz nyomva végképpen; a góbé-petroleur-ök a tömlöcök mélységes fenekén rothadnak a szalmán, s nemsokára a mi excellenciás uraink, egypár hím Ubrik Borbálával szolgálhatnak, bécsi ő excellenciáiknak.

Nem látom át, hogy — ha a khedive, hippopotamus!, giraffot, alligátort és krokodilust küldhet a schönbrunni állatkert díszítésére, mint gyöngéd érzelmeinek oda lapuló tanúbizonyságát, — miért ne küldhetnének a mi Bujuk Ádám effendink is egypár

díszpéldányt a »siculica gens bellicosissima«-ból, az Albrecht-palota díszítésére?

Ennek olyan botanicus neve van, de azért *carnivor* állat, — s mint Corneille mondja: »un immonde animal, quice nourit des glands«, — de ezek kiválóképen haricska-puliszkán hízalódnak.

Azon megnyugtató hírt hallám félfüllel, mintha a bécsi cabinet, a monakkói udvarral és a szent-marinói respublicával élénk jegyzékváltásban volna, egy véd- és dacsövetség eszközzésére, a székely támadás elnyomására.

Ha ez valósul, akkor igazán: »Székely bánja!«

* *

*

E hír, ha valósul, annyiban is igen nevezetes, hogy az első eset, midőn két monarchicus nagy hatalom, egy respublicával lép véd-és dac-sövetségre. Hiába, haladunk.

Míg e sorokat írom, a helyzet változott, a veszedelem kisebbült, s a lázadás nagyon sokat veszt fontosságából. Mondásom igazságának bebizonyítására elég legyen annyi, hogy a tegnap esti tőzsdén, Európa minden városában, a miskolci ki ház a s í t ó e g y l e t actiái — hágtak.

. . . A párisi »Kis Lap« szerkesztője igen élelmes ember volt. Előfizetőkre tartott hajtóvadászatot, s hogy a hajtásnak óhajtott eredmény legyen a vége, kigondolt egy nagy-szerű humbugot; — hirdette lapjában, hogy Indiákban egy irtóztató, borzadalmas összeesküvést fedeztek fel, mely ha ki nem derül, a társadalmat fenekestől felfordítja, s száz-ezerekre mentek volna a conspiratio áldozatai. — A fojtogatók — etrangleur — sectája, a méregkeverők titkos társaságával egyesült, s meg akartak gyilkolni minden profánust széles nagy Indiákban, kik e két társulathoz nem tartoztak.

Ezen iszonyú hír hallattára, rögtön legjobb tollú munkatársát Indiába menesztette, ki a havrei kikötőből már el is indult, s egészen hiteles és érdekes adatokat fog küldeni.

Táv-sürgönyöket koholt Calcuttából; a befogott összeesküvők száma ezerekre ment, s hogy a vádlottak a törvényszék előtt teljes számban megjelenhessenek, egy új törvényszéki helyiséget kelle rögtönözni. — Angliából hajószámra küldte a védő és vádló ügyvédek.

Végre — állítólagos levelezője megérkezett Calcuttába, s kapja az első tudósítást; — falragaszokban hirdette, hogy holnaptól kezdve tárcacikkekben közlendi a monstre-pör

tárgyalását, s négyszáznolcvanezer példányban fogja ezután lapját nyomatni.

Rajként özönlött a nép a »Kis Lap« szerkesztőjéhez, s mázsaszámra vették a lapot.

Az összeesküvők feje, a fojtogatók főnöke volt, s hívták Ferenghea-nak.

A vádlott bűnösök töredelmesen vallottak, csak Ferenghea hallgatott makacsul, hangtalanul, — némán — mint hal a vízben — ült a vádlottak padján, még a nevét sem akarta megmondani.

Ez így tartott hetekig; — a tárcacikkek többnyire így végződtek:

Ferenghea hallgat!

Egy reggel a párisiak arra ébredtek fel, hogy az utcák falai tele voltak raggatva roppant nagyságú veres plakátokkal, melyekre colossális betűkkel volt nyomtatva:

Kis Lap:

»Ferenghea beszélt!«

... A székely összeesküvésben is Lázár Mihály úr megszólalt.

Tehát nincsen benne!

Azért hágtak a miskolci kiházasító-egylet actiái annyira, — s ez nyugtat meg engem is.

Adjunk hálát az egek urának!

Lázár Mihály úr nincsen benne.

Lázár Mihály úr megszólalt.

»Ferenghea beszélt!«

III.

Ugron Gáborról egész biztosan mondja az »Ellenőr«, hogy Olaszországba utazott.

»Még néhány napja csak, — írja a nevezett lap — és már is jelentékeny változáson ment át, szép bajuszát és szakállát levétette, úgy hogy ismerősei sem ismertek reá, így — az egyik állomáson találkozott vele Ivánka Imre, aki a magas színészben nem is sejtette Ugron Gábort, — míg Ugron aztán bemutatta magát, s örülhettek a kölcsönös szerencsének.«

Rettenetes!

Vájjon kibírjuk-e?

Azt hittem, hogy a Mazzini halálával megszűnt az európai összeesküvés.

Keserűen csalódtam!

Resurrexi, ego sum!

Az emberiség történetében gyászbetűkkel örökíti meg Clio ezen iszonyító nevet: Ugron Gábor.

A szabadkőművesek titkos társulata le van főzve, — a Carbonárikki vannak keményítve, — a Marianna be van gombolva.

Guy Fax, Jaques Clement, Ravailac

Alibant, Fieschi, Orsini felett ott áll: Ugron Gábor.

Azt mondja Griseldis: »árván, elhagyottan és meztelen!«

Árva Ugron Gábor is ott áll meztelen bajusztalanságában.

... Volt Franciaországban egy hírhedt gyilkos, a rabló zsványt Lasnairnek hívták, — a legcinikusabb gazember, akit a föld a hátán hordozott.

A párisi esküdtszék halálra ítélte. A verdict után azt kérdi tőle az elnök:

— Van-e valami kérése?

— Igenis, elnök úr.

— Mi?

— Kérem ezt a jobb felőli zsandárt elvitetni.

— Miért?

— Mert szagos a lába.

A couplet hozzá teszi:

— Nem, a zsandár maradjon, a zsandár mozgassa lábait, itt kezdődik a bűnhődés.

... Ugron Gábor is bűnhődik.

Nem ismerte meg Ivánka Imre.

* *

*

Reszketek a jövődőtől!

Ha már egy fiatal ember annyira megromlott, hogy szép bajuszát és még szebb

szakállát képes levágnatni, akkor — egész tisztelettel kérdem Sebestyén Mihály úrtól: — mi lesz abból az emberből, ha vénül?!

Aztán — és ezt vegyék fontolóra! — ez a gonosztevő, ott a fél-barbár Siculiában, ördögös cselszövénynyel olyan irtózatosszeesküvést forralt, hogy Európának borsózott a háta tőle, nagy Oláhországot halálos rémületbe ejtő, az európai egyensúlyt megbillentő, annyira, hogy Bismark, Gorcsakoff és gróf Andrassy csakúgy prüsszköltek bele. Mi lesz abból az emberből, ha visszatalál lopózni, s tanyáját felüti a Rikán, vagy a Hargitán, ott a Kukuk-hegyen s a Békés havasain?!

Óh nagy egek, rátok appellálok!

*

Az az irtózatos ember — óh borzadály! — Ninco-Nanco módjára, alattomosan, rejtélyesen, titokszerűleg, hason gyilkolva kimenekül, fészket rak magának Olaszországban, a conspiratorok hazájában, s eltanulja a m e s t e r s é g e t. Újból meghagyja szép bajuszát és még szebb szakállát, s így még az is megtörténhetik vele, hogy Ivánka Imre ráismer, ha megint találkoznak.

Aztán elmegyén, — mert hát ki áll jót érte? Én részemről már mindent felteszek róla,

az ilyen ember sokra képes! — elmegyen Velencébe, ott kémkedik, puhatolózik, befurakodik a Dogék palotájába, ellesi a tízek tanácsának titkát, Marino-Fallieri összeküvését, — a Sóhajok hidján átmenve, felmegyen az ólom-kamarákba, — hol a jószívű I. Ferenc császár, mint ahogy gemütlich, az ő lerchenfeldi accentusával mondta: *il miei briggonieri!* — az én foglyaim, — mert hát Silvio Pellico, Gonfalonieri, Trivulcio Pallavicini, Maroncelli, és még vagy harmincán az ő foglyai voltak; mint másnak van kanári madara, mókusa, fehér egere, tengeri disznója kalitkában: neki voltak foglyai az ólom-kamarákban.

Meri-e valaki állítani, hogy nem megy-e el Palermóba? — Tessék! — ott van a vesperot a siciliai vecsernye, mikor egy summában estétől reggelig, az öszszes francia helyőrséget és kormányt legyilkolták.

Hátha Nápolyba megy? — Ott is van aztán mit tanulni! Massanielo a spanyolok ellen, Agesilao Milano a bombakirály ellen.

Meglehet, hogy beüti majd az orrát Firenzebe is; ez aztán már akadémia, felsőbb képezdeje a conspiratoroknak, conseruatoriuma a polgárháborúnak, Bondelmontek a Bárdiak ellen, — Medici Medici ellen, — Gino Capponi a franciákkal szemben.

Megtanulja Gino Capponinak történelmi mondását:

— Ha te trombita, én harang!

* *

*

Sok ember azon töri a fejét, hogyan menthetné meg Ausztria-Magyarországot az államadósságtól; — más az örökmozdonyt akarja feltalálni; — harmadik egy olyan polgárpárt, melylyel kiirtja egy kaszavágásra az összes felállított hadsereget, markotányosnéstól; — Bernáth Gazsi betette a kendermagot a gép egyik végén, s mint ezer forintos bankó jött ki túlfelől; — Alix feltalálta a sympathicus csigát, melylyel — két csiga segédelmével Európából Amerikába lehetett távsürgönyözni.

Nekem is van egy bogaram. Vércseppeket izzadok, úgy-úgy elgondolkozom: hogyan menthetném meg bércecs hazámat, a székelly conspiratiótól általában, és Ugron Gáborról különösen? . . .

Eureka! — Megvan!

Az alkalom kedvező!

El kell fogatni Crispit, leküldeni Szamos-Ujvárra, Farkas Béni és Rózsa Sándor közé, s ki nem adni addig, míg Olaszország, Ugron Gáborral ki nem cseréli.

Wart! vermaledeiter kucséber!

»EGY AZ ISTEN.«

— Szíves köszönet Jókai Mórnak. —

Egy éve múlt, hogy becses látogatásoddal megtiszteltél; örömnep volt házamban, szíveinknek hangot adtunk, s magyarosan fogadtuk Magyarország első íróját.

Szöke kis leányom megfogá kezedet, szemeidbe mosolygott, s azt mondá: »Ejnye beh jó, hogy eljött hozzánk, Jókai bácsi!«

Ez volt a fogadtatási szónoklat. — Gyermekek-szájból angyali üdvözet.

Nagyobbik fiam, — ki még lelkesülni tud, — rajongó örömmel ugrott nyakadba, a másik kettő is követte példáját, — egy perc alatt, rajtad, mint élő és jótékonyan termő fán függtek a gyermek-gyümölcsök.

Nekem úgy tetszett, mintha a szemed felé nyúltál volna, s mondtál valamit a szeretéről.

Nőm megköszönte látogatásodat s örömet nyilvánítá.

Te azt mondad: »Ez öröm onnan van, mert a házigazda legrégibb és legjobb barátja van most itt.*

János gazda — a kisebbik gyermek — meghúzta kabátodat, s egész komolyan azzal állt elő: Ej, Jókai bácsi, de kár, hogy a Juci megsántult, nem hozhatta a papa magát a csengés lovakkal, — pedig milyen szépen szól ám az a csengő!

Te megsókoltad homlokát a szőke leánykának, megöleled a gyermekeket, — a barátból családtag leve.

Év Allah, effendim! Hosgeidim!

*

Több barátaim jöttek tiszteletedre, — mindnyájan a »véres napok« még itt felejtett katonái, — emlékek a múltból, felszáradt vércseppek a nagy napokból.

Köztünk volt Domahidy Feri, kinek az volt különlegessége, hogy minden fegyvernem járta; lándzsaszúrás, kardvágás, puszkagolyó, s hogy a gyűjtemény teljes legyen: egy szét-pattant bombadarab is feljegyzé nevét bőrére, melyet a hazáért a harcba vitt. Akkor kapitány volt alattam, most főispánom, s én vagyok a d o f i z e t ő alatta.

Nőm bevezetett azon szobába, melyben

Bem hált és Petőfi lakott. Te megtisztelted e lakot, s írad benne »Az utolsó eszményképe-et; — ott függ a falon, kezdednek írása, s ha a d o b nem áll ellent, unokáim is könyv nélkül fogják azt tudni.

Faluhelyen legnagyobb időtöltés az evés-ivás, koccintva nyájaskodni, s búsulni a házáért, — mikor kesergünk még együtt?! — kimenni a kertbe, végig nyúlni a gyepen, pipafüstön keresztül nézni a báránfyelleget, a Kárpát csúcsait, a kanyaruló vizet, vagy a puszta véghetetlenségét.

Mi is azt tevők. A jegényék árnyékába telepedénk le, körülvettünk téged, tanítványaid; én beszéltem Petőfinek Költőn viselt dolgairól; — végre megszólalói és mondád:

»Egy az Isten!«

El mondád vázlatát annak, mi akkor még csak agyadban volt, — az ige nem vált még akkor testté, — s mi élvezők lángelméd újdonságát, virágházból szagoltuk fantáziád bimbójának illatát.

Az elmondott történet után azt ígérted, hogy megküldöd majd nekem emlékül.

A könyv megérkezett, s én igen szépen köszönöm.

A címlapra ezt írad:

Teleki Sándor barátomnak
szeretetem jeléül

Jókai Móric.

* *

*

Sok megtiszteltetés ért már engem, tövisek közt virult ám rózsza is.

Miért ne mondanám el neked, hisz a szeretet elnéző.

És ha mások mellökre biggyesztk, miért ne fitogtatnám én is e lapok földszintjén. — Ugyan ki ment a hiúságtól?

A »véres napok«-ban történt. Bem apó eljött Kolozsvárra, a hölgyek egy társas ozsonnát rendeztek tiszteletére, — ott volt jó anyám is, s megkért, mutatnám be tábornokomnak. Bemutattam. Bem apó e szavakkal felelt: — Most már engedje meg, hogy én is bemutassam a grófnénak legkedvesebb fiamat — — Teleki ezredest.

A véres napok után jöttek a »fojtó napok.« Nagy dicsőség várt rám; az ol-mützi »vihador«, Hajnau úrnak Tristánja, nevemet a bitófára szegzé; egy kődarabot csinált belőlem azon piedestálra, melyen »a nemzet vértanui«-nak dicső emléke áll.

A menekvés napjaiban, egy »Tanu l-

mány« -t írtam, Hugo Victornak »Marion de Lor met drámájáról; századunk legnagyobb költője válaszul megküldé műveit, s a »Marion de Lorme« kötet címlapjára ezt írta:

»A raon vaillant et eher compagnon d'épreuve et d'exil, le colonel Sándor Teleki.

Guernesey, 16/9-ber 1856.

Victor Hugo.«

Az olasz egység napjaiban Caprerán voltam. Garibaldi még két mankón járt akkor is, — a golyó ki volt ugyan már véve lábából, de még szenvedett. — Mikor elbúcsúztam tőle egyik mankóját felém nyujtá e szavakkal: »Ön gyűjti a ritkaságokat, tartsa meg emléken ezt a botot; a zászlóalj ácsa csinálta számomra Aspromontenál.«

.....Vedd kérlek megtiszteltetésnek, hogy midőn köszönetét mondok neked: felrakom érdemjeleimet.

A NŐEGYLETNEK. *

A nyomor!

Az emberiség szótárának legkeserűbb szava, megmagyarázhatlan fogalom, mely fájdalommal, szenvedéssel, kinnal gyilkolja a testet, öli a lelket, s akire ránehezül: meggörnyed alatta, s átkozza életét.

A csecsemő, ki már az anyai szív alatt éhezett, e világra jön, s létét a sors már bünteti, mert jövője fölé az van írva: nyomorban fogsz élni! Növekszik a bajban, az anyai emlékről éhséget szop, sápadtan, kiszottan, a betegség és halál közt vergődve gyermekké nő, a nyomor kilöki az utcára, s a markába nyom két mesterséget: a koldulást és erkölcstelenséget; e két iker-testvér karjai közt vergődik aztán, s ha nem könyörül rajta a halál, megszánja a tömlöc, s itt kezdi csak észlelni, hogy mit tesz: a mindennapi biztos kenyér.

* A kolozsvári nőegylet által 1877. év december havában rendezett női kézimunka- és iparmű-történelmi tárlat alkalmából.

Felnő a bűn és ürtelem iskolájában, ha kiszabadul, a társadalom ellen küzd; csal, lop, rabol, gyilkol, mert menhelye biztos: tárt karokkal várja — Szamosújvár.

E társadalmi ragály ellen nálunk csak is egy gyógyszer van: a könyörület! — Nőszívből csepegő, gyógyító balzsam, az emberi szeretet mannája, megváltója a bűnnek, őrangyala a becsületnek, vigasz a kétségbeesésben, darab kenyér az éhenhaló szájában.

Asszonyaim! engedjék meg, hogy midőn ezen elismerő sorokat írom, tisztelettel hajoljak meg nagyságtok előtt.

* *

*

Nyirkos, ködös idő van, a hó esővel vegyesen szital, fanyaran, csípősen fujdogál a szél, utcán, úton nagy a pocsék, — ennek is be kellett következni: nyakunkon a tél.

Jól befűtött szobámban, thea mellett, szívarozva, kényelmesen írom e sorokat, — fel-felállok, s ablakomból nézem a világot: — beh furcsa, beh szomorú, beh tarka ez a világ, — csak az élet furcsább, tarkább nálánál!

. . . Ott guggol egy vén kofa az utca sarkán, almát meg gesztenyét árul, lábai alatt szenes fazék, kávészínű kopott wicklerje

derekán posztószéllel átkötve, vörös kezei a nyirkos hidegtől meggémberedve, szederjeskébe vágnak át, ócska veres esernyője alól ki-ki kandikál, a hócsepp görbe orrára hull, s azon elolvad, könnycseppé válik s lekígyózik arcán, koronként letörli arcáról repedezett, cserepes tenyerével a hó levét, s várja reménykedve a vásárlókat. Kincstára, mely mellett gúnnyasztva fázlódik, alig ér öt forintot, de hát mégis — ebből kell megélnie.

Fürtös gubába beleburkolva, sebesen hajt a bérkocsis, tegnapi részegség mai mámorában szundikál a bakon, a szemközt jövő szenes oláh arcát összefrecscsenti kocsija sárral, — a kocsi halad, a szenes oláh átkozódik, — s ellenkező irányban mindketten haladnak tovább, bután a mámortól, bután a tudatlanságtól,

őrváltani viszik a katonát, — féltik tán, hogy ellopják a gazdáját, — strázsálnia kell két hosszú órán át, bebújva a szűk faköpenyegbe, vagy a kapu közt a hideg léghuzamban, vagy künn a hóban, fel s alá járva, mint a juhászcutya a garám körül.

Hat kövér fejős tehén befogva halad végig az utcán, gazdájuk önérzetteljesen bal-lag mellettök, mint a római légionárius Caesar diadalkocsija mellett, — gondolkozik a hat kövér tehenről, mint családjának legkedvesebb

tagjairól, — hosszú karikás ostor csüng a balvállán, nem ütni való az, csak pattintani, uralmának jele, mint a királyi pálca. Egész vágású vasas szekere tetőbe rakva vágott berki fával. Tán csak nem magának viszi? — Miért nem, — jó dolga van ám a parasztgazdának.

Egy vén, vázzá aszott, kőport áruló cigányasszony sántikál utánok, mohón kapkodva fel, ha egy-egy forgács-darab lehull a szekérről, — nézi a fát, mint Omár a próféta sírját, s mint az izlam mondja: epedő vágygal gondolja magában: ha az a fa mind az enyém lenne, enném, innám és ruházkodnám.

Ott átellenben, a nedves, hideg falhoz támaszkodva, két koldus-gyermek áll, — a fiú lábain rongy-bocskor, a kis leány mezítláb, foszlányokba szakad róluk a rongy, — vézna testök meztelensége átlátszik a nyomor csipkéjén, — a fiú reszkető kezeiben fazekat tart, melyben egy kevés lanyha hamu van, a mellett sütkéreznek ketten, — a nyomor kandallója körül. Dideregve nézik a járókelőket, — a fiú vakmerőbb, koldulni mer, — vizsga, fürkésző tekintettel kémleli a rendőrt, a nyomor cerberusát. A kis leányt nem bírják tovább lábai, leül a havas, vizes járdaravacogó fogakkal rágcsál egy nyers répa-gyökereken, — egész teste remeg, mint a megpendí-

tett húr, kék szemeiből könnyeket facsar a hideg, a fájdalom, a nyomor!

... És kegyetek, hölgyeim, ott fenn a redoutban mit tesznek?

Építik a szeretet házát!

S tán e nyomorult, piszkos, vézna, el-kényszeredett kis teremtése a jó istennek, a kegyetek árvája lesz.

Az isten is megáldja nemes lelköket!

De hát a fiú?! . . .

* *

*

Helvéciának egy szegény kis faluját, egy nagy hegy választá el a várostól, — nagy fáradsággal, hosszú gyaloglással, kerülő utakon lehetett csak a városba jutni, mikor az idő engedte; emberháton cipelve vitték az eladni valót, de keserves volt a vásár, mert súlyos volt a teher, a kőszirteken fel s alá.

A jó pap, — mert hát elvétele ilyen is akad — gondolta magában: segíteni kell ezen a dolgon! s ásót, kapát, csákányt vett a kezébe, és elkezdte ásni-vésni a hegyet.

Az arra járó kelők bámulva nézték s kérdék:

— Mit csinál a tiszteletes úr?

— Átfúrom a hegyet; — lőn rá a válasz.

A környéken híre futott, hogy az x—i

pap megbomlott. Két évig egyedül folytatta a munkát, lassan haladt, mint a hangya, de szorgalommal is, mint a hangya. A harmadik évben akadt egy cimborája, a ki mellé állt, s aztán fűrték a hegyet ketten.

A példa vonz; mások is szegődtek mellé, amúgy önkénytesen, s fűrték a hegyet. Mikor felényire értek: látták a sikert. A tőke is kibújt aztán Wertheim-odujából, — egy pár év — és a hegy át lett fűrva.

A kis falu ma előkelő iparváros. A jó pap munkája áldássá vált a szegény népen.

.... Nagyságtok is éppen így tevének; s ha szívek nemes szándéka teljesül: tán a didergő kis árva koldusfiúnak is lesz menhelye, s meg fognak menteni egy l e l k e t .

*

Legszerencsétlenebb a szemérmes koldus, az, akinek a nyomorát még titkolni kell; szégyelleni, takargatni azt, hogy üldözi a sors.

Külseje élhető állapotra mutat, csizmája fényesre van kitisztítva, tán még keztyűje is van, de benn a családban, tüzetlen tűzhelye körül, halálmadár módjára fészkel a nyomor.

Neje betegágyban fekszik, a nyirkos, penészes, hideg szoba egyik szegletében földre

terített szalmazsákon, éhes gyermekei sírnak, s kérik azt, ami nincsen a háznál: kenyeret.

Szótlanul, némán, bárgyún maga elé nézve, a szegénység ostobaságában ül az apa; még az öngyilkosság sem szabad neki, mert nála nélkül, az éhség éhhalállá válnék családjában.

Nyílik az ajtó, s mint az üdvözlő angyal — megjelenik kegyetek közül az egyik, a könyörület fénysugaraitól övezve, s elmondja a vigasztalás angyali üdvözlését.

* *

*

Míg bírta, dolgozott, s tengette életét, — jól, rosszul, de csak éledegelt; — feküdt betegen a kórházban, filkózott a lábas-ház alatt, leitta magát violaszín pálinkával, bekerült a »torony«ba, sepertették vele az utcát, rakta a málhákat a két babos lovas teherszállító szekérré, eresztette le a hordókat a pincébe, emelte a zongorát, szállította a költözők holmijait, s cipelte a podgyászt a vasúthoz.

Ha nem csurgott: cseppent, de éledegelt.

Egy szétpattant hordó abroncsa kiütötte a balszemét, kuruzsolta úgy ahogy, — utána

ment a jobb is; — az öreg vakon koldulgott, s jutott olyan nyomorba, hogy Lázár megirigyelte, s Jób büszke volt rá.

Egy reggel halva találták az utcán, a város aztán eltemette, a város költségén.

Ha a kolduló vak hordárt a véletlen nagyságtok útjába vezet: nyomortalanul élne talán ma is.

* *

*

Kegyetek tárlatáról akartam írni, de céljok magasztossága más irányba terelt; az eszköz árnyban maradt, s törekvésök nemesége ragyog teljes fényben.

Es az a fáradság, az az önfeláldozó jótékonyosság, az a gyöngéd nyájasság, az a szerény — megbocsássanak e szóért — zsákmányolás, melylyel minket, minket közönséget elhalmozni kegyeskedtek: állandóan, jótékonyan, vigasztalólag és mentőleg megmarad a keresztényi, az emberi szeretetben.

Egy arab példaszó azt mondja: a k i a fájdalom könnyét letörli, lajtorját támaszt a mennyország kapujához

Nagyságtok tornyot építenek a könyörületnek, erős várat a nyomor ellen.

És azok a didergő, éhező, félmeztelen satnya, piszkos, apátián és anyátlan mostoha gyermekei a végzetnek, akiknek neve: elhagyott árva, — s azok a házi szegények, s azok az utcán kolduló szerencsétlenek, — mint Balzac mondja: a nyomor és a kétségbeesés lovagjai, — hálával fogják rebegni:

— Áldja meg az isten nagyságtokat! . . .

AZ ÉN MUSZKÁM.

(Nikolaj Nikolajevics.)

1849. június hó első napjaiban, Brassóban voltam állomáson. Bem tábornok az erdélyi hadsereg részéről Stambulba Abdul Medsid szultánhoz egy tisztelgő küldöttséget akart küldeni, mely küldöttség vezetésével engem bízott meg.

Hogy mit akart az öreg vezér ezzel elérni, s mi célja volt vele, azt még máig sem tudtam kitalálni. Hiába, voltak az öreg úrnak sokszor fura gondolatai; példának okáért, mikor engemet a szászok Comes ének nevezett ki.

Brassóban kellett magunkat f e l f ü g e f a l e v e l e z n ü n k ; posztó, zsinór, paszománt volt elég; azt akarta, hogy szépek legyünk a padisah előtt. Nekem megvétette Zombori ezredes újdonaúj ezredesi egyenruháját, szederjeskék, ezüsttel kiteremtettéze. Mondhatom, nyalka legény voltam benne, — máig is megvan Koltón.

Az egyenruhával egyszerre főintendánsból lettem székely huszárezredes és diplomata.

Az egész küldöttség szemén-szedett legényekből állott: Bethlen Olivér, Komáromy Gyuri, Szálbeck és báró Huszár, tizenkét kiválogatott legény és egy nagyhangú trombitás.

Nekünk, a mi ékességünkben kellett volna meghódítanunk Stambul városában, a Bosporus mellett, a rabszolganő fiát, őrért a Mahomed koporsójának.

A brassói katonai főparancsnok Kiss Sándor ezredes dandárparancsnok volt, az ő felügyelete alatt állottak az Erdélybe vezető szorosok, Töröcsvártól kezdve Ojtózig.

Én Kiss Sándorral a legbensőbb barátságban éltem, majdnem elválhatlanok voltunk egymástól.

Hogy ki volt Kiss ezredes, majd elmondom egyszer alkalmilag, most csak annyit, hogy az erdélyi hadsereg legkiválóbb egyénisége volt. Élete úgy mint halála eleven példa gyanánt maradt fenn.

Kiss gyakran megvizsgálta a szorosokat, mikor csak lehetett én is vele mentem, s tanulgattam tőle, mert hát volt kitől. Elbeszélgettünk — múlttól, jövődőről; hitünk, reményünk erős volt; hasonló gondolkodás, egy értelem, ugyanazon vélemény szorosán össze-

fűzé szíveinket, s mi úgyszólván ikertestvérek valánk.

Én eljárógattam naponta hozzá, írogattam irodájában, ő eljött hozzám, s vizsgálgatta számadásaimat. Megosztottuk egymásközt érzelmeinket és a munkát.

Egy jó reggel, még pitymallat előtt, behajtat szállásom udvarára, felráz ágyamból s azt mondja:

— Talpra magyar! — a muszkák a tömösi szorosnál be akarnak lörni; — Szabó Nándor jelenti, hogy nagy erővel támadták meg, ő visszaverte ugyan őket, de segítséget kér, mert azt hiszi, hogy azon a ponton akarják erőltetni a betörést; — mint a kémektől értesült, a muszka hadsereg zöme a tájt van összpontosítva, s fő bejöveteli vonalul a tömösi utat választák. Én az éjjel elküldtem már egy zászlóalj honvédet és két ágyút, — jöjj, nézzük meg mi történik.

— Menjünk, druzám! — s hirtelen felöltözöm.

Háborús világban, kényelmes kocsiban, jó négy lóval, pompás időben, gyönyörű tájakon utazni, bármilyen vasúti kéjutazással (ha teszem azt, mindjárt Biasini úr rendezi is Kolozsvárról Nagyváradig) felér; kivált ha legjobb pajtásával fecseghet a katona-ember, s

elmondhatja mindazt, a mit mindig mondott, s a mit még mindig mondani fog.

Pár óra teltevel a tömösi szoroshoz érkezénk. Szabó Nándor alezredes hadiszállása Tömösön volt, csapatjának g r o s j a Prediálnál, előre tolt nagy őrse az Azuga-pataknál, előőrsei a határszélen. Nagyon kevésből állott csapatja; ha jól emlékezem: 4 század székely honvéd, 1 szakasz Kossuth-husár, és két ágyú; ellene az V. muszka hadtest.

Szabó Nándor egy nagyon kellemetes külsejű ember volt, mindig igen nagy gonddal öltözve, kikenve és kipödörve, szeretett jól élni, és adni az urat. Még abban az időben az Andrássy-iskola nem találta fel a svihákot, s mi magunk közt csak pak-fong-mágánának hívtuk; különben bátor, elszánt katona volt, de egyszersmind szent is volt: nagyon maga felé hajlott a keze. Különös előszeretettel viseltetett az elfoglalt muszka podgyászszekerek iránt s nagyon rokonszenvezett az elfogott orosz élelmiszerekkel. Azt beszéltek abban az időben, hogy a muskowitzskására nem pökött, s némi felszerelési cikkekről is keringett a hír, a székely asszonynepek ajkain, nagy Háromszéken.

A szokott jelentés után sajnálatát nyilvánítja, hogy már reggelizett, de mindjárt kész lesz a thea, s kitárta étlapját. Mi bámultuk,

hogy a »Három kengyelfutót« — a leg-híresebb csemegeboltot Bécsből — a tömösi szorosba hozatta.

Kiss Sándor, az ő szokott satiricus mosolyával azt mondá:

— Adass egy darab prófuntot meg egy korty pálinkát, s nyergeltes egy lovat, ellovagalok a határszélig. Csak egy ordinánc kell. Mire visszajövök, állítsd fel az embereket; az éjjel itt hálunk, de semmi parádét ne csinálj.

— Hát én ne menjek? — kérdém Kisstől.

— Nem, édes druzám. Téged egyébre kérlek. A kocsiládájában vannak az irományok, olvasd el őket, s válaszolj reájok. Te már tudod a dolgot; visszajövet majd aláírom és expediáljuk.

Hirtelen, katonásan reggeliztünk, felült a lóra s távozott. Én rágni kezdtem a tollat.

* *

*

Délután visszajött Kiss Sándor; valami különös, rendkívüli alak cammogott lova után; utána az ordinánc. A távolból nem tudtuk kivenni, mi fajtája lehet az istennek: asszonyi állat-e, vagy férfiember.

Kiss leszállt lováról; az a l a k megfogá lovát s tartá a kengyelt. Meggyőződünk, hogy csakugyan ember.

Kiss szemlét tartott a csapat felett. Alig-vártam, hogy vége legyen; gyötrött a kíváncsiság; elléptette a csapatot, takaródót veregett, s vége lón a nagy r e v u e n e k .

— Hát a z m i ? — kérdém kíváncsian Kisstől.

— Hát az belém botlott; nem tudok én abból egy érthető árva szét sem kivenni. A határszélen túlmenve, egy fa mellől kiugrott, földhöz vágta magát, s turbékolt nekem az ő nyelvén; — elhoztam ide; mindjárt megtudjuk. Tud-e valaki tótul?

Nem tudott senki.

Mit csináljunk vele? Katonának nincsen vetése, hogy madarakat riasztasson vele, s június elején még különben sem érik az áldás.

Az a l a k : törpe, zömök, vaskos legény, csepűszerű és színű hajjal, világoskék kidülő szemekkel; nyírott bajusz, kurta vereses serteszakállal, — pisze orr, de olyan pisze, hogy kidomborodása homloka felé veti az árnyékát. Gorilla-száj, szép fehér rendes fogakkal — ez volt egyetlen ékessége. — kiálló vastag állkapcsok. kurta vastag nyak. Testének többi részét nem lehetett látni; fején k a s z t r ó l - formájú, lapos, lepényalakú sapka, narancs-szín-posztó paszománttal, — bokáig érő kopott sötétszürke hosszú kabát. Egyik lábán rongyos csizma, sarka madzaggal felkötve, másikon

olyan valami, a mi valaha bocskor lehetett; — és egyéb semmi.

Néztük a jámbort, ő meg bámult minket. Végre valamelyik azt kérdi: tudsz-e oláhul? Tudok, felelé rá érthető hangon. — Meghűt a vér bennünk. Birtuk a titok kulcsát.

— Hogy hívnak? — kérdé Kiss.

— Nikoláj Nikolájevics.

— Mi vagy?

— Katona és keresztyén.

— Melyik hadtestnél szolgálsz?

— Az ötödiknél.

— Ki a parancsnok?

— Nem tudom.

— Melyik ezrednél?

A kabátján levő gombra mutatott, — egy X volt rajta.

— Sokan vagytok-e?

— Mint a csillag.

— Hol van a főhadiszállás?

— Nem tudom.

Ettől a perctől kezdve, bármit kérdeztünk tőle, változatlanul azt felelte rá: »nem tudom.« — Nem tudta hol született, ki volt az apja, ki a tisztje, merről jöttek, mikor érkeztek, — száz kérdésre is csak azt felelte: nem tudom.

Végre Kiss, türelemvesztve azt kérdi:

— Hát mi az ördögöt tudsz?

— E h e t n é m ! — volt a felelet.

— Megálljatok! — mondtam, — majd ki-
veszem én belőle a többi. — Nikoláj! ide
hallgass! Én adok neked enni annyit, a mennyi
beléd fér; még a cárod sem lakott úgy jól a
héten, mint a hogy én jól tartalak téged. De
beszélj el mindazt, a mit tudsz.

— Jól van, goszpodin general,
csak ne bántsatok.

— De ugyan ki bántana ilyen szép gye-
reket! Adok neked dohányt, rákit, — a
szeme közé néztem: mosolygott, faggyúgyer-
tyát, szappant, lucernát, amennyi beléd fér,
és megint rákit; — mondd el prunkule!
mit tudsz magadról?

Nem értette. Ezt segítenem kell a vallo-
más-tételben.

— Arra, hogy hol születél, nem emlé-
kezel, — sem apádra, sem anyádra, sem a
pereputtyodra?

— Nem.

— Jól van, fiam, — mondd meg hát mire
emlékezel?

Gondolkozott, ropogtatta az ujjait, végre
rákezdé:

— Mikor kicsi voltam, elvittek a földes-
úrhoz, úgy hívták, hogy Iván. Az istállóba
tettek, azután sokáig sepergettem az istállót.
Az úrfit úgy hitták, hogy: Iván Ivanovics, el-

ment katonának, engemet is elvitt a lovakkal; aztán mind mentünk, mind mentünk, egész a nagy hegyekig, azokat meg úgy hívták, hogy K a w k á z . Azután azokat, a kikkel verkedtünk, úgy hívták, hogy c s e r k e s z . Ott voltunk sokáig; az úrfit meglőtték. — de az sokáig tartott, a míg meglőtték. Engem betettek egy regimentbe, sokáig voltam ott is. Aztán eljöttünk Oláhországba, ott már aztán igazán sokáig voltunk. Én az őrnagynak voltam a lovásza; ott tanultam meg oláhul, a szolgáló tanított meg, s adott r á k i t is. Az őrnagy haza ment o b s i t t a l , engem visszatettek a regimentbe; — v á j c s e á m f l e m u n z i t ! Jaj, mennyit éheztem! — Tegnapelőtt, mikor visszavertek, megbújtam az erdőben, azóta csak epret ettem. — Úgy ehetném, hogy mindjárt meghalok.

Ez volt egy embernek az élete!!!

A vacsorát jelentették; bementünk a k v á r t é l y b a , vígan vacsoráltunk. Gondoskodtam arról, hogy Nikoláj úgy éljen, mint a cárja.

Vígan poharaztunk, beszélünk toronyátboronyát. Egyszer azt mondja Kiss Sándor:

— Druszám! én azt a muszkát neked ajándékozom.

— Dehát én meg mi a fenét csináljak vele?

— Azt mondtad, hogy van neked K ö l - t ö n mindenféle állatod; van ott sas, bagoly,

farkas, róka, és egy féllábú gólya. Legyen muszkád is.

— Nem kell nekem, komám; drága most a hús.

— De hát mit csináljunk vele?

— Küldd vissza a cárnak.

— Nem megy az magától, én meg vissza nem kísérem.

— Tudod mit? szökjünk meg tőle, s hagyjuk itt Nándornál pecsenyeforgatónak.

— Kapok én magamnak! Ezt vigyétek el mu str á n a k !

Nagyokat neveltünk. — Később a társaság leült kártyázni. Én nem játszom soha; kimenten az istállóba, hát nagy álmélkodással bámulom, hogyan tisztítja Nikoláj a lovakat. Jól volt lakva, tele rákival; a megelégedés honolt arcán, — csak úgy nyalta-falta a lovakat.

Bementem a szobába, s mondom Kissnek:

— Druzám! én muszkát fogtam.

— Hogyan?

— Viszem Nikolájt főlovászmesternek; zászlós urat csinálók belőle.

* *

*

Másnap reggel azon hírt kaptuk, hogy a muszkák állásaikból visszavonultak. Ezt ők

gyakran tevék a hadjárat alatt; előrehaladtak, újból visszavonultak egyes helyeken, a szerint, mint a hadvonalon a művelet történt. Összhangzatosan működtek, a töröcsvári szorostól a borgóprundi szorosig.

Délután visszamentünk Brassóba; Nikolájt felültettük a kocsi hátulsó bakjára, úgy ült ott, mint egy utca-gyerek, ki felcsipeszkedik a szaladó kocsi után.

Minden hágónál, minden lejtőnél leszállt s tartotta a kocsit.

De jól van nevelve az olyan ember, aki fél és koplal!

Este érkezénk vissza Brassóba. Cselédeim épen vacsorájokat végezték. Mondám, tartsák jól Nikolájt; elébe tették az ételt. Nincsen fogalma az embernek arról a boldogságteljes arckifejezésről, melylyel ő, az elébe teli nagy tál habárló árvalaskalevest nézte. Az a lelki megnyugvás, az az önbizalom, az a boldogító tudat, hogy mindaz, ami előtte ki van találva: mind az övé, és hogy ő ehetik csendesen, nyugodtan, s hogy szája elől a falatot nem kapja el senki.

Beiktatám hivatalába. Két lovat bíztam gondozására. Olyan ló dajkát, mint Nikoláj, nem láttam soha; úgy szerette ő azokat, mint édes gyermekeit, egész nap velők foglalkozott, dicsekedett lovaival, s különösen azzal,

hogy az ezredesnél mindenki addig eszik, míg jóllakik, ő azt eddig soha sem próbálta.

A muszkák komoly támadásokat intéztek a szorosokra. Beszterce felől nyomultak legfenyegetőbben előre, s midőn Stambulba menendő küldöttségünk útra készen állt, parancsot kaptam Bem tábornoktól, hogy rögtön induljunk Szebenbe, s onnan ki-ki állomása helyére; magam pedig menjek oda, hol a főhadiszállás van, s vegyem át újból a sereg intendantúráját.

Érzékenyen búcsúzám el Kiss Sándortól, legjobb pajtásomtól. Nem láttuk többé egymást. Nehéz sebeket kapott a tömösi szorosnál, fogolylyá esett, elvitték Csernovitzba, s ott megmérgezte magát. — Áldott legyen az emléke! . . .

* *

*

Maros-Vásárhelytt találtam fel Bem tábornokot, s elfoglaltam előbbeni állásomat. Lovaim egy részét Kolozsvárra küldtem a Nikoláj felügyelete alatt; ott élt ő csendesen, nyugodtan; jóllakva.

A nagy dráma vége felé közeledett, — a muszkák betörték az országba s elfoglalták Kolozsvárt.

Nikoláj az első kozák látására eltűnt, mintha föld nyelte volna el; nem volt se híre,

se hamva. Jó anyám, ki még a követ is megszánja, nyugtalankodott miatta, hogy mi történt az ő fia muszkájával.

A muszkák kivonultak Kolozsvárról, — Nikoláj kibújt rejtekéből. Több napokig volt elbújva házunknál a fűstházban, ott leste ő éhen-szomjan, míg elvonultak a minden muszkák cárjának emberei.

Apám aztán felöltöztette oláhnak, s kiküldte Sármásra. Hosszasan szolgált szülőimnél. Ha valami csínyet követett el, azzal fenyegették, hogy haza küldik; ijedtében hónapokon át példásan viselte magát. Így gyötörte a h o n v á g y !

Néhány évvel ezelőtt halt meg, s a nagysármási temetőben nyugosznak porai.

N i k o l á j N i k o l a j e v i c s n e k,
az első muszka fogolynak 1849-ben.

BOJTORJÁNOK.

Nekem sok szerencsétlenségem közt még az a bajom is van, hogy Krakóban van egy kis birtokom, — ott gazdálkodom én a fiscusnak, s oda járogatok a keleti vasúton.

A fiscussal még csak hagyján! — mert hát ha valamikéivel több adót vesz is, mint amennyi a jövedelem, de legalább az életre nem ólálkodik. De a keleti vasút, ez már kérlelhetetlen.

Mindamelletts is hogy bátor férfinak — nem merem mondani épen: fene gyereknek — tartom magamat, mégis mindig olyan solferino-königgratzi érzelem fog el Virágos-völgynél és Kolozs - Karánál; — meg azok az átkozott tunellek, melyek irósvajtéglákból vannak köpülve, úgy emlékeztetnek a karthausiak: » m e m e n t o m o r i ! «-jára.

Egypárszor voltam már léghajón, — több ezer méter magasságról láttam lábaim alatt elterülve Andalusiót, a Guadalquivir vize

ott kígyózott alattam, a sevillai Giralda torony akkorának látszott, mint egy pecsétnyomó a Széll Kálmán íróasztalán, — a Sierra-Newadával egy magaslaton voltam és nem gondolkoztam testamentumról, — az igaz, még akkor nem voltak gyermekeim.

Sokat utaztam tengeren, sokszor viharban, többször szélvészben, egyszer orkánban is. — a matrózok térdepelve imádkoztak, Goudrich kapitánynak az a szerencsés ötlete jött, hogy revolverrel szakította meg a buzgólkodást, s nagy bokázások közt végre bekényszeredtünk Guernesey kikötőjébe. — Egyszer a P a u e r f o u l katlanja szétpattant, a hajó a tengeren égni kezdett, s mi — Orbán Balázsszal tudtuk, hogy sok lőpor is van a hajón. a helyzet kezdett veszedelmessé és kényelmetlenné válni és nem gondolkodtam testamentumról; az igaz, hogy még akkor sem voltak tudtommal gyermekeim.

Most, ha — per Gyula-Fehérvár — Krakóba kell mennem, — mert hát: o c u l u s d o m i n i, — szaladok Dorgó Albert közjegyzőhöz, átadok neki egy csomó iratot, s azt mondom:

— Ha nem látnok többé egymást; az isten áldja meg!

— De hát mi lelte, az istenért? — kérdi megilletődve a közjegyző, ki igen jó emberem.

— Utazom Gyula-Fehérvárra

S elbúcsúznak érzékenyen.

*

A múlt tavasszal. Nagybánya városának főkapitánya, Schönherr Antal barátom magához kéret, — felmegyek a városházához, s előadja, hogy két török dervis van itt, gyanúsaknak tetszenek, irományaik nincsenek tisztában, — Kolozsvárról jönnek, s per Mármaros-Szigeth, akarnak Pestre menni; — beszélnek velők.

Bekísérik a két dervist, — összeszedem minden török tudományomat, de mondhatom már nagyon gyengén ment, sok s z e l á m-ok után kiveszem belőlök, hogy ők Kolozsvárról jönnek, s per Mármaros-Sziget, Kassa, Bártfa, Selmec, Pozsony, Komárom akarnak Pestre menni.

Megjegyzem szerényen, hogy egy kissé kitérnek az egyenes útból, s kevesebb kerülővel is eljuthatnának a G ü l - B a b a sírjához.

A válasz az lón, hogy ők a szent zarándokolást egy kis koldulással is szeretnék összhangzásba hozni, — lévén M á g y á r i s z t á n d -ban sok a jószívű lélek.

**

*

A keleti vasút is ilyen török dervispolitikát csinál; — nem küldhetvén utasait per Prity és Arany kút — Fehérvárra, legalább megvárakoztatja őket irgalmatlanul. Vízeltet egyet Kocsárdon, ez nem is túlságos, ha vesszük azt az erőlködést, amit a gőzbi-valynak tenni kell; de remegjünk Tövistől!

Négy órai várakozás, éjnek idején! de hát ezt is csak kibűnhödi az ember; azt mondják, a nyársba húzott ember élél tizenkét óráig is, — ehhez képest ez a négy órai várakozás csak — b l i k t r i!

Arról nem is tehet a jámbor utazó, hogy ha az egyik társulat a másiktól el akarja terelni a p a s s a g e r-okat, ki-ki a maga szentjének gyújt gyertyát, az utazó sőrét úgy sem jó túlságosan kényeztetni.

De a helyiség, hol négy óra hosszat kalodában vagyunk — több az ecet-ágynál! — Az a savanyú, internacionális szag, Mózes hagymája lelombikolva a római foghagymán, Ess-Bouquete-ot formál, melyet liquificalva, üvegcséjére lapidár betűkkel rá lehet nyomtatni: *extractum alium aromaticum*.

A példaszó azt mondja: csendes lelkiismeret nyugodtan alszik; hanem én szeretném azt az erénybe pácolt fáradt zarándokot látni,

aki itt képes lenne magát Morpheus karjaiba vetni; s fogadom, hogy azt a nádból font padokat, meg azt a fa-lócát, mondva csinálták, keskenységöknek miatta.

Azt ajánlom, hogy aki kényelmesen és gyorsan akar utazni Kolozsvárról Dévára, és csizmája van — induljon meg gyalog?

Jó tanács: nagy ajándék!

MEDVESONKA ÉS RESTAURATIO.

(Karcolatok a megyei tisztújításról.)

Kossuth Lajosnál voltam egy reggel Londonban. Amint ott beszélgetünk és politizálunk, — mert hát a politizálás az emigránsnak mindennapi száraz kenyere, — (az időben Angliának éppen ujjhúzása volt egy igen csiklandós ügyben, az Észak-amerikai egyesült államokkal) s amint ott a legjavában vérmeesen reménykednénk, egyszer csak beállít közbünk S az Egyesült-Államok londoni consulja.

S valóságos amerikai typos volt; telivér példánya a valódi j a n k y-nek; — széles, magas, izmos alak, sűrű rövid szakállal, bajusza leberetvélva, zápfoga mellett az elmaradhatatlan b a g ó, melyet csámcsogva rágcsált, nagyokat pökött, leült a pamlagra s hosszú lábait éppen a fülem mellé helyezé; kivette zsebéből tollkését, s azzal elkezdte a körmeit faragcsálni, majd — körmeiből ki-

fogyván — cipője talpán élesítette kését, újjait ropogtatta, ásítózott, s e közben folyvást beszélt és egyszersmind felelt is magamagának.

A »New-York Herald«-nak volt egyik szerkesztője, s akkor ugyanezen óriás lapnak londoni levelezője; — nagyban készült a háborúra, kikötött az amerikai flottával Irlandban. s azt fellázította Anglia ellen.

Megunván ezen tengerentúli eredetiséget hallgatni, kereket akartam oldani, s elbúcsúztam a kormányzótól.

— Hová megy ön? — kérdi tőlem a consul.

— Haza; — felelém.

— Hol lakik?

— Persey steet Tottenham court Road.

— Menjünk együtt, — én hazaviszem a kocsimon.

Én abban az időben nagy barátságban voltam a Zoological gardenben az orangutanggal. — Kossuth az Alpha-Roadon lakott, én naponta tettem tiszteletemet nála, s mindig úgy ejtettem utamat, hogy az állatkerten mentem át; — így utamat is rövidítém, s jó reggelt mondtam majom barátomnak. A szegény öregnek annyira gráciájába hízelegtem magamat gyümölcs és sütemény ajándékaimmal, (mert még a majomban

is van önhaszonkeresés, s Darwin aligha nem ezen közös lelkitulajdonságból vonta le ismert elméletét;) hogy messziről megismervén az ő kebelbarátját, felállt ülőhelyéből, kezét nyújtott, benyúlt kabátom zsebébe, kiszedte az elemózsiát, mosolyra fintorított pofával evett, kivette az esernyőt kezemből, azt kinyitotta, s midőn távoztam, egész nyugtalan lett s fájdalmas hangokat nyöszörgött utánam.

Zsebem akkor is rakva volt csemegével majom barátom számára, — én tehát megköszöntem a consul szíves ajánlatát, s egész őszintén elmondtam, miért akarok gyalog menni.

— Ön e szerint többre becsüli egy majom barátságát, a »Herald« levelezőjének társaságánál? — Na jól van, ezt ki fogom a lapba írni.

Ez olyan okadatolás volt, mely után minden szó nélkül beültem mellé a kocsiba

Az Alpha-Road messze van a Perseystettől, — egy egész kis utazás.

Amint sebesen ügetve haladunk, egyszer csak látom, hogy az én consulom száraz koryokat nyel, arcát hideg verejtek borítja, zsebkendőjével törli homlokát, s csak úgy ötöl-hatol . . . Megijedtem, — gondolám magamban: ezt itt mindjárt megüti a — f e r s l a g, rám nehezül s még agyonnyom.

— Mi baja? — kérdém.

De a replikára már nem volt ideje, — hirtelen leereszté a hintó-ablakát, s felcsapott Vezuvnak.

Ahogy az első rohamos ömledezésen túlesett, felém fordul s minden megütközés nélkül azt mondja:

— Semmi baj! — igen sok medvesonkát reggeliztem, s úgy gondolom, nem emésztettem jól meg.

Haladtunkban többször ismételte az ömledezést, s csinálta az Aetnát, Strombolit, Hecklát egymásután. — Repült a láva, s terjedt a kényszag.

Végre lakásához értünk. Alig tudott a kocsiból kiszállani, én segítettem ki, — megszállott az irgalmasság lelki cselekedeteinek keresztény erénye: »betegeket ápolni«, — s felvezettem a lépcsőzeten.

Dolgozó-szobájába mentünk; — becsengette komornyikját, egy üveg whiskit és két poharat rendelt, s nagy hirtelen felhörpentesített sűrű kortyokban egypár pohárral, — ez jót tett neki, éltető vérré vált benne, arca felderült és egész szende megelégedettséggel felém fordulva, azt kérde tőlem:

— Nem ennénk egy kis medvesonkát?

Azzal behozatta, s jóízűen kezdte két pofára falatozni.

. . . Én úgy megutáltam a medvesonkát, hogy még most is a hideglelés környékez s borsózik a hátam tőle!

* *

*

Épen így jártam a legközelebbi szathmár-megyei tisztujítással.

Hányszor jutott eszembe:

»Hát e falak közt hangozának

Nagy szavaid, óh Kölcsey?!« ...

Mivé lettünk, hova sülyedtünk?! . . .

Nem szólok én pártról, — végre is egyik sem jobb a Deákné vásznánál! — hanem arról a kapzsi, hivatal utáni ólálkodásról, arról az undorító, csömörletes szószegésről, arról a kisszerű ármánykodásról, arról a kameleoni színváltozásról, mely — mint Mephistónál a lóláb, — úgy a hittagadó piszkos önérdék, mint a szeg a zsákból, üti ki magát.

Rége is voltak pártok, élesen szembeállítva, sokszor utálattal, néha gyűlölettel egymásnak ellenében, — ólmos bottal, fokossal, késsel a kézben argumentáltak a tekintetes karok és rendek, — de nem meghunyászkodva, hason csúszva, meghajolva, meggörcbedve; kézben volt az ólmosbot s hasadt a

fő, — de nem a kellner asztalkendője a hony' alatt, melylyel a port veri le a protekció lábairól.

Minden, megfontolt, megérlelt, kiszámított önérdék, — sáp a hivatalért, trafika a választó lelkiismeretére, sakherolás új családi dynastiák alapítására, gescheit felülről lefelé.

. . . Mikor a rómaiak a gallokat leverték, s patakkal omlott a kivégezettek vére, s e vérből gomba módjára nőttek ki a martYROK, — a vesztőhelyen azt kiálták a gallok: »vágj, vágj, római, — vagyunk még elegenden!« — s vágták és aprították őket, de a gallusi nép állt, mint Sionnak az ő hegye. — Később, midőn Julius Caesar után kezdték hivatalba tenni a gallokat, a martYROK helyett születtek a renegátok, s a gallus nép, — mint ilyen, — nemsokára kihalt . . .

Bach és Schmerling uraimék jól sáfárokodtak tizennyolc év alatt!

Úgy e bár Horváth Boldizsár uram?!...

**

*

Őn folytatta szörmentén; — eszkábált nekünk paragrafusokat, melyekkel beadta a kulcsot a középosztálynak, azoknak, akik — mint Sátoralja-Ujhely — nem állták a németet. A közép birtokot dobra

húzta, s pergetik azt a végrehajtók és adó-executorok, az ön publikánusai és írástudói; — a kamat leperzselte a hét szilvafát, s a teéns úr kénytelen felcsapni b e a m t e r n e k, ha képviselőnek nem választják meg, — mely gradus a Parnassusra, — s azok, kik hajdanta ott voltak Bethlennel, Bocskaival, Rákóczyval, most macska-hátat guggolnak Csemeghynél, vagy az illető villajet basájánál.

* *

*

De jó, hogy nem vagyok főispán! — fiatal koromban már egyszer elkövettem ezt a könnyelműséget; — nagyon sajnáltam a miénket, szinte megesett a szívem rajta.

Szegény jó ember, hogy ostromolták! — Az volt ám aztán igazán P l e v n a ! Haj, haj!

Csak a fő út kaparó állásra hetvenen felül futottak. A borbélyom csendbiztos akart lenni; — váltig mondtam neki, hogy ezen a réven a hóhér is konkurrálhat a megyei orvosi állomásra, mert hát mindkettőnek ülés a mestersége; — ékesenszólásomra tágított is, s szerényen visszavonult és így nyugodtan alhatik D e a n u, aki ugyan nagyon messze van tőlünk, de hosszú ám az igazság keze, s nyakon kavaráthatja a megrögzött bűnöst, — kivált ha a csendbiztos neve: F i g a r o .

Az öreg Dumas — ki nekem kegyes jó mesterem volt — azt mondta: ha azt akarod, hogy olvassanak, ne írd, hanem fess, nem tollal, hanem ecsettel, ne rajzolj, hanem színezz, az alakokat ne állítsd árnyékba, hanem verőfénybe.

Hiszen ha én azt úgy tudnám! . . .

Próbáljunk mégis egy képet.

. . . Nagy oblong terem, chorloburerek architektúrával, felül végig futó karzattal környezve, — T formájú, zöld posztóval bevont nagy asztal, fent a főispán, legalul a tiszti ügyész, a T jobb szegletén a főjegyző, vele átellenben a megye al-pennás emberei; — az elnöktől balra az »intelligenti«, jobbra mi — a lelki szegények, — de akikről jó öreg .Szirma}' beszél, — nem színeje a va, de úgy-ahogy élhető állapotban.

Spanyolországban, a bikaviadaloknál, a legjelesebb matadort: »prima spada d'espagna« névvel dicsőíti a hálás nép, s nevét évek hosszú során át híven őrzik a szájhagyomány, — ilyen volt régenten: Francesco Montes, Dominguez, jelenleg El Tato és Juan de Sevilla.

A mi »intelligentiánk« prima spádája — mint Árpád honszerző: — ő dynastia-alapító. Ebben az emberben minden hamis. Festett hajától sunda szeméig, sunda szemétől

rakott fogaiig, rakott fogaitól kaucsuk meggyőződéséig; exellentias palánt és bimbó a báróságra. — Ő fogalmazza a scenariót, s aranyozza a pilulát, mint doctor Dulcamara, — az »i n t e l l i g e n t i a« beveszi, s majd meglátjuk, hogy fog gyógyulni tőle.

*

Fura egy kis állapot ez a megyei tisztviselősködés; — meg nem foghatom: hogy akad rá ember, — pedig ugyancsak hajtának rá. ,

Minden államhivatalnoknak nyugdíja van; — aki hat hétig kancellár volt s falta a magyart, azt dúsan fizetjük ma is, mint a köles, — s van ebből a fajtából még ma is annyi, hogy akárhány címeres példányt küldhetünk fel belőlök a párisi világkiállításra, csak hely legyen, ahova függeszszék őket.

A megyei tisztviselőre, ha nem élhet meg a maga kenyerén, koldusbot vár — bábérfa nélkül.

Tetszik egypár példa?

Van nekem egy jó emberem. Nagysomkúton lakik, Thiboldi Dánielnek hívják. — negyvennyolc esztendeig hűségesen, becsületesen szolgálta a vármegyét, — akarata ellenére megütötte a guta, munkaképtelen nyo-

morék lett; azt hittük, a könyörület határtalan, folyamodtunk érte, meg is hallgatták fohász-kodásunkat, s adtak neki — per paus et bogen, auf einmal und immer — kétszáz forintot.

Szeretném tudni, hány Schmerling- és Bach-huszárt fizetünk, évenként ezer forint számra, még ma is?! . . .

Ott van Berkeszen az öreg Takács Zsigmond. Az igaz, hogy ez csak negyvenhat esztendeje szolgálja a megyét, s ennek csak a fiát ütötte meg a szél, de ő tartja; — hanem azért ha amúgy igazán meg nem húzzuk a szíjat mellette, bizony gyönyörűségesen kicseppen a jó öreg, s bátran elénekelheti, hogy »én is Árkádiában születtem« . . .

Hát ilyen a mai megyei tisztviselőség, meg a mai tisztújítás!

És csoda-e aztán, ha a dolgok ilyenén állásában, a restauráció is olyanná lett előttem, mint — a medvesonka?! . .

FELEKI MIKLÓSNAK

szíves üdvözet.

Nem tegnap volt az, mikor mi egymással először kezét szorítánk.

Mindketten suhanó komédiások valánk.

Ön a színpad, én az élet deszkáin.

Korán kezdtük s hosszúra kihúzóok.

Ma veteránok vagyunk, de nem invalidok.

Emlékezzünk meg egymásról; ezzel nemcsak jubilálunk, de egyszersmind járulunk a barátság asztalához.

Et verbum caro factum est!

Vénségünkben vigasztaljon azon megnyugtató gondolat, hogy a magyar földön nem valánk épen kámfor, s maradt egy picinyke abból, ami belőlünk kipárolgott.

* *

*

A barátságban a legboldogítóbb érzet: a visszaemlékezés. Csevegni a kandalló előtt, pipaszó mellett, vagy asztal körül poharazás

közben, feledve mindazt, ami kellemetlen, — családi, házi gondokat, adót, hitelezőt, végrehajtót, megidézést; József álmanak hét szűk esztendejét, a prókátor kesernyés mosolygását, a lejárandó váltó kakasának kukorikolását, a sok esőt, a nagy aszályt, a májusi dért, a kiázott repcét, a víz és a föld árját, az isten ostorának eleven bogarait, phyloxerát, finánc-cserebogarat, mely a gyökereket rágja s a levelet is megeszi, kataszter-hernyót, iskolátlan tanfelügyelőt, közös németet, határtalan vámot, hektikus bankot, mindenféle járványt, kolerát, marhadögöt, dyphteritist, szapornyicát, uzsorás zsidót és keresztényt.

Visszaemlékezni a múltakra, a múltak embereire, kiknek alig volt fogalmuk, hogy mi a Horvát Bódi cultur állama, cíe akik imádták ezt a földet, mert érezték, hogy nem volt számukra más hely, kik nyomorogtak szakmájok terén önmegtagadással és börtén ül, s akik csakis a koporsóban krac holtak.

* *

*

Hajdanában volt a nemzeti színház mellett egy fogadó, »Mátyás király«-hoz címezve. Ez volt a színész urak herber g-je. De sok jó estét töltöttem benne! Ha emléke-

zetem nem csal, tán mi is itt szorítánk kezét először egymással.

A legtörzsebb vendég Szentpéteri Zsigmond bátyánk volt. Előadás után a trupp coriphaeusai ide jártak vacsorálni. Néha-néha Vörösmarty is befordult.

Egressy, Fáncsy, Lendvay, Udvarhelyi, Szilágyi, László József, majdnem mindennapos vendégek voltak. A többi már »minorum gentium,«

A profánusok közül oda járogattunk: Komáromy Gyuri, Bernáth Gazsi, Szakácsy Pista, Kállay Guszti, Haray Viktor és én.

Szentpéteri az asztalfőn ült. Kikért magának egy meszely bort, szolgálója már ott várta, elébe tett egy zöld cserép-csészét, melyben a déli pecsenyéből egy pár darabka búsult. Kért még egy darab kenyeret, s bicsek-élre szedegette falatkáit. Mondott szépséges dolgokat, mi meg hallgattuk áhítatos-sággal, mert hát igen jól mondotta. Megtörtént az is, hogy még egy másik meszelyt is kért, de azért egy fél ezüst húszasból még visszkapott egy kis resztet; s ha a fél ezüst húszason felül költött, — ami nagyon-nagyon ritkán történt, — Fáncsy nem mulasztá el megjegyezni: »Bizony rász vége

lesz a pazarlásnak, — még megcsődül a teéns úr!«

Szentpétery csevegett legokosabban, Egressy legméltóságosabban, Fánecsy legmulatóságosabban, Lendvay legtöbb elegantiával, Udvarhelyi hallgatott, az öreg Szilágyi a pudliját tanította, László nyájaskodott.

Mi profánokul, az antik tragoedia chorusa valánk, s hallgattunk — énekelve.

* *

*

Bernáth Gazsi. . . . szegény Gazsi! de jó cimborám volt nekem a jámbor, könnyű legyen a föld felette! — Kötetet tudnék róla írni, s lenne benne annyi bölcsesség, mint Schleiermacher összes philosophiájában. Azzal a komoly arccal, mely néha tragikai álarccá változott, azzal a nyugodt, bánatos, méltóságos hanggal, mikor kérdezte: Uraim! nem látták a kisebbik fiamat, a római pápát? — Vagy valamelyikőnkhez fordulva s örömteljes kifejezéssel adva elő: Nagyban épül a Bernáth-palota, már van belőle — egy téglá, még csak a fedéllel nem vagyok tisztában. — Vagy: Ügyeljetek holmitokra, barátim, sok a vakmerő tolvaj Pesten, — tegnap is, a váci utcán, fényes nappal, ellopták a kabátom alól — a mellényemet.

Gépet gyártott, melybe betette a kendermagot, s az mint ezer forintos bankó jött ki belőle. — Fekete frakkos, fehér nyakkendő kellnereket hűtött be jégbe, pezsgós üvegek helyett.

Szegény Gazsi! Halála előtt is rám gondolt, nekem testálván Petőfi Sándornak Költőről hozzá irt két levelét, aláírása mellett e szavakkal: »Tanú: a mindenható örök Isten!«

* *

*

»Kossuth Lajos azt izente! . . .

Mi is elmentünk a regimentbe.

Elkezdjük Zsibónál, és bevégeztük szintén Zsibónál.

Nomen: omen!

Rákóczy Ferencnek is e helyen hullott le a csillaga.

A szathmári pacificatio tragoedia előjátékának színhelye: Zsibó.

A világsi dráma utójátékának színhelye: szintén Zsibó.

Károlyi Sándor! . . . Görgey Árpád! . . .

Elég ebből ennyi!

Minekutána minden megbukott, miért ne buktam volna meg én is.

Egy keveset az aradi várban, — aztán futóbetyár az aradi pusztákon.

Csernovics Péter: mint M a e c e n a s .

Rózsa Sándor: mint L o r d p r o t e c t o r .

Ennek is megvan a maga históriája.

Elmondom közelebbről.

Vége felkenettem K n i c s á n i n tábornok kocsisának, — s pompás négy lóval megérkeztem Szerbiába.

Magammal vittem a hontalanságot.

Tartott tizennyolc esztendeig.

* *

*

Barangoltam a nagy világban szerteszét.

S mint Feledi Gáspár mondja: »F e l i s ú t , a l á i s ú t ! « — Csak a hazába nem vezetett egyik sem.

Dante Aleghieri, a nagy száműzött, pár szóval írja le az egészet.

Hisz az olyan egyszerű.

»N i n c s e n n a g y o b b f á j d a l o m , m i n t v i s s z a e m l é k e z n i a b o l d o g i d ő k r e , a n y o m o r ú s á g b a n ! «

Alig egy pár vers, és mennyi méla bú, mennyi fájdalom!

S ezt kellett nekem érezni annyi éven át!

* *

*

Két emlék köt engem önhöz, édes barátom, s ezért mondok most üdvözlét.

Nem beszélek a művésztől, az az ország dolga, s én más dolgába nem avatkozom. De midőn Ön jubilaumát tartja, engedje, hogy emlékébe hozzam boldogult édes apámat, ki önnek barátja és tisztelője volt, s a ki iránt ön gyöngéd figyelemmel viseltetett.

És emlékébe hozom éltem egyik legemlékezetesebb napját.

* *

*

Haza eresztettek édes jó anyám látogatására. Hazabocsáttatásom feltételes volt; ha jól viselem magamat: maradhatok; ha nem: kiteszik a szűrőmet.

Nem voltam már emigráns, de még nem voltam megkegyelmezett; lebegtem az amnestia és a schup között. Itthonmaradásom a »Herr oberlandespolitzei comiser« (vagy mi a nyavalyának is titulázták) gyomrától függött. Tudva van, hogy ha rosszul emésztünk, mindent fekete színben látunk, s megtörténhetett volna, hogy az a kedvelt egyéniség virtusomat fekete fátyolon nézi át, s egy álmatlan éj jó reggelén, tejes kávé és pohár víz közt azt találja, hogy a dynastia ellen incselkedem, s az állam biz-

tonsága alá árok, valamelyik spajzliból: »conspiratione permanente«-t csinállok, s összeesküszünk csend, rend, tulajdon és család ellen.

Kolozsvárit Khiamil — Crene vilié basáskodott. A kígyó okosságával azt gondoltam, nem fog ártani, ha egy időre villajet-j é b ő l kivonulok, s átmegek a szomszéd M á g y á r i s z t á n d b a .

Úgy tevék, mint azt a kígyó okosságával kigondolám.

»De hát merre keljek, de hát merre szálljak?!«

A honvágy-kórnak igen sok nevezetes symptomája van, például: sóvárgunk vissza a hazába, de különösen epedünk egy vidék után s azon vidékre összpontosítjuk érzelmeinket; kívánjuk inni vizét, szívni levegőjét, hallani erdeinek zúgását, vizeinek csergedezését, s szagolni mezeinek illatát. — Óh, az a nagybányai kohó füstszag, hányszor üté meg orromat! . . .

Elindultam Nagybánya felé, hisz a mellett van az én »hét szilva fám«; zsidó uralkodik ugyan benne, de vigasztalt, hogy az »Ober landesfinancamt« souverénitása alatt.

Megérkeztem Nagybányára. Ott találtam régi jó öreg és fiatal ismeretlen barátaimat. Az Öregekből a fiatalokba ment át az irántami rokonszenv, a régi barátság újakat szült, s kölcsönös szeretettel üdvözlők egymást.

Ott volt ön is, a régiek között.

— Mikor megyen ki Koltóra? — kérde ön.

— Hm, nincs rá elég bátorságom; — ki-jön-e velem?

— Hogyne mennék; — szívesen!

— Ez k u r á z s i t a d !

* *

*

Azt beszélte nekem egy öreg Hadzsi-bábá:

»Mikor a karaván megérkezik Mekka elébe, Kurbán bayramkor, s meglátják a szent várost, a karaván megáll, a hadzsik leszállanak a barmokról, az állatokat nyugatnak fordítják, hogy ne lássák a szent várost, a hadzsik kelet felé fordulnak s lehasalnak a földre, s azt mondják: »Nagy a világ, nagy a föld, nagy a város, de Allah! a mindenség ura, egyedül az övé a mozlim imádsága, Mahomed az ő tanítványa, az övé legyen a dicsőség! — Hálát adunk Allahnak, s köszönetét Mahomednek, hogy megengedte látnunk a szent várost, s leborulhatunk koporsója előtt!«

Ilyen érzelmek közt érkeztem Kohóra, örömeim s bánataim tanyájára. Meglehet, nevetséges dolog, de hát az ember nem tökéletes.

A kóti pap — mert hát így mondják közönségesen — tiszteletes Szabó Lajos uram, kitett magáért s megemberelt. Sorfalat állított híveiből, s úgy fogadott, mintha koronázni vittek volna.

Jobbra voltak állítva a nép vénei, a kik ismertek, balra a fiatalok, a kik csak annyit ruadtak rólam, hogy hát: nem rossz ember.

A tiszteletes úr penderített egy beszédet, megénekelte személyemet és erkölcsömet, — szépen és jól beszélt, de beszédében mégis az volt a legjobb, hogy kurtára szabta.

A nőszemélyzetből kivágott Lakatos Márton Máriskó, Balázné asszonyom, — emlék a múltból, — s megfogá mind a két kezemet, szemeimbe nézett, s az őszinte érzelem egyszerűségével azt mondá:

— Hát édes lelkem jó uram, olyan hosszú idő alatt hogy élhette világát? — Jó, hogy eljött nálunk, lehajthatja mán bús fejét; gond is lesz ám elég, mert se jószág, se marha, megötte a nímet.

— Hát gyöngyöm, éltem biz én kinnal is, bajjal is, volt gyéren a jóból is; megsegített a jó isten, s itthon vagyok.

A nyolcvan éves Lakatos Márton uram azt mondá nevetve:

— Nagyságos uram! csak a földben van azt ember otthon.

Lakatos Márton uram bölcs ember volt.

*

Behajtatánk az udvarba.

»Babylonnak romjai felett sírunk és zokogunk.*

Egy futó pillantást veténk körül tünk, mindketten leeresztők karjainkat, s egymás szemébe néztünk, a mi annyit tett, hogy: hát ez mi?!

A lakház, — egykor csinos kastély — vakolatlanul, meghasadozva, ablakok nélkül, betörött ajtókkal, összeomlott lépcsőkkel, felszaggatott padozattal, beomlott menyezettel, egybedőlt kályhákkal, azt hirdette:

Ezt, a német, a zsidóval együtt közösen *conversálta!*

Bementünk, azaz hogy, egy kölcsönként lajtorján felmáztunk az ebédlőbe, a hol 21 évvel azelőtt, Petőfi egy víg lakomán, pohárköszöntőül elszavalta:

»Barangol és zúg, zúg az őszi szél . . .«

E fél-rom azon magas szerencsében részesült, hogy hét éven át zsandárlaktanyául

szolgált, — nyilván birtokaimat őrizték, — a nappali és hálószobában, a falon polcok voltak felszegezve, melyeken a zsandár urak az equipirungot tartották, — oly hosszú és vastag szegekkel felferve, hogy a kőfal végig hasadt.

Ő felsége zsandárjainak szegezési tehetőségét és buzgalmát valóban túlságosnak találtam; mire a tiszteletes úr azon szende észrevételt tette, s kért, higyjem el, hogy: ez csakis javamra volt, mert ha a zsandárok nem laktak volna benne, mindenesetre még kurtábbat húzok.

Erre egy adoma jutott eszembe s elmondtam a szent atyának:

Egy svábnak, egy egyfogatú ló kirúgta négy fogát, panaszkodott az apjának, mire az bölcsen megvigasztalta, mondván: »Adj hálát az istennek, hogy egyfogatú ló volt, mert ha kétfogatú lett volna, akkor nyolc fogadat rúgott volna ki.«

Erre aztán nevettünk keservesen.

A hosszú istálló helyén gyönyörűségesen virágzott a sáritök; a hajdani parkot átvarázsolták tengeri földdé, s olyan közel szántottak az épülethez, hogy az ereszről csepegő eső pompásan öntözte az oláh-manna növényeket.

E közben hozzánk járult a bérkocsis,

azon naiv kérdéssel, hogy: hova kösse lovait?
Kösse Schmerlinghez, vagy pányvázza Bachhoz!

— Elviszem én hozzám; — mondá a tiszteletes úr.

Végre elegendőleg kimulatván magunkat, e falusi kéjkirándulás után, melyben ön, Schönherr Antal városi kapitány és én vevénk részt; midőn kihajtánk ott, a hol hajdan a kapu állt, önnek szeméből egy pár könny csordult ki, — titkolni akará, de — szívemre hullott.

E pár könnycseppet, a baráti részvét meleg harmatcseppjeit, köszönöm meg önnek ma, jubilauma napján!

HOGYAN MENEKÜLTEM KI?

— Hálás üdvözlét C s e r n o v i c s P é t e r n e k . —

Előbbi tárcacikkemben ez állott:

»Minekutána minden megbukott, miért ne buktam volna meg én is?

Egy keveset az aradi várban, aztán futó-betyár az aradi pusztákon.

Csernovics Péter: mint M a e c e n á s .

Rózsa Sándor: mint L o r d p r o t e c t o r .

Ennek is megvan a maga históriája.

Elmondom közelebbről.«-----

Most hát beváltom ezt az ígéretemet.

*

*

*

1850. február havának egy reggelén, gróf Thun tábornok, az aradi várnak az idő szerinti parancsnoka magához rendel, s azt mondja:

— Én ma parancsot kaptam Pestről, melyben azt rendelik, hogy mindazon honvéd

törzstiszteket, kik a császári hadseregben nem szolgáltak, állítsam a hadsorozó bizottság elé; — ön nem szolgált a császári hadseregben, s így kénytelen vagyok sorozás elé állítani.

Itt rám nézett, azzal a becsületos, humánus, jóindulatú arckifejezéssel, mely a boldogultnak sajátja volt, s melyre az akkori honvéd várfogoly-tisztek ma is hálás elismeréssel emlékeznek, s aztán folytatá:

— Én jól tudom, hogy ön sokkal inkább terhelve van, minthogy szabadon hagyják, — de a rendelet általános, nem enged kivételt; — már most az ön dolga szabadulni.

— Köszönöm tábornok úrnak a kegyességét! — tanácsoljon, kérem, mit tegyek?

— Még prókátora is legyek?! — kérdé jóakarató mosolylyal; — az első dolog: be nem soroztatni, aztán nyomot veszteni; mert én azt is egész bizonyossággal tudom, hogy rendeletet fogok kapni, önt újból befogatni.

— Ismeri-e doctor R.-et?

— Hogyne ismerném!

— Beszéljen velem; — a többi az ön dolga. Ha szerencsésen menekül, tisztelje édes jó anyját nevében.

Később tudtam meg, hogy a tábornoknak is élt még az anyja, — s hogy neje egy áldott jólélek volt, azt már tapasztaltam; meg

lőn magyarázva előttem: honnan ered a részvét.

R. doctor furcsa gyerek volt; nagyon szerette a tréfát. Egyszer bejött a kazamátába, — az ő útján leveleztünk a négyszög épületben külön zárt tábornokainkkal, kik már akkor megdicsőülve valának; — engem keresett, s kérdi:

— Hol van az ezredes?

— A kántinban; — feleltek bajtársaim.

— Milyen könnyelmű! Hogy hagyja mindenét szerteszét. — Csináljunk egy jó tréfát! — Elviszem az óráját; de ne mondják meg neki az urak, ki vitte el; — majd keresni fogja, s jót nevetünk rajta. — El is vitte tréfából az órát, de azért komolyan sohasem adta vissza.

Volt nekem abban az időben száz darab aranyom, — ritka esemény! — egy tüzőben viseltem; — kikavarítottam belőle ötven darabot, mellényem zsebébe tettem, s bátran neki indultam a doktornak.

— A tábornoktól jövök, — azt mondta, sorozás elé fognak állítani.

— Tudom.

— Ugyebár untauglich vagyok? — s benyúltam mellény-zsebembe.

— Mindjárt meglátjuk!

Kopogtatni kezdé mellemet, — s az alatt én az ötven aranyat az asztalra potyogtatám.

— A koffer széles, erős, a tüdő jól működik, a felső testben semmi hiba; — nem teletalpú-e?

— Nem gondolnám.

— Nincs-e valami sebe?

— De igen, egy kis szúrás.

Azt sem várta, hogy mondjam: hol, — mohón kérdezé:

— Mutassa.

Megmutattam.

— Épen jóhelyt van; — nemde, a belekét is érte?

— Hogyne érte volna!

— Úgy-e gyakori kólikái vannak?

— Hogyne lenne!

— Azután meg roszul emészt?

— De mennyire! — s nem tudok — énekelni.

— Na látja ezredes úr! — mikor kiváló jó kedvében volt, mindig ezredesezett, elismerte rangomat, — máskor csak grófozott; — ön tökéletesen »für immer untauglich.« Bámulom, hogy eddig is szolgálhatott! — Na ja, diese Herren Ungarn! — kezdett nemzetiségemnek hízelegni, — merkwürdig, was sie aushalten! — ja,

enthusiasmus! enthusiasmus! — und
fil, sehr fil Patriotismus!

Gondolám: ott üssön beléd a ragya, ahol
vagy! — Mindketten neveltünk, — egymás-
nak jártuk a bolondját.

— No, hát a dologgal tisztában vagyunk!

— Még nem! — vágtam közbe, — van
nekem két pajtásom, azokat is ki kell hogy
vágja; az egyik Bethlen Gergely ezredes, a
másik Gorove Anti. Bethlennel könnyű lesz,
mert az keresztül van löve; — Gorovén is
csak akad valami.

— Majd meglátjuk! — A derék, lelkiis-
meretes doktor az aranyokra nézett, — én
rajtam nem múlik.

Másnap a commissio előtt álltunk.

Legelső volt az öreg Trangus alezredes;
egy nagy seb volt a hasán, melyet egy ezüst
lemez fedett. Azt kérdi valamelyik a commis-
sióból:

— Hol sebesült meg ön? — mert ez
nagyon régi seb.

— Lipszénél!

— Úgy?! Hát szolgált a császári had-
seregben!

— Igen!

— Akkor bocsánatot kérünk, ön téve-
désből van ide idézve; nem ebbe a kathegó-
riába tartozik, — szíveskedjék visszamenni.

Ha az öregnek nem jut eszébe Lipcse, tán nem hal meg mint temetőőr, a kerepesúti temetőben.

Utána jöttem én. Meg sem néztek jóformán: *u n t a u g l i c h !*

Utánam következett Bethlen Gergely.

— Hol kapta a gróf azt a sebet?

Szólt elérzékenyülve, páthoszszal:

— Egy szerencsétlen párviadalban. Bár ott maradtam volna a *m á s i k* helyett!

Beh sokszor hallám aztán még *e* szavakét tőle . . .

Vége jött Gorove Anti.

— Kérem engem nem megvizsgáltatni; én önkéntesen állok a hadseregbe, katona akarok lenni, még hasznomat vehetik.

* *

*

Fel voltunk mentve, szabadlábba téve, s kaptunk egy *passust*, melyben meg volt írva s melynek betűszerinti magyarázata eképen szólt:

»*Entlass-Schein*. Der, in der rebellen Arme gedienter Oberst Alexander Graf von Teleki, der aber zum k. k. oesterreichischen Militärdienst gänzlich *untauglich* ist, wird hiemit entlassen.« Arad, és a többi.

Felmentem Thun tábornokhoz, megkö-

szönni irányomban tanúsított jóságát, s elbúcsúztam fogoly társaimtól. Oly nehezemre esett megválni tőlök, kivált mikor Eszterházy Miguellal szoriték kezét, úgy érzem, hogy talán jobb volna maradnom. Idebent börtön, odakinn bujdoklás, itt rab, amott üldözött. — Hova, merre?

Összeszedtük holminkat, s a várkapu felé indulánk. Urticka — a stabs-profosz — a kapunál várt, érzékenyen búcsúzott el tőlünk, sajnálta a jó kundschafokat.

— Mit csináljak az ezredes úr ágyneműjével? — hova küldjem?

— Sohse bántsa, magának hagyom emlékül.

— Köszönöm, bár ne venné többé itt hasznát! félrevezetett s azt sugá fülembe: »Sehen Sie, HerrGraf, dass Sie weiter kommen.«

A lefelé vezető út kanyarulatánál, nagy meglepetésemre, apámmal és Mikes Károly bátyámmal találkozám. Én meg voltam lepette, de szegény jó apám bámulatában alig tudott szólani, elhalványult.

— Hát te, az isten szerelméért, hová mégysz?

— Szabadon bocsátottak; mehetek ahová tetszik, azaz hogy magam se tudom hova mehetek.

— Téged szabadlábra helyeztek? — téged?! — Szinte hihetetlen. Álmélkodással nézett rám és bátyámra.

— Igen, engem!

— Viszlek haza, anyádhoz.

— Már azt csak ne tegyük egyhamar!
— Hanem most vissza kell mennünk a várba, hogy édes apám is megköszönje Thun tábornoknak irántam való jóságát, — neki köszönhetem kiszabadulásomat; a többit majd megbeszéljük.

Visszamentünk a várba, s ott maradtunk estig.

* *

*

Apám, Károly bátyám, Bethlen Gergely és én, haditanácsot ülénk, elhatároztuk, hogy apám visszatér, megnyugtatni aggódó édes jó anyámat, s Bethlen Gergely és én elrejtőzünk valahol.

Abban az időben, ha valakinek az aradi földön olyan magunkféle »állapotja« volt, legelőször is Csernovics Péterre gondolt, — nála szívet és segédelmet talált az ember: több jót tett ő másokkal, mint amennyi sok rosszat mások tettek vele, — s azok is, akik marták, vérével táplálkoztak.

Kevéssel azelőtt szabadult volt ki ő is az aradi fogságból, Rajasics személyesen ment

fel ügyében Becsbe, s járt, kelt, fáradott, könnyörgött, míg nagynehezen kieszközlé szabadságát. — Csodák csodája volt az akkor, hogy elítéletlenül hagyjanak valakit, a kinek nagy és sok konfiskálni való birtokai voltak; de Rajasics szerb patriarchának nehéz volt valamit megtagadni; — mondják azt is különben, hogy jól fizetett.

M á c s a volt a bujdosóknak, menekülteknek a j ó r e m é n y s é g - f o k a«, s a világító torony rajta Csernovics Péter.

É n c s a k a nyakamat köszönhetem neki; mert ha ó nincsen: a brünni — mint Jókai mondja: — vihodár operál rajtam, s nem lettem volna soha Nagybánya városa díszpolgára.

Mi is kiköténk a mácsai réven, Péter úrba helyezve reményünk horgonyát. — »Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo!«

Nem is csalódtunk, testvéries szeretettel, szívességgel fogadott.

— Ne féljeteK, a s a v a n y ú s á g á t ! (ez volt a szavajárása) úgy elduglak benneteket, hogy még vizslával sem akadnak rátok.

Vagy tíz napig nyugodtan voltunk, de utóbb elkezdődött ránk a hajtóvadászat, eleinte még csak p i a n o , hanem aztán f o r t e .

Gróf Thun tábornokot eltették Aradról,

jött helyébe Castelis tábornok; neki nem voltam b e m u t a t v a .

Itt köszönetét kell mondanom gróf Schweinitz Gyulának, ki akkor tábornoki tiszt volt az aradvári állományon, s ki irántunk részvétellel és sok szívességgel viseltetett, de őt is eltették; — s maradtunk Gergely barátommal ketten — » s o l o . «

Csernovicsnak be kellett menni Aradra pár napra.

Alig volt oda pár óráig, midőn látjuk, négylovas fogatú kocsijával vágatni hazafelé. A kocsi megállt a kastély előtt, a lovakról csurgóit a tajték, a kocsis kipirulva alig tudta tartani a lovakat; Csernovics sietve kiugrott a kocsiból. — Mi a kastély előtt állottunk.

— A s a v a n y ú s á g á t ! Szaporán fel a kocsira, mindjárt körül leszünk véve; a dragonyosok három felől jönnek!

Mi már a kocsin ülénk.

— Hajts a nagy vágás felé, — az iratosi pusztán, a Szalbeck úr tanyáján leteszed az urakat, — megfordulsz, s jössz szőrmentén haza.

— De méltóságos uram, eldül a ló.

— A s a v a n y ú s á g á t az apádnak! tudod, hogy nem szeretem, ha o k o s k o d - n a k ! (Ez is szavajárása volt.)

Itt kezdődnek életem legzaklatottabb, legunalmasabb, legsanyarúbb napjai; igazán a » s a v a n y ú s á g á t ! « ...

Behajtánk az iratosi tanyára, s amint eldeklínáltuk nevünket, állapotunkat, nagy szívességgel fogadtatánk, a házigazda majd kiugrott bőréből örömeiben.

— Hisz mindketten atyámfiak vagytok a Bánffy-jusson, s legjobb pajtásai Gyuri fiamnak! Isten hozott nálam benneteket!

Bevitt szobájába, étetett, itatott, pipáztatott, tejbe-vajba fűrosztott, csakhogy agyon nem ütött bennünket szívességével.

Eredeti, áldott jó ember volt Szalbeck Jaki bácsi; roppantul szeretett beszélni, s még sokkal jobban szerette, ha hallgatták, sokszor akkorákat mondott, majd elszédült bele, s mentői nagyobbbat mondott, annál jobban forgatta szemeit.

Egy Bécsben történt esetét beszélte el. Én nem állhattam meg, hogy szerényen azt ne mondjam rá:

— Sok lesz tán, Jaki bácsi?!

— Nem hiszed, drága, kedves öcsém? — Jó! — Jere, menjünk Bécsbe!

— Várjunk talán jobb időre.

— Igazad van; ott felakasztaná, kitalelnék tőlök!

Az iratosi Szálbeck-tanyán sem maradhatánk hosszasan, ránk jött a dragonyos perzekució, — elláboltunk az iratosi Almásy-tanyára; — Csomortányi volt a haszonbérő, ki később az amerikai bank ó-ügyben szomorú nevezetességre vergődött. Itt rejtőztek Piketti tábornok és Bánffy János ezredes; — első pillanatra láttuk, hogy jobb szerették volna, ha máshova menekszünk, őket is üldözték.

Pár nap múltával Csernovics jött oda, — kocsijához egy kis tarka török ménlő volt kötve; — engem s Bethlen Gergelyt félrevitt, s azt mondá:

— Aradról jövök, ott már tudják, hogy ti itt bujkáltok, — ne maradjatok tovább együtt. Téged, Gergely, viszlek magammal. Neked ezt a kis lovat hoztam, Damjanichtól kapta Arzén fiam ajándékban, — pompás kis állat; ezen nem gondol be a zsandár.

— Zsandár? — Hát az mi? s miről jó? — kérdém.

— A zsandár, fiam, új állat, most csinálták, — ezek vadásznak a menekültekre. Te elmégysz Csongrád-vármegyébe, Battonya mellé, ott bírom én haszonbérben a kunágot a i pusztát, — felkeresed a tanyát, átadod ezt a levelet Nováknak, a tanyagazdának; ügyelj magadra, — s ne félj semmit, Novák élelmes ember.

Elbúcsúztam Péter úrtól, melegen köszönve szívességét.

— Ugyan ne o k o s k o d j á l! — Van-e pénzed?

— Van! — Volt kétszáz forintom Kossuth-bankóban és nyolc ezüst húszasom; — az aradi megmaradt ötven arany már forgalomban volt, s a más zsebében apostoloskodott.

Felültem a kis tarkára, s poroszkáltam Battonya felé.

* *

*

Másnap déltájt megérkeztem a kunágotai tanyára. Átadtam Novák úrnak a levelet, — nagyon örvendett szerencsés megérkezésemén.

Rám nézve e hely borzalmasan nevezetes; — ha rá emlékszem, most is borsózik a hátam tőle.

Megkísértem a hely fekvéséről egy távrajzot írni.

A tanya náddal fedett ház, közepén pitvar-konyha, jobbra az én szobám, balra Novák uram kecce, — a pitvar-konyhában az öreg Sári asszony fetkérezett; — szobám bútorzata a négy fal, s a levegő, ami benne van, nagy boglyakályha, s mellette a hely, hová a szalmát fogják hozni fekhelyül. A tanya-épület mellett hosszú szalmás ökör-

istáló, mellette szénas szalma-kazlak. Az istállóban kétszáz söre ökör, Bécsnek szánva; az udvaron két gémes kút, hosszú vályúkkal; térdig érő sár, napraforgó-kerítés, tengeri- és dohánykórók halmokba rakva tüzelőnek, — fél-ereszre juh-garám, ölnyi magas szalma ágyalással, két nagy trágya-hegy, Stromboli vulcanicus füstölésével, rajta kapargáló majorságok tarka színvegyületben, földbe ásott putrik, fecskéfészek módjára rakott béres ököristáló, — hosszú, mint a Szent Iván éneke, — benne címeres ökrök, Novák uram büszkeségének »ne további« ai; — télire beköltözött dohánytermelő gányók üresen hagyott kunyhói, — juhászok szamarai szabadjárja, szabad ég alatt, komondor- és juhász-kutyák társaságában.

Apró sűrű cseppekben szitált az eső, — a szürke fellegek alatt jártak, a köd homálya elborítá a láthatárt, s ez tartott sok, sok napokon át.

Jókor délután jó estét mondott a szürkület, bementünk a pitvar-konyhába, ropogott a napraforgó-szár a tűzön, mellette szomorúan sípolgatott a víz forrása egy nagy fazékban, — lekuporodtunk a tűz mellé, s pipáltunk.

— Nagy asszony! — Novák uram elődjének özvegye, — jó lenne tán gyertyát gyújtani?

— Gyertyát?! — Hát nem tudja a teéns úr, hogy még tegnapelőtt elfogyott; — tegnap este is az esett juh faggyával éltetem a mécesst, — abból van még egy pöketnyi, de ha mán most meggyújtom, nem lesz vacsorára.

Nekem elment az étvágyam.

— Megsötétül nálunk a méltóságos úr! — Nézze csak, tán János gondviselőnek van gyújtani valója?

— Volt annak; — de tegnap gyertyagyújtáskor megette a teéns úrnak az a kedves kajtár Fogd el agara, papirosostól együtt, volt az egy fontnyi; én nem tudom hová tért bele bélestül; — s jót rúgott a szaglálódó kutyán. A kutya élesen felvonított, mint valami rősz t e n o r i s t a .

Gondolkodva, elmerengve ültünk némán és csöndesen, a setétben.

Eljött a vacsora ideje, — falogattunk kellenül; el voltam fáradva, lelkem-testem elcsigázva, leheveredtem a szalmára, utóíért az álom; — váljon meddig fog ez így tartani?!Elaludtam.

Ilyeténképen ment ez egypár héten keresztül; — volt gondolkodni való időm elég; — a nagyasszony azon ritka vászoncselédek közé tartozott, akik kímélik a szót; — Novák uramtól ragadt rá.

Az eső, amint elkezdte, azonképen folytatta, s apró sűrű cseppekben szitált folyvást, szakadatlanul. — Az erek kiöntötték, a sár akkora volt, hogy alig tehettem látogatásomat a kis tarkánál. — Könyv vagy hírlapnak hire sem volt, unatkoztam, mint egy pudlikutya, s ásítottam nagyokat, mint az agár; végre nekisavanyodtam, s faragtam fűzfából kanalakat. Mindamellett is, hogy nagyon épületes dolog fűzfából kanalakat faragni, de hát mégis örökösen nem csinálhatja az ember. Kitálaltam egy nemesebb mulatságot: krumplit süttöttem. Ez volt esteli t e r t u l i á n k főélvezete.

Vacquerie — a híres francia humorista — azt mondja: »nagyon örvendek, hogy nem szeretem a sajtot, mert ha szeretném: enném.«

Én is így voltam a krumplival, — süttöttem bosszúból, de nem ettem.

Fakanál-faragás és krumplisütés közt utóiéért valami mélabús szomorúság. Elgondolám hazám sorsát, a levert forradalmat, az elárult hadsereget, a kivégzett tábornokokat, a börtönben szenvedő hazafiakat, a menekültek zaklatásait, az özvegyek és árvák szenvedéseit, a l a n c k n e c h t e k harácsolásait, a renegátok aljasságait, a diadalmaskodó megpufákkolt ellenség gyáva bosszúját s kisszerű és tüntető hengegését, a kardcsörtetést a muszkák által bevett városok kövezetén,

Schwarzenberg és Bach uram civilisálását kötéllel, porral, golyóval, mogyorófával és korbácscsal, az elcsent birtokok zsebvágását, a történelemnek meghazudtolását, Haynau kegyelempazarlását, Zurán jóakaró mosolyát, s a komisz Urbán lereszkedését.

Az ember magára is gondol. — Mi lesz belőlem?! — Novák uram s a nagyasszony körében fakanalat fāragni, krumplit sütni, ez állapot ugyan, de nem »sor«.

És ha ŐKET kivégezték, s a többi szenved, nem tehetvén semmit, van-e jogom nekem a kunágotai pusztán unni magamat?!..

És itt — miért tagadnám el — az öngyilkosság eszméje fogamzott meg agyamban, s ez üldözött folyvást, szakadatlanúl, mint sakál a gazellát.

Megmenekültem tőle. Mert nem volt alkalmas szerzőm, s volt — anyám!...

**

*

Egy délután — épen egy hábárló kanalat végeztem be — beállít hozzám Novák uram, s azt mondja nagy aggodalommal:

— Baj van, uram!

— Van biz az Novák bácsi elég!

— De nem olya n ám.

— Hát milyen?

— Tetszik tudni, Rózsa Sándor itt búj-

korál egynéhány szegénylegénnyel az övéi közül.

— Nem bántanak azok minket.

— Az volna még az ecetágy, hogy bántson! — dehogy bánt, — eljárogatnak ide, én oszt' lemarasztok nekik egy-egy birkát a soványából, meg az esett húst is elhordogatják. Itt volt az elébb a szintákszista, ez a Sándor pennás embere, szeretett volna a méltóságos úrral beszélni, de azt mondta: igen nagyon szégyenli magát, mert hát aféle kántorféle volt, aztán tud a becsülethez is; — aztán hát azt mondta, hogy valami sisakos németek lubickolnak erre a nagy sárban, amint sejti, nem lehetnek valami jó szándékkal, — mit gondol a méltóságos úr, nem volna jó, ha ügyelnénk?

— Hát hogy ügyeljünk?

— Nem lenne jó, ha éjjeli nyugalomra felhurcolkodnék a nagy istálló padlására?

— Nem megyek én innen egy tapodtat sem!

Meg kell jegyeznem, ekkorra már Novák bácsi egy pompás ágyat hozatott számomra Battonyáról, — úgy feküdtem benne a vánkósok serege közt, mint egy vőlegény.

Vacsoráltunk csendesen, s nem volt semmi baj.

* *

*

Március vége felé járt az idő. Több nap telt el eseménytelenül, a szintákszista nem mutatta magát, meg valánk nyugtatva. Este felé volt, a tűz mellé kuporodtunk, én szalonét sütöttem, Novák bácsinak ritka kedve volt.

— Meglátja méltóságod, feláll az idő!

— Honnan sejti?

— Nem fáj a tyúkszemem, a seregély fenn repült, s a holdvilágnak nincsen udvara.

Alig mondá ki e szavakat, süvölteni kezdett a szél, nagy lármával felrántva a pitvar ajtaját, kimentünk az udvarra, olyan sötét volt, hogy nem láttuk az újjunkat. Sűrűen hullott a dara, nagy bá bá k - f e r g e t e g e volt.

— Fel kellett hogy akassza magát valami, különben nem lehetne ilyen idő! — mondá a nagyasszony, s megindult nyelvén a szó, és kelepelt, mint a gólya a fészek tetején; mondott rémséges dolgokat akasztott emberekről, hazajáró lelkekről, kuruzsló cigánynékről, én csak úgy bámultam, hogy tud annyit összefecsegni a szótalán asszony.

— Utólérte megint a nagyasszonyt; jobb lenne tán, ha lefeküdnék. Mikor utóléri, reggelig is mind mondaná; — jegyzé meg Novák bácsi.

Feküdni mentünk; a nagyasszony még mondogatta magában.

Egyszer csak a kutyák elkezdtek szokatlanul ugatni; ez feltűnt Novák uramnak, s kiment az udvarra; hallám, hogy beszélget valakivel, s aztán bejött hozzám, s nyugodt hidegvérrel mondá:

— Rózsa Sándornak egy embere van itt, s azt mondja, hogy valami sisakos németek Battonyáról késő este elindultak erre felé, a kurticsi zsidó vezeti őket, az is német bőrbe bujt s lovon jön, s ez a gazember nagyon tudja erre az állapotot, mert maga is lóköető; a mi emberünknek egyik cimborája ott maradt a battonyai úton, s ha sejt valamit, azonnal hírt ad. Öltözzék fel a méltóságos úr, én addig megnyergelem a kis tarkát, ez a két ember elkíséri; az isten majd csak elvezérel valami biztos helyre.

— Nem megyek én Novák bácsi sehova; meguntam én ezt az életet, vágyom én vissza Aradra, jó dolgom volt nekem ott a pajtások közt.

Novák elgondolkozott; végre lassú hangon azt kérdé:

— Nem akar elmenni?

— Nem!

— Na hát így is jól van! — felelé elszántan, — de a méltóságos urat innen vér nélkül el nem viszik; én az első német hasába beleverem a vasvillát, s még lesz időm

a kurticsi zsidó bélében is megforgatnom; isten engem úgy segéljen, a mint igazat mondok! — Csernovics Péter ő méltósága becsületemre bízta, és én be fogok számolni méltóságoddal. Egyszer veszett el hat pár birkám, nagy szegyenembe hat hónapig nem kerültem a szeme eleibe, — s ha itt a kunágotai tanyán fogják el a méltóságos urat, vénségemre veszem a világot nyakamba, s nem lát engem többé a gazdám!

E szívből jött érzékeny szavakra ellágyultam, s megsajnáltam a jólelkű becsületes embert.

— Legyen úgy hát, a mint Novák bácsi akarja.

— Eredj András a cimborád után, s ízibe mozogjatok! — szolt az öreg szinte örömmel a künn ácsorgó szegénylegényhez.

Bementünk a szobába; Novák bácsi szót sem szolt, a nagyasszony hallgatott, én azon gondolkoztam: most hát merre, hová?! . . .

Tizenegy óra felé lehetett, a két szegény legény megjött, a kis tarkát előhozták.

— A kurticsi zsidó tudja ám a dörgést, hátulról kerülik meg a tanyát; — adjon isten a tekintetes úrnak!

— Neked is Sándor! — akkor hát Fél-egyháza felé kerüljetek a kis dombnál.

— Soha se bántsa a tekintetes úr, tudjuk már mi, hogyan kell, — aztán juttasson egy

kis pálinkát is azoknak a nádasba, nagyon fáznak a fiúk.

Felülénk a lovakra; megköszöntem Novák bácsinak a jóságát, s elbúcsúztam tőle.

— Soha se hálálkodjék méltóságod, látom én kis időre! — András! a míg itt lesznek a németek, a túlsó kút gémje le lesz eresztve, ha nyomoznak: a másiké is; a hírt tudod hol kapjátok.

— Jól van, jól! mehetünk már. Isten áldja!

Elindulánk.

* *

*

Voltam kolerában, kínlódtam bélgyuladásban, pokol var szökött a nyakamba, süttöttek elevenen, de ilyen kínos éjszakám nem volt soha! — Úgy emlékszem rá, mintha tegnap lett volna.

Az ónos eső apró cseppekben kásázott, az északi csípős szél szemben csapott, ahogy ránk hullt, úgy fagyott ránk, tapicskáltunk a feneketlen sárban, lovaink lábairól ránk csapódott a félig fagyott sár, alul víz, felül fagyos eső, rajtunk dermedés, csontig át voltunk ázva, dideregtünk.

Haladtunk szótlánul, az ónos eső vert szakadatlanul, — jaj de keserves idő volt!

— De jó dolga van most a zshiványnak a tömlöcben! — szólalt meg egyszer Sándor.

— Az ám, ecsém! azon az ágyon még fekhetel! — mordult rá az öreg.

— Tán még együtt is; — s c h l a f k a - m e r a d, — mint a Vilmosoknál mondták; — de még addig volna egy kis számadásom.

— Kivel te?

— Rápergelek a kurticsi zsidóra, vagy kiszedem a fél szemét.

— De hát minek?

— Hát csak annak, hogy ha már velünk cimborál, meg lókötó, meg orgazda, hát ne bújjék dragonyos bőrbe, mert lenyúzom róla.

A beszélgetés mind csak a kurticsi zsidóról folyt.

Én úgy által voltam fázva, keresztül hűlve, fogaim vacogtak, ujjaim megdermedtek, alig tudtam a nyeregben ülni.

Igaza van Sándornak, hogy mennyivel jobb dolga van most a zshiványnak a tömlöcben!

Hejh, hogy vágytam vissza Aradra! . . .

András lovagolt elől, én utána, hátul a Sándor.

Egyszer csak egy éktelen káromkodás!

— Mi baj András bácsi?

— Hejh, azt a----- — —! nem látod, hogy felbukott a lovam.

— Nem látom én magamat se.

— No hát szállj le, és segíts!

Elvesztettük az utat. András lovastól együtt belemerült egy árokba; alig tudtam leszállni a lovamról, lábaim nem bírtak, — le-
térdeltem a sárba.

— Ne tessék lefeküdni, mert isten úgyse úgy ott marad, hogy soha többet fel nem kél! — Ilyen szeplős időben a futó ember talpon alszik, azt az urak nem tudják, persze. — Sándor, emeld meg csak a farkát!

— Igen ám, ha megkaptám! — Végre mégis csak kihúztuk a lovat nagy bajjal az árokból.

— Na, már most innen egy nyomot se tovább, — azt sem tudom hol s merre vagyunk; ha az erek közé tévedünk: lóttek nekünk! — bevárjuk a virradatot, s aztán haladunk.

Mennyi ideig vesztegeltünk ott: nem mondhatom meg. Nekem egy örökkévalóság-
nak tetszett, s az a kín, amit ott kiálltam, az leírhatatlan, elképzelhetetlen. A hideg szél arcom közé csapkodta a fagyos esőt, s úgy hasította a pofámat, mint a rosszul fent beretva, — kezeimmal nem fedhettem el az arcomat, mert — nem tudtam felemelni, elhalt, elzsibbadt, de azért fájt, fájt minden tagom;

úgy álltam ott mint Lóthné, a sóbálvány asszonyoság.

Egy vén bakától hallottam ezt a jellemzetes kifejezést; »az ötven botnak is meg van az utolsó ütése!« — Ránk is virradni kezdett.

András körülnézett, a homályban nem ismert a tájra, — hátra vágta kalapját, füttyörszni kezdett; — egyszer azt kérdi:

— Te Sándor, merre van napkelet?

— Hát a fene tudja?! Bánom is én, akár merre!

— Marha! látszik, hogy nem érted a mesterséget.

— Menjünk tovább, akár merre, nem jó egy helyt állani sem embernek, sem a jószágoknak, ilyen szeplős időben; majd csak kibukkanunk valahova.

— Csak aztán a dragonyosokra ne bukkanjunk!

Ekkor már András mondta: — Fene! jár is az ilyen időben!

Nagynehezen felvászorogtunk lovainkra. Szegény párák, hogy néztek azok ki! Szőrük felborzasodva, sörényök összezilálva, füleik lekonyulva, lábaik szétterpeszkedve, szemeik tele könnyel, reszkettek, mint a nyárfalevél, alig bírtak mozogni.

Mehettünk vagy egy órát.

András előttünk cammogott. Egyszer megint kifakadt türelmetlenül:

Gyászos teremtettét! nem jól van! — s megállt, fejét vakarta, lábait mozgatta, felső testét lobálta, — káromkodott.

— Hát hogy van?

— Hát csak úgy, hogy a nagy-iratosi határon vagyunk; nem ismered azokat a fűzfákat? — épen megfordítva csináltuk!

— Aztán már most mit csinálunk?

— Azt csináljuk, hogy bemegyünk a legközelebbi szállásra, mert ha meg nem pihenünk, sem ló, sem ember ki nem bírja. Ha elmehetnénk keresztkomámig, ott oszt' csak jól volnánk.

— Menjünk hát András bácsi keresztkomájához! Én ugyan nem ismerem, de nem bánom, megyek bogár után, csak meleg helyre jussak már!

András bácsi erre olyat mondott, ami nem pászol ide.

* *

*

Félhalva megérkeztünk az elszórt szállásokhoz; — út nélkül haladtunk, kikerülve a lápokat, — András bácsi jól ismerte a helyet, s vitt szállás irányában; déltájt megközelítők a keresztkoma tanyáját.

— Várjanak rám itt egy kicsit, — előbb betekintek magam, — jobb az úgy, — majd ha füttyentek, csak jöjjenek bátran.

Csakhamar füttyentett, s mi bementünk a tanya udvarára, vagy azon helyre, melynek udvarnak kellett volna lenni,

Kaptam én itt egy olyan állapotot, minőről addig csakugyan nem volt fogalmam, a legszánandóbb nyomort, a halvány szükségget, az elkeseredés inséges búbánatát.

A ház külsőleg jómódú paraszt gazda háza, látszott, hogy itt valaha béke honolt, a szorgalom munkálkodott, az elégedés virult.

Bementem a szobába. A rekedt, fullasztó hőség megcsapá a mellemet, a bűzös lég fojtani kezdett, forgott körültem a világ, elszédültem; — leültem egy lócára, kértem egy ital vizet, ez könnyített bajomon, de nem azon, amit láttam.

Egy halvány, sápadt, csontvázra aszott asszony feküdt az ágyban, mellette veresre pirulva egy kékszemű, tíz-tizenkét éves leányka, hosszú szőke hajjal, forró lázban, koronként iddogált abból a korszóból, melyből én ivám előbb.

Az anya hólyagos himlőben feküdt, leánya mellette forró lázban.

A szoba egyik szegletében gombolyagba húzódva ült egy legényke, rázta a hideg s

didergett; a néma csendet fogainak vacogása, az anyának hörgése s a lányka sóhajai szakították meg néha-néha.

Az apa a boglya-kemence mellett ülve, két kezében tartá fejét.

A szél süvöltött odakünn, s a havat a betört ablakon keresztül szórta az ágyban fekvő betegekre.

Uram isten, hát ilyen állapot is van?!

András bácsi bekötvén a lovakat az ólba, bejött a szobába, s leült a gazda mellé.

— Hát a másik hol van? — kérde a gazda.

— Kiküldtem a posztra!

— Kár volt, — nem jár erre senki!

— Behívom hát! — Kiment s visszajöttek együtt.

Én hallgaték. Nem tudtam szólani, a melegtől kezdettek tagjaim kiolvadni, s éreztem, mint gyorsul érverésem.

— Nagyon összement kend, édes komám!
— szólt András bácsi az igazi részvét és szeretet hangján.

— Megvert minket az úristen!

— De hát hogy? — lelkem komám!

— Ne kérdezze, hiszen látja.

— Látni látom, de szeretném tudni is jóakarója vagyok én komámnak.

A gazda felsóhajtott, s rákezdé:

— Legeslegelőször is úgy kezdem, hogy hát idejöttek a miénkek, — nem sokan az igaz, mintegy tízen lehettek, jó fiúk voltak, mi szívesen láttuk őket, — az isten még akkor velünk volt, — adtunk, a mi tőlünk telt, s a mi akaratunkból kiettek bennünket. Tudja komám, milyen négy lovam volt, elmentem fuvarba, abból éltem én mindig, a fiam a másik hárommal itthon dolgozott; jó ára volt az életnek, szállígtattuk be Aradra. Mikor a miéinket eladtuk, veszegettünk nyereségre; a pénz szépen gyűlt, összeszedtem egy csomó elegyest; a simándi paptól felvettem kölcsön kétszáz forintot, emberségem volt, adott a szavamra. Megfogadtam egy csomó szekerest, szállítottam be a temesvári várba, azt hittem: na most fogtam meg a szerencsét! — Mert jó áron vették meg, de — cédulával fizettek.

A hidegrázta fiú közbeszólt:

— A németnek dolgozott kigyelmed, megverte az isten!

— Ezt anyádtól tanultad, sokszor hallottam már ezt; — tán igaz is. — Eljöttek a németek, összeszedtek mindent, a mi járható állat volt, s behajtották a várba.

A forrolásban fekvő lányka elkezdett pityeregni:

— Elhajtották az én szép üsző bornyúmat,

s megették az én drága kendermagos tyúkomat! . . .

— A barom fejében megint csak cédulát adtak. Nem maradt egyebünk a négy lónál. Szerencsére azokkal oda volt a fiam örölni a simándi papnak kamatba. Nem volt mit együnk, de volt hitelünk, — a kurticsi zsidó adott, ami csak kellett.

Sándor nem állhatta, hogy közbe ne vágjon:

— Hiszen majd kifizetem én azt kamatostul, ha csak addig élek is!

Ahogy hazajött a fiam a malomból, felültem a négy ló után, bementem Aradra, megtudni, hogy az a fene cédula ér-e valamit? Elküldték velem a térparancsnoksághoz; itt azt mondták, hogy a németet élelmezem a temesvári várban, s becsuktak mint espiont, meg hazaárulót. Majd meghasadt a szívem, mert olyan ártatlan voltam, mint a ma született gyermek . . .

Itt elkezdett könyezni.

A hólyagos himlőben haldokló asszony megszólalt, alig érthető hangon:

— Apjok! ha egy almát ehetném, talán meggyógyulnék!

— Honnan vegyem én az almát, fiam mikor még kenyérünk sincs! Egy hete már annak, hogy a szomszéd gányó dédelgeti a lelket bennünk, de már az is elfogyott. Azért

nem kínálhatom meg kigyelmeteket, meg azt az urat semmivel, hogy majd lehull az arcám bőre, nagy szégyenletemben.

Itt nekem fogta el a görcs a torkomat.

— Hát épen hogy semmijük nincs komáméknak?

— Nincs nekünk annyi, mint a tenyere-men.

— Sándor! nyergeld meg a méltóságos úr lovát, az nincs úgy kiállva, — hej de jó vére van annak a kis lónak, — tudom Mácsáról került.

— Honnan tudja, András bácsi? — s honnan ismer maga engem?

— Ki ne ismerné a bujdosó grófot? — Azt hiszi, másért kiállottuk volna ezt az éjszakát? — Még az édes apámat is ott hagytam volna!

Olyan jól esett ez nekem! . . .

— De hát hova ment; volna András bácsi?

— Vissza a kunágotai tanyára.

— Hiszen ott volt a német.

— Nem ismeri az a parasztembert! — S folytatá: Sándor, ülj csak fel a kis tarkára. Ki áll most itt a legjobban? — A gazda egy nevet mondott.

— Na hát eredj oda, — de kíméld a lovat. Mondjad, hogy a »Sándor emberei« vagyunk, isten nevében kérünk, — számlálni

kezde bennünket, heten valánk, — tizenkét emberre egy kevés falni valót. Mondd meg azt is, hogy ha valami hiba lesz, az isten legyen irgalmas és kegyelmes nekik! — Hol is hagyta el, komám?

Sándor kiment, — a gazda gondolkodott.

— Igen! az aradi tömlőcnél. — Hát biz engemet, édes komám, bezártak, aztán valami bírák eleibe állítottak, úgy hitták őket, hogy: vérbírók. Kiderült az én ártatlanságom, visszaadták a cédulát s azt mondták, majd hasznát vehetem, ha meglágyul a világ. Hiszen meglágyult már elégségesképen, de ott eszi a pondró a cédulát, meg a magyart! — Hazajöttem gyalog, mert a fiam haza hozta a lovakat, eljárógtam fuvarba ismét, s csak éldegéltünk szegényesen.

— Hol van most a négy ló?

— Apjok! nem adja kigyelmed azt az almát? — kérde megint halk hangon a beteg asszony.

Alig vártam, hogy vége legyen a történetnek.

Kis szünet után folytatá:

— Elég az hozzá, elment a fiam fuvarba, s nem jött többet vissza sem a fiam, sem a négy ló. Azt mondják, hogy elvitték a muszkák.

A kis szőke kék szemű, hosszú hajú lány sírni kezdett.

Nem állhattam tovább, kimentem a szabadba.

* * *

*

Havazott; a hideg szél fúj, el voltam gyöngülve, alig álltam lábaimon. Éhes voltam, homályosodni kezdett az idő; kínozott a gondolat, hová hajtom le éjjelre bús fejemet, s hová fogok indulni holnap?

A gazda kijött, s hívott, menjek be. Bocsánatot kért, hogy ők olyan szegények, — de hát az isten akarata ellen nem tehet az ember.

Bementünk s beszélgetőnk.

— Hol vannak azok a cédulák, — kértem, — melyeket a temesvári várból kapott?

— De hát minek?

— Megpróbálom, ha valahogy ki tudnám fizettetni, mert az effélet utólagosan is ki szokták fizetni.

Gyanúsán végignézve rajtam, kérdé:

— Hát az úr nem futó ember?

— Az vagyok.

— Akkor hogy fizettetheti ki nekem?

Összekötetésben van a temesvári várral? S ha igen, hát miért bujdosik.

— A dolog egyszerű. Csernovics Péter úr nekem jó barátom, átadom neki, a többi az ő dolga.

Emberem arca kiderült; öröm villámlott szemeiből, s a remény mosolya futottét ajkain;

— Megfogta kezemet s elkezdte csókolni.

— Az isten hozta a házunkba! Csernovics ő méltósága mindent kicsinálhat, — ha ő akarja, kifizetnek; akkor aztán semmi baj. Csak a fiam, csak a fiam!

A szőke kis lány megszólalt:

— Hazajön az, édes jó apám, sokszor megálmodtam én azt. Meglátja, édes apám, hogy hazajön.

A mestergerenda hézaga közül elővett egy kendőt, abba voltak bekötve a cédulák, megnézte, megszámlálta őket, s átadta nekem.

— Itt van, uram, mindenünk!

Utóbb Belgrádban, Péter úrtól kaptam levelet, melyben többek közt tudatja, hogy célt ér a cédulákkal.

Szekér állt meg a ház előtt; felriadánk: hát ez mi? — Sándor lépett be.

— Verjen meg a csuda, de megijesztesz, — hát te kocsin jársz, mint egy aranygalléros német! — mondá András bácsi.

— Úgy ám! — Hej de nyálkás az út! — alig tudtam ide jönni; nem megyünk ám

arra vissza, — megkerülöm majd az ökörjárás felé.

— Te tolvaj! Te már ettél!

— Úgy ám!

— Meg ittál is, úgy-e?

— Úgy ám!

— De hát beszélj már!

— Kell is arra sok szó. Hát azt mondták ott, ahol voltam, hogy oda jöjjenek, van ott minden, — aztán szívesen látják, ismerik a grófot. Erdélyből is vannak ott, az is gróf ám, ilyen takaros ni, mint a miénk. De nem olyan szótalan; beszél ám a'! — Azt mondta, hogy gondot visel a kis tarkára, meg hogy jyjöjünk hamar.

— Hogy hívják azt a grófot? — kérdém.

— Olyan bibliás neve van annak.

— Nem gróf Bethlen?

— Rittig, az ám, épen Betlehem! — Jól él az ott; még papirosból szíjjá, — milyen füstje van, tudja, mint a tömjén. Aztán kigyelmeteknek is hoztam egy fél ürüt, meg egy egész kenyeret.

A szerencse kezdett bekopogtatni az elhagyatott házba.

Elbúcsúzánk. A szőke kis lány markába nyomtam négy ezüst húszast, — ez volt dáriusi kincsem. — Nem akarták elfogadni, végre

engedtek rábeszélésemnek, s nagy áldások közt elindulánk.

Hova? — merre?! . . .

* *

*

A két lovat a saroglyához kötötték, — Sándor hajta a lovakat, keményen be volt rúgva, danolgatott s ütötte lovait.

— Te, — mondá András bácsi, — ha ok nélkül vered azt a jószágot, úgy beteremtelek abba a pocsolyába, hogy ruca lesz belőled!

— Nincs olyan!

— Dé lesz ám mindjárt! — Hanem mondd csak hova viszel?

— Hát tudom is én? — jó helyre! — Nem látja kend, hogy részeg vagyok, még pediglen bortól, — az ám, bortól! rég nem esett ez meg rajtam. Kigyelmed is rég csinálta már ezt, úgy-e? — s elkezdett mindenféle bolondokat össze-vissza beszélni.

E közben elaludtam, félálomban hallám szája kepelését, s csakis mikor nagyokat zökkent a szekér, ébredtem fel egypár percre. — Besötétült egészen, a lovak cammogva haladtak. András bácsi elveszté türelmét, nagyot káromkodott, akkorát, hogy felébredtem rá.

— Ha ez a részeg bitang elveszti az utat, agyonütöm!

— Hát miféle futó-ember kigyelmed,
— látja, maga sem tudja a mesterséget, nem
látja-e azt a tüzet? — Azt nekünk gyújtották.

— Az ám, — hajts csak neki!

— E hen! majd a nyáron, szilvaéréskor!
ott az ér, — előtte oldalba kell azt venni.

A kutyák ugatását hallottuk, a tűz kö-
zelben világított, végre megérkezénk.

— Hol és kinél vagyunk?

* *

*

A tűz világa mellett ráismertem a Szal-
beck-tanyára az iratosi pusztán.

— Miért nem mondtad, bikfic, hogy a
Szalbek-tanyára hozol?

— Hájszen nekem azt mondták, hogy
J a k i .

— Ha azt mondtad volna is, hogy Jaki,
hát én tudtam volna; ismerem én itt a gaz-
dát is

— Hát aztán mi haszna lett volna ki-
gyelmednek belőle? — jegyzé meg Sándor.

Behajtánk az udvarra. — Nagy örömmel
vártak, úgy, mint a .tékozló fiút, kiért levág-
ták a kövér borjút. Meleg szoba, terített asz-
tal, kivilágítás al giorno, török dohány és
szivarfüst, a kandallóban tűz, támlaszékek s
mellettök olyan, amire az ember a lábait fel-

teszi, — pamlag, díván, alatta szőnyeg, képek a falon, tükör, — belenéztem, rég ideje nem láttam magamat, azt hittem kicseréltek; — egyik szögletben öltöző-asztal, nagy ezüst mosdótállal, hát még mosakodnak is az emberek? Én már szinte elfelejtettem. Szóval mindenütt ázsiai luxus.

A jó öreg Szalbeck örömeben úgy forgatta a szemeit, mint a bagoly, ha héját lát. Bethlen Gergely a barátság és pajtáság melegeivel szorítá kezemet. Bánífy János, ki az Almásy tanyáról látogatóban volt, előzékenységével kényeztetett.

Szegény Bánffy János! . . . Mily szeszélylyel játszik a végzet némely emberrel! — Nyomasztó körülmények közt szolgált fiatal korában az osztrák hadseregben; elhagyá a cifra nyomorúságot, szűkölködött itthon; — később a XI-ik honvédszászlóalj szervezé, éltető lelke lőn annak, — méltó parancsnoka lőn nekik s ők méltók ő hozzája. Kik és mik voltak a veres-sapkások? Tudja a haza, tapasztalta Bem, megmondhatja Inczedy Samu. A történelem és az elismerés azt mondja: »Le a kalappal a XI-ik honvédszászlóalj előtt!«

Nagybányára neveztetett ki térparancsnoknak, — veretett pénzt, öntetett ágyút, öröltetett puskaport, ruházta, élelmezte sere-

gét. Midőn ott rendbehozott mindent, eljött, s mindenütt legelői harcolt, csak a futásnál hátul. Olyan szép volt a csatában, mint egy lobogó, diadalmaskodó zászló a bevett vár felett. Megkímélte a halál a harcmezőkön, azért, hogy minekutána szabaddá lett, s rokonai megnyiták előtte szívöket, erszényüket: — egy torkán akadt csirkecsont ölje meg.

De tán jobb volt az a k o r úgy!

Nem láttam életemben két olyan jóbarátot, olyan ellentétes jelleggel, mint Bánffy és Bethlen, s mégis rajongással szerették, becsülték egymást, holott örökösen civódtak, gúnyolódtak egymással. — Bánffy komoly, gondolkozó, számító, megfontoló, szótalán katona volt, — Bethlen épen az ellenkező. Sokat neveltünk rajtok; ha együtt voltunk, s valamelyikük kiment a szobából, el nem maradhatott, hogy Bethlen ne mondja: — mi már előre tudtuk — »Megmondtam a cigánynak! mert mindig ágál a phlegmájával, — de azért az első katona a bakák közt!« — Bánffy többnyire azt mondá: »Tűzbe hoztam az öreget, úgy pökdösött, mint egy vadmacska, — meg látjátok, dühében öli meg magát, mert mindig Rolando Furioso!«

Semmivel sem szokik, barátkozik meg az ember hamarább, mint a jóval, a kiállott

rész után — és semmit sem feled el könnyebben, mint a szenvedést és fáradalmakat, a kényelemben.

Kimelegedve, jóllakva, szóbeszéd közt asztal körül, bor mellett, szívart szíva, oda sem hederítettem a múlt éveinek, — mintha nem is rajtam történt volna. Csak midőn ülőhelyemből fel akartam kelni, visszaestem székembe, nem tudtam mozdulni.

Jó Bethlen Gergely segítségemre jött, sajnált és nevetett:

— Kell-e futó-betyárság?

Bánffy megjegyzé: — Kár volt r i b i l-lá l n i!

Én meg énekelni kezdtem: Jaj csak az ágyba! csak az ágyba!

* *

*

Lefekvém, s az álom agyonütött; az a valódi álom, mikor az ember kifáradva, ki-merülve, elevenen meghal, csak a vér kering, a test meleg, a szív dobog, az ész álmodik, de minden egyéb meghalt.

Dél felé ébredtem fel. Bethlen Gergely Szobámba jött, s azzal a túlságos, — tán nem helytelen kifejezésem, ha azt mondom: a s s z o - n y i a s — jósággal, mely neki sajátja volt, kérdé:

— Hogy vagy?

— Kutyabajom!

— A f i ú k el akarnak menni, csak téged várnak hogy felkelj; — el akarnak búcsúzni tőled. — Bejöhettek-e?

— Várj csak! Van-e pénzed?

— » I s m e r e t l e n a r e g i m e n t n é l ! «
— nincsen! — Nevettünk a nyomorúságunkon,

— Kérd be Jaki bácsit!

Pár perc múlva mindhárman bejöttek, kérdezősködtek mindenről, mi engem érdekelt; — végre Jaki bácsi rájött a n e r v u s r a :

— Van-e pénzed?

— Van!

Jaki bácsi akkorát fordított a szemén, hogy felakadt; megijedtem, hogy baj éri a meglepetés és bámulattól. Kérdé:

— Mennyi?

— Kétszáz forint — K o s s u t h - b a n -
k ó b a n .

Jaki bácsinak a szemei helyre fordultak, — de karjait leereszté.

— Mennyire van szükséged?

— Harminc forintra.

— Ötvennél kevesebbet nem szoktam kölcsönözni; — s kivett és átadott öt darab tízest.

Fel akartam kelni, de tagjaim megtagadták a szolgálatot.

— Egy kérésem van Jaki bácsihoz.

— Mondjad.

— Engedje meg, hogy ma itt maradjak az ágyban, — nem mehetek tovább, holnap aztán ellábolok.

— Addig, ameddig tetszik, csak baj ne érjen.

— Nem ér engemet már semmi; túl vagyunk rajta.

Meggörbedve, nagynehezen kívánszorogtam az előszobába, felhívtam két kíséromet, megköszöném szívességöket, — érzékenyen búcsúztunk el egymástól.

Tíz-tíz forintot akartam adni nekik, nem fogadták el.

András bácsi vitte a szót, s azt mondá:

— Rózsa Sándor parancsolta nekünk, hogy ügyeljünk, hogy a méltóságos úrral hiba ne legyen. Különben is akármelyik cimboráért megtettük volna amit tettünk, — ez a mesterséghez tartozik. Novák úr sok jóval van hozzánk, a szegény ember odafordul, ahonnan vár, s fizet amint lehet; — nekünk pénz nem kell, nem azért cselekedtük; hanem ha valami fegyverfélét kaphatnánk, az jó volna, mert hát erre nagy szükségünk van, — nehéz ám, csak így ni, pusztá kézzel csinálni.

— Na hát tudja mit, András bácsi, de úgy legyen ám. amint mondom, mert pusztá-

ban nem szeretek beszélni, itt van negyven forint, ezzel tegyen úgy, amint gondolja, — mindennek meg van a maga módja; használják az én jóvoltomból.

— Úgy lesz, uram.

— Most már mehetnek, — az isten áldja meg!

— Áldja meg az úristen! — s mindketten szomorúan távoznak.

* *

*

A tágas nappali szobában, mely egyszersmind ebédlő is volt, a dívánra ágyat vetettek számomra. Jaki bácsinak figyelme annyira ment, hogy fürdőt készíttetett. Megközelítő fogalmam se volt arról, mily jótékonyan hat az ellankadt, kifáradt, elbágyadt, kimerült testre a meleg víz. Kikelve a fürdőből, újjá születtem, s minden testi bajom a fürdőkádban maradt.

Fel akartam öltözni, — Jaki bácsi nem engedte.

— Feküdj le arra a dívánra! — s valami jószagú portékával végig kenetett. Mondtam már, mindenben ázsiai luxus volt.

Bethlen, Bánffy s Jaki bácsi a díván körül ültek, a kandallóban égett a tűz, füstölt a csibuk meg a szivar, a szilvóriumos üveg

rendre járta, s kortyintottunk nagyokat. Beszéltünk a múltak dicsőségeiről, ütöttük a muszkát s a németet.

Ha ez így tarthatott volna örökösen!

Bánffy, kiben legtöbb józan ész s legkevesebb költői ábránd volt, azt kérdi:

— Mit fogsz már most csinálni? Hová mégysz?

Kiábrándultunk s elgondolkodánk.

— Én, mondám, holnap reggel megyek Macsára s onnan Aradra.

— Mit csinálsz te Aradon? — kérdé szeméit forgatva Jaki bácsi.

— Bemegyek a várba s azt mondom: h i c s u m !

— Tán csak nem dühödtél meg! — mondj a Bethlen.

— De hát mit csináljak itt künn? — Felcsapjak futó betyárnak? Elég volt abból egy éjszaka, kevesebb kinnal kiállom a kötelelet. Azután az is meddig tarthat? S ha elfognak, ami valószínű, ott vagyok ahol voltam, kezdem elől Aradnál? így beállók önkénytesnek, amúgy kötéllel fognak el; ha vendégszerető becsületes embernél rejtőzöm, mint most itt Jaki bácsinál, remegek folytonosan, hogy érettem őt is velem viszik, s ráolvassák az őt esztendő, azért mert megfüröszött, megkenett, jól tartott, s adott ötven forintot kölcsön.

Gergely pajtás, nincsen ebben logika! Nem jobban voltál te is a várban, mint a báródnál?

— Ne bántsd te az én bárómat, jobban gondomat viseli az nekem, mint a te Novákod; áldott jóféle ember az, holnap viszlek hozzá.

— Akkor ma ne igyál, tartsd magad holnapra! — mondja Bánfify.

— Hát úgy vagyunk, s z o m j a s h a - z a f i ?

— Nagy mértékben!

— Gergely barátunknak nem tetszett ez a beszélgetés, másra fordítá, — a lovakra.

Jaki bácsi elkezdte a lovait dicsérni; ebben utolérhetetlen nagyságra emelkedett; a h y p p o p o é m á b a n akkora k ö l t ő t nem ismertem.

Vele történt ez az adoma: Volt két táltosa, nagyok, soványak, rokkantak. A zsidó kupec kérdi: mi az áruk? — Ezer forint! — Ennek a két lónak az ára ezer forint? — jegyzé meg bámulva a Jordán. — Annyi és egy krajcárral sem olcsóbb, mert hát ez nem olyan ló, mint ahogy maga gondolja; nézze, — órájára tekintve — most egy óra, befogatom ezt a két lovat, s három órakor maga Aradon van. Jaki bácsi itt várta a hatást s leste a zsidó bámulatát. — Nagyságos uram! mit csináljak én három órakor Aradon? Nincsen nekem semmi dolgom három órakor Ara-

d o n; de mivelhogy már épen benne vagyunk a hármas számban, adok értök háromszáz forintot. Jaki bácsi le volt főzve.

Evés, ivás, beszélgetés közt eltelt a nap, beállt az éjjel, nem tudtam aludni, mindenféle iromba gondolatok, határozatlan formában repkedtek agyamban; nem volt az álom, de valóság sem volt, alig vártam, hogy megvirradjon.

Virradat előtt szobámba nyit Bánffy, égő gyertyával kezében, s ágyam szélére ül.

— Nem tudtam aludni, látom te sem alszol, — azt akarom tudni, komoly szándékod neked visszamenni az aradi várba?

— Az!

— Lásd, én ritkán tanácsolok, nem természetem prókátoroskodni, de most neked határozottan azt mondom: n e m e n j! Menj Csernovicshoz, ülj ott pár napot, onnan találjatok módot, vagy külföldre menekülni, vagy menj Szathmármegyébe, ott nem fognak üldözni mindaddig, míg meg nem tudják, hogy ott tartózkodói. Időt nyersz; akinek ideje van élete van. Szathmárban téged mindenki szeret, mindenki ismer, a menekültek nagyrésze ott bujkál. Szégyen, gyalázat lenne, ha olyan ember, mint te, nem bírna annyi életrevalósággal, hogy magán segíteni tudjon. Útlevelet szereznek, Galícián át külföldre menekülhetsz.

— De én nem akarok menekülni!
meguntam ezt az . . .

— Ezt az életet, ezt akarod mondani úgy-e, s azt hiszed ezt te találtad fel? — Azt hiszed más nem úgy van vele? Azt hiszed, nem utáltam meg én is mindent, az embereket, magamat, a viszonyokat, melyekben élni vagyunk kénytelenek. De a kötelesség, becsület s a hazaszeretet azt parancsolja, hogy élj, szenvedj, és remélj!

— Remélni, de hát miben?

— A jövőben! — Azért, hogy egy tizennyolc éves gyermekkel egy darab papirosra aláírták, hogy Magyarország nem létezik: már most azt elnyelte a föld? Azért, hogy egynéhány embert felakasztottak s egynéhányat agyonlövettek: meggyilkolták vele a nemzet vágyait, érzelmeit? Azért, hogy egynéhány szegénylegényt, mert nála nyergot kaptak, halálra ítéltettek: azt hiszed, ebben az országban már most többé soha senki nem fog lóra ülni? . . . Olyan igazán, mint ahogy most itt veled beszélek: a jövő a miénk! Mi az előhaladás katonái vagyunk, az emberiség naponta szemlátomást halad, annak útját állani nem lehet!

— Hát azt hiszed: »lesz még szőlő s lágyményér?«

Ezzel a kifejezéssel éltünk mi, aradvári foglyok, e szavakat metszettük fel faragványainkra. Hány ember vigasztalódott e szavakkal:

»Lesz még szőlő s lágy kenyér!«

* *

*

Szavamat adtam Bánffy Jánosnak, hogy felhagyok Arad várral s menekülök.

Beszélgetésünk alatt, mely meglehetősen hosszúra nyúlt, ránk virradt, s mindenki felkelt a tanyán; felszolgálták a reggelit, s mellé ültünk, vígan folyt a csevegés, a jó és rossz élcelés, a tejeskávé és papramorgó.

— Te, veres filkó! (Mikor magas kegyeiben álltam boldogult Gergely barátomnak, e néven kényeztetett, s nagyon megtisztelő leereszkedése volt, ha leveresfilkozott.) Jösz velem a báróhoz! — A báró, ha jól emlékszem, egy Tomácsek, vagy valami ilyenforma nevű, igen jószívű, vendégszerető, menekülteket rejtegető úri ember volt; — Bethlen Gergely mikor agyondicsérte, azzal végzé: — Nem mondhatok róla egyebet, csak annyit, hogy nekem valóságos száraz-dajkám.

— Nem megyek, megyek Csernovicshoz.

— S onnan az aradi várba, úgy-e? Szép gondolat! De oda nem eresztelek; amíg alat-

tam vagy, nem engedem, hogy bolondokat csinálj. Megígértem az anyádnak, hogy gondom lesz rád! — Akik Bethlent ismerték, tudják, hogy beszéd-közben sokszor úgy felhevült, s oly indulatba jött, hogy alig fékezhetette magát.

— Hátra kötettem a kezedet, vasba veretlek, agyonlőlek, de az aradi várba nem mész, — te cigány!

— Nem megyek!

— Hova nem mész?

— Az aradi várba!

Erre elállt a szava, mert ellenállásra számított.

— Nem mész úgy-e, mert félsz tőlem?

— Félek! — Mindnyájan nevetni, kezdtünk, végre még Gergely barátom is.

El lőn határozva, hogy Bethlen megy a bárójához, én Péter úrhoz, Bánffy vissza az almási tanyára.

Elbúcsúztunk Jaki bácsitól, felültünk lovainkra, a kapun kívül három különböző irányban távoztunk.

— Mondd meg Csernovicsnak, hogy holnapután estére nála leszek.

Az idő szép volt, a kis tarka kipihenve, jóllakva, sebesen haladt.

Tervezni kezdtem menekülésemről; az

ember tervez, az isten végez. S mint Petőfi mondja:

»Elmerengek gondolkodva gyakran,
S nem tudom, hogy mi gondolatom van.«

Megállapodtam abban, hogy Szathmárba megyek, ott vannak az én legjobb pajtásaim, kikkel Bem apó alatt szolgáltam: Jeney Dani, Domahidy Feri, Maróthy Jani, Luzsenszky Lajos, Jékey Móric, s még hányán! Ma is mind élő emberek, s ma is mindnyájan pajtásaim, barátaim, kik ma is szeretettel ragaszkodnak régi barátjokhoz, s híven megőrzék szíveikben a múltak emlékeit, az eltűnt dicsőséget, a kiállott szenvedéseket.

Eszembe jutott Nagybánya és vidéke, a fernezelyi kohófüst szaga, a borkúti szőlőhegyek, bércen a gesztenye-erdők, a Gutin hava. Az ecsedi láp, sással és náddal tele, mely menhelyet ad a farkasoknak és menekülteknek; Ecsed városával, hol Rákóczy még ma is él a szívekben. A majthényi halom, e gyászszóval: *pacificatio!* Az Érmelléke, bakatorával s lakói meleg vendégszeretetével. A Szamosköz, gyümölcsfa erdeivel. — az odvas, hol máig is a medve az úr a havason, s az uzsorás zsidó az aljban.

Utólért i t t h o n a honvágý.

Ilyen érzelmek és gondolatok közt érkeztem Csernovics Péter háza elibe.

* *

*

A kis tarka megállt, körülnézett, megismerte a helyet, lábaival vakarta a földet, érezte, hogy hazajött; — én is otthon voltam Csernovics Péternél.

A gazdának nem az jutott eszébe, hogy bajt hozhatok a lakába, hanem az, hogy öröm lesz a vendég jöttén házában.

— A s a v a n y ú s á g o d a t ! hol jársz te erre?

— Ide jöttem magához, — nem vagyok-e alkalmatlan?

— Ne okoskodj! Már megint okoskodol!

Bevezetett szobájába.

— Ehetnél, ihatnál? — Mondjad mi kell? — Ejnye de kopott vagy, ecsém!

— Az én, kívül, belül.

— Semmi baj! Majd megdrótozunk! Ül le, vagy nyújtsd végig magad azon a díványon, gyújts rá s mondjad.

Én elkezdtem mondani, s mondtam torok kiszáradtáig.

Péter úr hol szerette, hol meg a fejét csóválta a histórián.

Beszélgetés közt, thea mellett, hamar

telik az idő; beesteledett, én még mindig mondtam. Elvégre vacsoráim hívtak.

Az ebédlőben egy magas, sovány, sápadt, érdekes arcú fiatal ember, fején fezzel, vont a magára figyelmemet, kit eddig Péter úrnál még nem láttam. Bemutató őt nekem: Popovics úr, Knicsánin tábornok titkára.

Asztalhoz ülünk; a vendég kedvéért a társalgás ma kivételesen szerbül folyt, az ételek is a szerb konyha jellegét viselték. Nagy ezüst bográcsokban hordták a szerb káposztát, Cserni György népének mindennapi kenyerét, a c s á j á t, p i l á f o t és k h e b a b o t.

A háziúr felém fordulva, németül mondá:

— Eladtam a négy lovat. Popovics úr vette meg a Knicsánin tábornok számára, s viszi Belgrádba.

— A lovak ugyan meg vannak véve, de hogyan viszem el kocsis nélkül? — mondja Popovics úr.

E pillanatban villámgyorsasággal egy gondolat futá át agyamat. Alig vártam, hogy felkeljünk a vacsorától.

Hosszasan ültünk az asztalnál; beszéltek szerbül s a kucser szó nagyon gyakran fordult elő; végre felkeltünk az asztaltól s jó éjt kívánva távoznék. A folyosón megszólítom Péter urat:

— Egy pár szóm volna magához.

— Menj szobádba, mindjárt jövök; —
egy pár jó szivart hozok

Kisvártatva csakugyan jött.

— Na hát mi kell?

— Úgy hallom, a négy ló mellett nincsen kocsis.

— Volna Anton, de a hideg leli, aztán tudod milyen kényes.

— Tudora; a nyúlpecsenyét, ha nincsen megspékelve, nem eszi.

— Na látod, azt a gyáva svábot nem küldhetem azzal a kemény négy lóval.

— Elmegyek én Anionnak, s a nyúlpecsenyében sem válogatok.

— Lásd, isten bizony, mondasz valamit,
— szólt egészen felvidulva, — kikapunk a németen! Elvihetitek Gergelyt is magatokkal, reggel küldök utána. Elküldöm ajándékba a szürke háttas lovamat Knicsáninnak, s Gergely kimehet mint lovász.

— De váljon Popovics úr rááll-e?

— Az az én dolgom, — a savanyúságát! — Ezt az ideát szeretem; csak ne okoskodjál, elvégzek én mindent. Jó éj szakát!

*

*

*

Az éjét álmatlanul töltém. Hogy lesz, mint lesz az én sorsom? — Kocsis-e Knicsanin szerb tábornok szolgálatában Mácsától Belgrádig? vagy menekült az ecsedi lápon? Ki tudom-e vágni magamat, nem fognak e el? nem visznek-e vissza csúfosan az aradi várba? Popovics úr befogad-e? s ha befogad, nem árul-e el bennünket? s Belgrádban mit fog mondani Knicsanin? Hol kapunk útlevelet? — Ilyen s hasonló össze-vissza gondolatok közt keltem fel.

A komornik, ki rendesen a reggelit hozta, szobámba jön s mondja:

— A méltóságos úr kéreti szobájába, ott fognak reggelizni, Popovics úr már ott van.

A mint bementem, Péter úr örömtől sugárzó arccal mondja németül:

— A dolog el van igazítva, Popovics úr becsületszavát adta, hogy elvisz benneteket Belgrádba.

— Köszönöm, uram, szívességét, — én bízom önben! — s kezemet nyújtám.

— Én köszönöm önnek bizalmát, s legszentebb becsületszavamra ígérem, hogy elviszem önöket Belgrádba. Vegye a gróf úr úgy a dolgot, mintha már ott is lenne. Bemegyek Aradra, az Anton útlevelet visázta-tom, s gróf Bethlennek szerzek útlevelet. Ajánló-levellem van Knicsánin tábornoktól a császári

katonai főparancsnoksághoz; könnyen fog menni minden, holnapután reggel indulhatunk.

Reggelizés közt meghánytuk-vetettük a dolgot; Popovics elment Aradra; délfelé megérkezett Bethlen Gergely.

Ritka egyéniség volt ezen a világon az én Bethlen Gergely ezredes barátom. Nem minden bokor alatt terem ilyen; a tragicum és comicum úgy változott percenként nála, mint a caméleon hátán a színek. A legszenvedőbb jószívűségből, minden átmenet nélkül, dühbe tört ki.

Bátor mint Bayard, jó mint a Cid, mérges mint Rolando. A legnehezebb dolgokat bámulatos könnyűséggel vitte keresztül, de ellenben sokszor egy csekély részleten úgy fennakadt, hogy nem bírt cselekedni. Szenvedélyes katona, páratlan lovas, rendkívüli vívó, jó lövő; testgyakorlatokban annyira jártas, hogy bármelyik cirkusnak dísze lett volna. Angol nyeregben, lábain állva, ügetett végig a bécsi Prater hosszú főútján. Örökösen zsémbelt, szidott mindent és mindenkit; de azt olyan kedélyesen tudta tenni, hogy az embernek a lelke örült bele. Érdekesen beszélt, de a történetet nem végezte be. Még itt Mácsán elkezdte nekem beszélni a piskii csatát, — melyben nem vettem részt, s keresztülmentünk Magyarországon, Szerbián, Törökországon, a

Középtengeren, Franciaországon, együtt voltam vele tizennyolc évig az emigratióban, de a piskii ütközet története zárfejezetének végével mai napig is adósom. Beszéltem mindenféle nyelveket, tanult folyvást, olvasott örökösen; a hadászatból tudott annyit, mint bármelyik tanár, de ha egy levelet kellett írnia: kétségbe volt esve. Soha rosszat nem mondott senkiről, minden embert védett, de ha méregbe jött, még Kossuthot is, kit rajongással szeretett, lehazaárulózta.

Soha jobbszívű embert nálánál nem ismertem. Bőkezű volt a pazarlásig, jótékony a könnyelműségig, az ingét is leadta volna magáról. — Akárhányszor megtörtént, hogy másért az óráját tette zálogba. — De meg ne mondjátok neki, mert agyonütlek!

Legnemesebb tulajdona volt: odaolvadó, ragaszkodó barátsága s lovagias jelleme; alak a lovagkorból, szép nemes arccal, gyönyörű termettel.

Mint mondtam, Bethlen Gergely délfelé megérkezett.

Csernovics elmondta neki a történeteket; nagyon örült menekülésünkön s kérdé:

— Mikor megyünk?

— Holnapután jókor reggel.

— Én nem mehetek, — monda elszomrodva.

— De hát miért? — kérdők elbámulva.

— Sok okom van! Először is nem búcsúztam el a bárótól, most is elhoztam a fésűjét, azt vissza kell vinnem; aztán ott van mindenem.

— De hát mid van ott mindened?

— Majd én itt inventariumot csinálok neked, hogy mim van. Mondom, hogy ném mehetek; el kell búcsúznom a bárótól, meg kell hogy köszönjem szíves jóságát; — aztán ez a fenn e fésű zseníroz.

Egymásra néztünk Csernovicscsal, nem tudtuk: ne vessünk, mérgelődjünk, vagy mit csináljunk.

— Elküldöm én a lovászt, visszaviszi a fésűt, elbúcsúztat a bárótól, s elhozza mindenedet; — mondja Péter úr nevetve.

— Majd én a te cigány lovászkodat küldöm oda követnek?!

— Anglus az ecsém!

— Akkor nem tud a báróval beszélni. — Elmegyek én, eligazítok mindent, — s holnap délben itt vagyok.

Minden ékesszólásunk hajótörést szenvedett, nem tarthattuk vissza, a fenn e fésű zsenírozta. Mennie kellett.

Popovics úr az útlevellel visszajött. Engem Anton Wedermayernek, Gergely barátomat Suhajda Ferencnek nevezte a pak sus.

Én voltam kocsis, ő meg lovász.

Metamorphosison kellett keresztül men-
nem. — Le a szakállal, bajusz, haj, szemöldök
feketére kenve, bokáig érő hosszú drapszin
kabát, óriás rézgombokkal, rajtok a Cserno-
vics-cimer, kék kurta nadrág klappenes
csizmával, kokárdás pincser-kalap, szarvasbőr-
kezyü.

Meg voltam elégedve külsőmmel, — édes
anyám nem ismert volna fel.

Csernovics adott útiköltséget; megígérte,
hogy titkárát beküldi szülőimhez s a kapott
pénzt elküldi Belgrádba. Úgy is lőn; sőt még
azon gyöngéd figyelemmel is viseltették, hogy
a kis tarkái, melyen futóbetyárkodtam, apám-
nak küldte emlékül.

Bethlen Gergely visszajött a bárójától,
elvitte hűségesen a fésűt, érzékenyen hálál-
kodva elbúcsúzott a bárótól s elhozta min-
denét, egy zsebkendőbe kötve. Benne volt
Julius Caesar kommentárja a galliai háborúról.

Én már sokszor, sokat, jóízűen nevettem,
de annyit soha, mint a Gergely barátom
uniformirozásán. Csernovicsnál egy egész
cseléd-ruhatár volt, — nincsen olyan párisi
táncosnő, ki annyi gonddal, műértelemmel
válogatta volna ki öltözetét, mint ő a libériá-
ját. A kék szín nem talált a zölddel, ez meg
a sárgával és így tovább. Végre nagy vajú-

dások közt megszületett az equipirung. Mi majd eldőltünk neveltünkben.

Másnap pitymallat előtt felkeltünk, befogtuk a lovakat, Gergely felült a szürkére. Meghatottan búcsúzánk el Csernovicstól. Irányában örök hálánkat vivők magunkkal.

Megkezdődött a második » H e d z á r a ! «

* *

*

Rómában, az arany korban, az Imperator triumphans rabfejedelmektől húzott diadalkocsijában nem állott fel méltóságtelegebben, átmenendő a diadalkapun, mint én fogám kezembe a négy ló gyepelőjét. Megszólítván a két első lovat, azt hívém, hadosztályt vezénylek, — mert hát nagy az embernek az ő szabadsága.

Nem tudom, eszembe jutottak-e Julius Caesarnak ama híres szavai, a felháborodott tenger hullámain hánykódó csolnokon, a megremült hajóshoz intézve: »Ne félj, Caesart és szerencsáját viszed!« — De annyi bizonyos, hogy hasonló érzelmek közt hajték ki a kapun.

Péter úrnak atyáskodása még a kapun túl is terjedt. Megállítá hatalmas hangjának parancsával a sárban tengelyig süllyedt szeke-rünket.

Egy pompásan szivárványszínre hímzett, kirózsatulipántozott juhbőr-bundát hozván ki, s azt sajátkezüleg felvetvén szekerünkre, így szólt:

— Ezt vigyétek el, hasznát vehetitek; az örmény azt mondja: Szent György naptól Szent Mihályig vidd el a bundádat, azután csináld amint tetszik. — Alkalmat adott újból hálaánk nyilvánítására.

Iratos felé hajtánk, — megálltunk Jaki bácsinál, nem ismert ránk; végre nagy nevetés közt kitalálta a liberias rebuszt. Aggodalma volt, hogy a kokárdás pincses kalap alatt náthát kapok, s azért egy báránybőr sapkát oktroyált rám; — fel voltam prémezve tökéletesen. Bethlennek dotált egy özláb-nyelű bicsakot. E bicsaknak van ám aztán igazán históriája! Ennek a bicsaknak a rejtélyén kávéztunk mi Belgrádtól Stambulig, — titkát egész utunkon csakis a drinápolyi borbély lángelméje tudta kitalálni, zsenijének hatalmával, — nyervén tőlünk két findzsa kávé.

Aradon megállás és minden baj nélkül hajtánk keresztül.

A Maroshoz értünk.

»Maros vize folyik csendesen« spitzbe múlt, hogy az arad vári Herr major staabs-auditor nem borult keblemre kedvesen.

Míg az ostrom alatt, a kájzerlikek a hidat szétszedték, kompon jártak át rajta, — a kompot hidász-katonák látták el. Odaérkeztünk; a komp a túlsó parton volt, várunk kellett. Míg ott várakozunk, a város felől pompával és gráciával érkezik Ernst őrnagy törzsauditor, ki a várban létemkor vizsgáló-bíró volt — és az aradvári térparancsnok.

Ernst őrnagy törzsauditor, az idő szerint potens vir volt; ő tartotta a kötélnek egyik végét hatalmas kezében, ítelt és vádolt eleveneket és holtakat. Seik-ül-Izlamja az osztrák militär-kriminal-Gesetz Zendavesztájának, Salamonja a Maria-Theresia-Verordnung thalmudjának. tele epével és sárvízzel, — de mégis jó étvágygal . falta a rebellis magyart, műkertészi szenvedéllyel virágoztatta az akasztófát, s nem rajta múlt, hogy nem lett perennirens. Pöflfeszkedő göggel mi hozzánk, meggörbedve macskahátal felfelé, gyíklesője helyett a kellner hóna alatti asztalkendőjét látta az ember. Mindig kész apportírozni és aufwartolni a hatalmasoknak, nyíltan és orozva megharapni az elnyomottat. Haynau zsenijének hú tolmácsa.

Ezen kedvelt egyéniség, mint mondám, pompával és gráciával léptetett felénk. Lát-

tára Bethlennel együtt elhalaványodtunk. Gondolám magamban: ha rám ismersz, megfürdünk, s ha lehet, Opheliát csinálok belőled. Mellém simult, fürkészve nézett, s nyájas mosolygással kérde németül:

— Kiék ezek a lovak?

— Nem tudok uram németül.

Popovics közbeszólt: — A Knicsánin tábornokéi, Csernovics Pétertől vette; — s elmondta mindazt, amit tudni vágyott.

Az őrnagy köszönteté Knicsánin tábornokot, s átadá névjegyét.

A komp partot ért, kihajtók belőle szép lassan, — Popovics felült a szekérre, ostort bonték s meglegyintém a gyeplős lovat, egy f u g á v a l át az ostorhegyesre, s haladtunk mint Illés próféta tűzesszekere. Elhaladván a vár alatt, megálltam, s nagyot lélekzék; egymásra néztünk.

— Elhalaványodtál, cigány! — mondja Bethlen.

— Te meg milyen piros voltál, óh magyar! — felelém nevetve.

* *

*

Est előtt Temesvárra érkezénk. A gyár városba akartunk szállni, nem kaptunk kényelmes helyet, mert hát első a ló, azután az

ember. Felhajtánk a várba, s a »Trombitába« szálltunk. Kifogánk, s bekötök az öt lovat. Csutakolni kezdtük őket; — e közben azt mondja Bethlen:

— Nem szeretem ezt a kvártélyt.

— Magam sem bomlom utána.

— Sok tiszt jár ide, valamelyik ránk ismer, befognak, sokkal rosszabb dolgunk lesz itt, mint Aradon volt.

— Menjünk vissza Aradra.

— Te mindig bolondokat beszélsz, sohasem veszsz semmit komolyan.

— Sírjunk hát!

Erre dühbe jött. Ez volt az egyetlen mód, őt elhallgattatni.

Elvégezvén dolgunkat a lovak körül, az ivószobába mentünk vacsoráim. A szomszéd szobában vacsoráltak nagy számmal a tiszturak, kik közül többekre ráismerünk, különösen egy lovas-ezredbeliekre; ha jól emlékszem, a Savoya-dragonosok voltak. Vacsora után lefeküdtünk, hosszasan beszélgetünk, s többször megettünk a lovakat.

Pitymallatkor talpon valánk, itattunk, abrakoltunk, s vakartunk hűségesen. Vakarás közben Bethlen folytonosan zsémbelt, hogy úgy vakarok, mint egy cigánykocsis egy teénsasszony szolgálatában.

Sohasem volt megelégedve semmivel.

Reggelizés után az istállóba jön Popovics úr s azt mondja:

— Ma itt maradunk, mert Knicsánin tábornok megbízásából sok teendőim vannak. Csak holnap reggel indulunk.

Mi gyanakodni kezdünk, s maradásunkban árulást sejtettünk. Mondhatom, nagyon kellemetlen napot töltöttünk, annyival is inkább, mert elterjedvén a várban azon hir, hogy Knicsánin tábornok milyen pompás öt lovat vett Csernovics Pétertől, ugyanazon lovakat, melyekkel Péter úr Kossuthot Mezőhegyesre vitte, nem tudom már milyen rövid idő alatt, — sereglett a sokaság a lovak látására.

Tábornokok, törzstisztek, szóval az egész katonanáción búcsút járt lovainkhoz, letakartatták, kivezettették, nézték, vizsgálták, hol lépést, hol ügetve kellett velők szaladnom, végre megunván a dicsőséget, mondom Gergelynek:

— Tudod mit? én már nem bírom szuszszál a sok trappolást, zárj be az istállóba, eredj két órára sétálni, aztán válts fel.

— Jól mondd; nekem a csizmám sarka már félrement, s ha ezek estig így kutyagoltalak, mezítláb maradok. Megnézem a várat, mondják, nagyon szép Montalambert-rendszerre van építve.

— Tiszteld nevemben, ha látod.

— K i t ?

— M o n t a l a m b e r t e t .

Erre olyan méregbe jött, hogy nem akart elmenni, — végre nagynehezen kibékülénk, rám zárta az ajtót s távozott. Két óra múlva felváltott, s így ma nő verezenk estig.

Másnap reggel, nagy lelki megnyugtató-sunkra, elindulánk. Én ültem a szürkén, Gergely hajtá a lovakat. Dettáig mentünk, mert ott Popovics úrnak dolga volt; korán délután érkezénk meg. Popovics leszállt egy barátjánál, mi a korcsmába — nem fogadó, vagy vendéglő — hajtánk. Itt kaptuk az első lec-két, a kocsisság iskolájában.

Elvégezvén dolgunkat, az istálló elébe ültünk, s pipáztunk csevegve. Hozzánk jön a korcsmáros, s kikérdez: honnan, hová, kitől, kihez, mikor és a többi. — Végre azt kérdi:

— Hány véka zabot az öt lónak?

— Ötöt.

— S mennyi szénát?

— Minden lóra két porciót.

— Nem úgy lesz az. Adok három véka zabot, egyet kiadok maguknak pénzben, egy megmarad nekem, tíz porció szénával többet

írok fel, s azon osztozunk. A szalmát ingyen, s azt is maguknak írom.

Féltünk, hogy úrra ismer bennünk, s elfogadók az ajánlatot.

Az istálló nagyon rász állapotban volt; — nagy lyukak az oldalán, a jászol, meg a saroglya leomolva, letörve; — azokat kellett, hogy felépítsük. Gergely dühös volt.

Amint javában abrakolnánk, egy sereg disznó nagy rőfögve az udvarba rohan. Gergely szétvetett lábakkal az istálló ajtajában rostálta a zabot. A kandisznó meghallja a rosta hangját, neki rőffen Gergelynek, leüti lábairól, a rosta a levegőben kukkra repül, a zab ki belőle a földre, amennyi disznó, az mind neki a zabnak, s volt ott olyan p e l e m e l e, amilyen talán a világteremtése óta se volt. Kaptam a cseberrudat két kézre, s elkezdtem döngetni istenesen a disznókat, míg végre nagynehezen kivágtam barátomat a disznók közül.

A feszes jokey-nadrág a két térdén kettéhasadt. Ennek láttára olyan dühbe jött, hogy félttem, agyonver disznót, korcsmárost, városbíró, plébánost.

A félvilágért nem mertem volna nevetni, — haraptam nyelvemet, dörzsöltem a szememet, a nevetési vágy majd megölt.

Végre nagynehezen megjött a hangja. Mélabús hangon mondá:

— Nézd a nadrágomat!

És ezt oly fájdalmas-búsan mondá, mint Lear király, midőn meghalt leánya felett kesereg.

Egész éjen át nem alhatánk. A hideg szél az istálló lyukain keresztül sivítva hasgatá arcunkat, a disznónyáj folytonos *movimentó*ban volt, — hol belénk botlott egy-egy ártány, hol a kandisznó ugrott keresztül rajtunk, hol a szalmát túrták ki fejünk alól. Lám pásunk nem volt, ahogy meggyújtottuk a gyertyát, a szél azonnal kioltá.

Végre nagy későre megvirradt; felkeltünk, útrakészültünk, s elindulánk Pancsova felé.

* *

*

Megérkeztünk Pancsovára; — itt lakott Popovics úr. Udvarába hajtánk, s bekötöttük az öt lovat egy szűk istállóba, hol alig maradt egy kevés hely számunkra. Ágyról szó sem volt; szalmát terítünk le, s leheveredtünk a pokrócra. Gergely barátomnak tüdője keresztül lévén löve, az a kellemetes tulajdonsága volt, hogy úgy horkolt, mint egy hyppopotamus; — de sokszor és sokat átkozám e tulaj-

donát, hány álmatlan éjjellel fizettem e
hármoniáját!

Popovics úrnál, ő nagysága neje, egy
füрге, tűzről pattant, piros pozsgás menyecske
volt a háziúr; életrevaló, ügyes, rendes,
tisztá gazdasszony; rendben volt ott minden,
de kiváltképen Popovics úr. Első pillanatra
láttuk, hogy ki viseli a háznál a nadrágot,
s mondhatom úgy viselte, hogy nekünk is
imponált.

Egy szolgálót tartottak; Popovicsné
sütött, főzött s rendezett mindent. Lejött hoz-
zánk az istállóba, megnézte a lovakat, s úgy
parancsolt nekünk, mintha szolgálatában let-
tünk volna. Különösen engem szemelt ki
a djutánának, — amint látta, hogy nem
vagyok a lovakkal elfoglalva:

— Édes Anton, — mondá németül, —
jöjjön, vágjon egy kevés fát, s ha elvégezte,
lesz szíves úgy-e, hoz egy korsó vizet a
kútról?

A becsületes Popovics ezt nagyon szé-
gyenlette, de nem merte megmondani, kik
vagyunk. Néha-néha annyit kockáztatott,
hogy: a nagy urak kocsisai nincsenek hozzá-
szokva a favágáshoz és vízfordáshoz.

Mikor a felesége elől megszökhetett, be-
jött hozzánk az istállóba, kabátja alá rejtve
egy-egy üveg bort hozott, azt takarosan el-

dugta a szalma közé, s szép csendesen távozott.

Több napon keresztül tartott ez így. Kezdtém beleszokni a favágásba és vízhorlásba. — Egy reggel bejön Popovics úr s azt mondja:

— Knicsánin tábornoktól kaptam levelet, igen örvend a lovaknak, nagyon megtisztelve érzi magát, hogy Csernovics Péter ő méltósága megemlékezett róla, s emlékebe küld neki egy háttaslovat. De neki most valami katonaiügyben az ország belsejébe kell mennie, oda lesz tiz-tizenkét napig, — addig kér, hogy tartsam itt a lovakat, s küld — nem tudta szegény jó ember hogyan mondja, végre kísüté nagy diplomatikus hangon — a kocsi-soknak tiz aranyat, addig is, míg Belgrádban majd többel megjutalmazhatja. — De már most mit csinálunk?

— Mit csinálunk? — Hát vasaltatunk, takarítjuk a lovakat, vágjuk a fát, hordjuk a vizet, — kérünk egy kocsit valahonnan kölcsön, s elviszszük a nagyságos asszonyt minden második nap kocsikázni; — a lovaknak úgy is járni kell.

Nagy követ emeltem le e szavakkal a jó ember szívéről.

— Nem haragszik-e a sok favágásért?

— Mindig elpirulok, mikor látom a két korszóval az utcán.

— De hát miért? — Nagyobb szolgálót tesz ön nekünk, mint mi azt a favágással s vízfordással lerovhatnánk.

Popovics úr meg volt nyugtatva.

Ebédre bort és pecsenyét kaptunk. Ebéd után ő nagysága egy levelet ad át nekem:

— Édes Anton, menjen el ezzel a levéllel a sóperceptornéhoz, a kocsiját kéretem, — mondja maga is, hogy őt is, leányát is elviszszük kocsikázni.

A kocsizás által megnyertem mind Popovicsné, mind a perceptorné magas kegyét; naponta kijárt a pálinka, bor. meg a pecsenye; — a perceptorné koronként egy-egy ezüst húszast is csúsztatott a markomba.

Vasaltatni kellett mind az öt lovat egyszerre. Csakis az tudja, mit tesz tizenhat markos lovat vasaltatni, aki próbálta. Elkezdtük reggel, s alkonyatkor végeztük. Az ostorhegyessel három óránál tovább kínlódtunk; nem állta a vasalást; pipát tettünk az orrára, lekötöttük a fejét, hátba rúgott egypárszor, Gergelyt úgy lökte be az istállóba, hogy a jászoly alá bukott, összegyűlt fél Pancsova, le kellett húznunk a földre, csak úgy boldogultunk vele nagynehezen.

Ki voltunk merülve, elfáradva, megtörve,

derekunk úgy fájt, hogy nem tudtuk kiegyenesíteni, az étel nem kellett, lefekvénk.

— Nehéz mesterség a kocsisság! —

— De szép!

* *

*

Popovics úr házához közel volt a kocsmá, oda járogattunk borozgatni; ismerkedtünk és nyájaskodtunk. Istenem, milyen k o m p á n i a !

Egy sikkasztásért k a s s z í r o z o t t g r a n i c s á r hadnagy, nagy katona; Stratimirovics Jócó bámulója, pánszláv mind halálig. A magyart nem utálja, mert szláv faj, csakhogy nem tudják, s a kik tudják, nem akarják mondani. Egyenes, pockos, vastag alak, nagy, széles pofaszakállal, kékbe vágó violaszin orral, kopaszsága a nyakacsigájáról felfelé fésült haj alá rejtőzik, kurta vastag nyak, a gutaütés prófétája; sonkalábak, kurta kar, széles, vastag ujjakkal, a baro miság prototypusa. Szenvedélye: a k á r t y a , s a r u m theával.

Egy hős borbély, »k i r u r g u s ú r« álnév alatt, demokrata, költő s játszik a guzlán. Csak jó barátjait borotválja szívességből és titokban; nem sokat ad a nemzetiségre, ő az egyenlőség embere, csakis azt kell megszüntetni, hogy »a nagy hal meg ne egye a kis

halat«; — látja ő azt a Dunában, hogy mi történik a világon. Sápadt, hosszú, vékony alak, — arca, nyaka, keze tele májfoltokkal, költői szellemülés, nagy kék szemeiben költői ábránd; nagy sárga lófogak, szenvedélye a természet és halászat, megénekelte a Dunát. Minden csatában jelen volt, s többnyire ő nyerte meg az ütközeteket. Nem szolgált ugyan karddal, de kötözte a sebesülteket.[^]

Egy ismeretlen nagyság, senki sem tudta, hogy ki és mi, ő maga tán még legkevésbé. Bethlen Gergely úgy hívta, hogy »a Borz« és ez nagyon talált. Kenyérkeresete a játék; görög a kártyán, kozák minden játékban; politikai hitvallása a makk, zöld, veres és sárga, de azért roppantul szeretett politizálni. Süttötte elevenen a magyart, de azért a németet sem kímélte; imádta a »három egyesült királyságot« egész a makk-kétszemig; a Vojvodináról nem tartott semmit, ez német *mischung*; Bach csak paklizik a szlávokkal. Hanem keresztül látnak a kártyáján, s a koppantóval az asztalhoz szegezik a kezét.

Dimitrátyinak hívták, s a fél szemén hályog volt. Több nyelven beszélt, Görögországban született, Moldvában keresztelkedett, Bukarestben tanult, cukrász-segéd volt Sztambulban, s a legjobb ráhát-lukumát ő készítő; mint urasági kurír járt Londonban,

Párisban, m a g i o r - d o m o volt Bibeskunál; Zágrábban vendéglőt tartott, de megkoppasztván a bánusz öcscsét, bezáratták kártjmbarangját. Obrenovicsnál aszalterítő volt, de elzalogosítván az ezüstneműt, Magyarországba szökött; Eszéken elvette a sánckáplár leányát s vérszopó kereskedést nyitott, e n g r o s szállította a nadályt Franciaországba, de kiütött a forradalom, neje megszökött egy r u k á v i n a - b a k a őrmesterrel. Markotányos lett a Joánnovics táborában; itt elfogták a magyarok; Székesfehérvárra került, ott beállt a püspökhez kertésznek, s katholizált. Lekerült az alföldre, a n i i s e r i c o r d i á n u s o k n á l Egerben fráter volt, s készítette az egri vizet. Végre Ceodajeff orosz tábornoknál volt komornyik, s onnan visszajött a "Bánátba. Remélte, hogy kinevezik beamternek, s nem hagyott fel a reménnyel, hogy még B e z i r - k e r lehet belőle.

Soha ennyiféle fából faragott embert nem ismertem. Éles tekintetével belátott az emberbe, ő volt az egyetlen, aki kételkedett kocssisságunkban. Mi kerültük, de mindig mellénk furakodott. A korcsmában meg volt szokott helye: egy szegletben a hosszú asztalnál, s ha valaki helyét elfoglalta, morgott, mint a kutya vackáért. Örökösen kártyázott; pénzbe, potyára, ahogy jött, s ha nem volt

kivel, m a k a ó z o t t egyedül. Történetét, csalásait, lopásait, a legnagyobb cynismussal beszélte el, s oktatott minket, fiatalabb embereket, a j ó b a n .

Egy este hozzánk jön a borz az istállóba s azt mondja szláv magyarsággal:

— Én tudom, hogy az urak nem kocsisok. A mai világban mindenki úgy segít magán, ahogy lehet. Az urak személyleírása megérkezett az idevaló policiához, de nem talál, — engem bíztak meg, hogy leskelődjem az urak körül. Adjanak nekem húsz forintot, s úgy félrevezetem őket, hogy soha nyomukba nem jönnek. Popovics úrnak ne szóljanak semmit, mert megijed, elveszti a fejét, s baj lesz.

Mi váltig szabadkoztunk, hogy így meg amúgy, ilyen meg amolyan kocsisok vagyunk; nem tágított.

— Gróf úr kérem, ne tessék fárasztani magát! — Én urak közt nőttem fel, — tudom mi az úr. Azt eltanulni, vagy utánozni nem lehet.

Átható tekintetével szemünkbe nézett, s valóban magnetizált. Úgy szerettem volna pofon oktroyálni, de nem mertem.

— Lássák, kérem, midőn először ebben a libériában volt szerencsém önöket látni, első pillanatra tudtam, hogy nem azok, a kiknek látszanak.

— De honnan? — kérdi Bethlen.

— Először is, kocsisnak nincsen fehér nyaka. Mikor a gróf úr — Bethlenhez szólva — iszik, a kis ujját meggörbíti; hol látott kocsisból olyat? — S mikor a papiros-szivarkákat készíti, szívja és ujjai közé veszi, csak a vak nem látja, hogy úr. — Hízkelkedve felém fordult: — Már a gróf úr parasztosabb, vagy jobban játsza a kocsis, de egy alkalommal a Szent-György arany medaillon kilátszott az inge alól, olyat meg kocsis sohasem visel.

Elhalt bennünk a szó. Nem tagadtuk állapotunkat tovább. — Bethlen azt kérdi:

— Nem ád-e fel az úr minket?

Hideg cynismussal felelé: — Nincsen érdekemben, gróf úr! Nekem azért egy fillérel sem adnának többet. Három húszast kapok naponta így is. — A grófok adnak nekem húsz forintot, ha szerencsésen kimenekülnek, adnak annyit, a mennyit adhatnak. Ha érdekemben lett volna, első szóra feljelenthettem volna önöket, s most már Aradon lennének.

— Mondja, mit tegyünk?

— Üljenek csendesén, én örködni fogok a grófok felett. — Nem megyünk át egy pohár borra?

Átnéztünk a korcsmába.

* *

*

Több nap telt el folytonos nyugtalanságban; a »borz« iránti bizalmunk nem volt határtalan. Kivittük ő nagyságát, a perceptorét s leányát kocsizni, vágtuk a fát, hordtuk a vizet, — s átjártunk »borinnya.«

A »borz« napról-napra kegyesebb volt irántunk, — fizettük a vacsoráját, Gergely kártyázott vele, s tanított páklizni.

Kezdtek megszokni az állapotot; az ember utóvégre mindent megszokik.

Egy reggel hozzánk jön a »borz« s azt mondja:

— Knicsánin tábornok tegnapelőtt este visszajött Belgrádba, az urak alkalmasint holnap átmennnek. A Duna nagy, de azért át lehet evezni. Ha segítség kell, vigyenek engemet, értek a lóhoz, legalább kapok egypár forintot.

Alig távozott a »borz«, Popovics úr mondá el azt, amit már tudtunk. Készülénk az útra. A szekeret Pancsován hagyók, vezetéken vittük felhámozva lovainkat a Duna partjáiig; nagynehezen beszállottunk a hajóba, minden készen volt az indulásra.

Popovicsné a partig kísérte férjét, s midőn megköszöntük szívességét, kezét csókolánk s elbúcsúzánk a jó asszonytól, férje azt mondta:

— Riza! — gróf Teleki, gróf Bethlen ezredes urak, a te favágóid és vízhordóid.

Ennél mulatságosabb jelenetet nem igen láttam.

Szegény jó asszony, nem tudta mit mondjon, — nem akarta hinni. Kérte az engedelmet, szidta a férjét, kért, menjünk vissza legalább egy ebédre, sírt, nevetett, végre átölelt s össze-vissza csókolt. — Érzékenyen vettünk tőle búcsút.

*

*

*

Átkeltünk a Dunán.

Szerb földön valánk.

Most már igazán e m i g r á n s o k.

Kezdődött a harmadik »Hedzsira!«

*

*

*

Huszonhét év telt el, — egy vén ember életének fele. Sok víz lefolyt azóta a szőke Dunán. Hányszor háborodott fel és csilapult le a tenger, s mik nem történtek az emberiség történetében.

Örökös, végtelen, kifogyhatatlan élet-halál harca az előhaladásnak a hátramaradás ellen. Isten, a sátánnal szemben.

Magyarország megfojtva, — a francia köztársaság orozva meggyilkolva. A krími

hadjárat, Szebasztopol bevételénél meggyalázva az orosz, s még jobban az angol, az államcsíny-b a j a z z ója által. Orsini bombái a Lepelletier-utcában, John Braun az akasztófán; Montebello, Palestro, Turbigo, Magenta, Marignan, Solferino! Az olasz-egység s a pápakerály lekoronázása. Éjszak a Dél ellen s a rabszolgák emberisése. John Braun diadala a kötélén. Aspromonte, Garibaldi sántán! Bismarck az előtérén, Sadowa s a florisdorfi lager. Lissa és Custozza után betáblázása Velencének, kucséber-diadal Nabresinától Messináig. Mexico s a becsületes Miksa halála.

Vittorio Emanuele Romában. — A c o n - t u m á c i á l t Andrassy Pesten, nagy vígság és dárídó, Lónyay a gazda, könyökig mind tejfel. Horváth úr cultur-kaptára húzza Verbőczyt; pénz van elég, — vigadj magyar és consortiálj, az országnak van bölcse! — Wörth, Sedán! — A purcinella vason, szeptember 24-dike, a köztársaság feltámadása! »Fügung Gottes!« — Metz, hős Bazainnel, a commune absynth től részegen. Thiers Lafferiereben, Iulu Albionban, V. Henrik az isten kegyelmében, a párisi gróf a börzén.

És mi?!.... »Megnyertünk mindent?!« s — — »leszállítottuk az adót?!«...